

Tərifə Kəngərlińskaya

BURULĞANLI İRƏVAN

BURULQANLI İRƏVAN

*Dərin məhəbbət və
sayqıllarla vaxtsiz dünyasını
dəyişmiş qızım Seoda xanımın
əziz xatirəsinə həsr edirəm*

MÜƏLLİFDƏN

İrəvanda dünyaya göz açıb, on səkkiz yaşına kimi bu qədim azərbaycan şəhərində boya-başa çatıb və orta təhsil alıb, uşaq yaşlarından ermənilərin kinli, sərt münasibətini hər an görüb və üzərimdə hiss etmişəm. Özlərini “böyük millət” adlandıran bu xalqın biz azərbaycanlılara yuxarıdan aşağı baxması məni qəzəbləndirirdi. Kənar təsirlərə baxmayaraq ailəmizdə milli adət-ənənələrimizi, özünəməxsusluğumuzu göz bəbəyi kimi qoruyub saxlayırdıq. Valideynlərimdən, yaşlı nəslə mənsub qo-humlardan və tanışlardan xalqımızın tarixindən, İrəvanın keçmişindən, nəslimizin nümayəndələri haqqında maraqlı söhbətlərə həmişə diqqətlə qulaq asardım. Lakin bu barədə açıq danışmaq olmurdu – bir yandan sovet qayda-qanunları, digər tərəfdən – erməni millətçiliyi.

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra şanlı tariximizin qaranlıq səhifələrinə işıq salmaq imkanı yarandı. Ölkə vilayətlərdən, xalq isə bu vilayətlərdə yaşayan nəsillərdən ibarətdir. Bu baxımdan İrəvanın, irəvanlıların da azərbaycan xalqının inkişafında böyük rolu olmuşdur. İrəvan xanlığı, İrəvan mahalı zəngin nəsillərlə, insanlarla seçilib. Təqdim etdiyim kitabda onların bəzisi ilə sizləri tanış edəcəyəm. Haqqında söhbət açdığım şəxslərin hamısı mənə doğma insanlardır.

Mən, 1999-cu ildə Azərbaycan Tarixi-Şəcərə Cəmiyyətinə (ATŞC) üzv olduğdan sonra cəmiyyətin “Xəbərlər” məcmuəsi üçün məlumatlar toplamağa başladım. Əldə etdiyim sənədlər, fotosəkillər artıq məqalə həcminə sığmırdı. Qohumlarım mənə tövsiyyə etdilər ki, həmin məlumatları kitab şəklinə salım. Yaşlı nəsil dünyadan gedərkən, tariximizin neçə-neçə səhifəsini öz xatirələrində aparırlar. Biz o, insanları cismanı yaşada bilmərik. Amma onların həyatını, onlardan eşitdiklərimizi qələmə almaq, gələcək

nəsillərə çatdırma hamimizin borcudur. Yaşlı nəsil keçmiş müasir zamanla görünməz tellərlə birişdirən bir körpüdür. Məndə əlinizdə tutduğunuz bu kitabı hazırlamaqla həmin borcun bir hissəsini yerinə yetirmiş oluram. Kitabın ərsəyə gəlməsində qızım Sevdanın və onun həyat yoldaşı Mir Abasın zəhməti az olmamışdır.

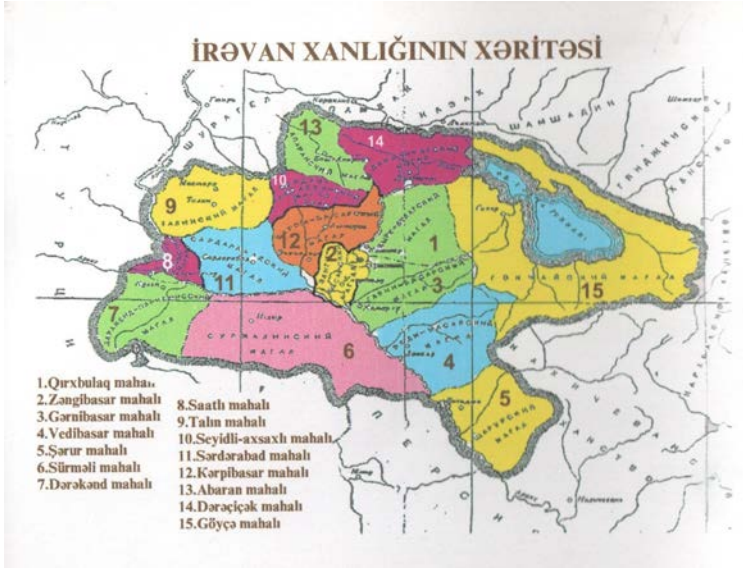

Kəngərinskaya (Sultanova) Tərifə Qəhraman qızı 1947-ci ilin may ayının 14-də Yerevan şəhərində ana-dan olmuşdur. Orta təhsili T.Q.Şevçenko adına 11-illik şəhər rus məktəbində alıb. 1976-cı ildə Ç.İldırım adına Azərbaycan Politexnik institutu“mühəndis-metallurq” ixtisası ilə bitirib. 1978-ci ildən Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının “Kaspi” Elmi Mərkəzində mühəndis, böyük mühəndis, aparıcı mühəndis, elmi işçi və böyük elmi işçi vəzifələrində çalışıb. Hal-hazırda Müdafiə Sənayesi Nazirliyinin Təbii Ehtiyatların Kosmik Tədqiqi İnstitutunda bölmə müdiri vəzifəsində çalışır. 2000-ci ildən Azərbaycan Respublikası Tarixi Şəcərə Cəmiyyətinin və Əsilzadələr Məclisinin üzvüdür.

İrəvan xanlığına qısa tarixi baxış

İrəvan şəhərinin təməli 1509-1510-cu illərdə Şah İsmayıl Xətəinin vəziri Rəvanqulu xanın tapşırığı ilə qoyulmuşdur. Şəhərin inşası yeddi il ərzində başa çatmışdır. Əhalinin yerli ləhcəsi ilə (Rəhim- İrəhim, Rübabə-İrbabə, Rza-İrza və s.) Rəvan qalası da İrəvan adlandırıldı və bu ad ilə qədim Azərbaycan şəhəri kimi 1918 -ci ilə kimi yaşadı. İrəvan xanlığının sahəsi 27,830 km², sərhədləri şimalda - Tiflislə, şərqdə-Gəncə xanlığı, qərbdə - Türkiyə və cənubda - İranla keçirdi. Torpaqları Ağrı dağ düzənliyindən Göycə (indiki Sevan) gölünə kimi, cənub-qərbdə isə Araz çayına kimi uzanırdı. Xanlıq 15 mahaldan - Qırxbulaq, Zəngibasar, Vədi-basar, Şərur, Sürməli, Dərəkənd, Saatlı, Talın, Seyidli-Axsaxlı, Sərdarabad, Karpi, Abaran, Dərəçiçək, Göycə, Gərnibasar özgür dövlətdən ibarət idi (1747-1797).[1]

Dövlətin rəhbəri və baş sərkərdəsi xan idi.[11] Xanın qulluğunda vəzir (ya baş mirzə) və bir çox vəzifələri yerinə yetirən bəylər (sərkərdələr, əmirilər və s.) olurdular. Azərbaycan tarix muzeyində İrəvan xanlığının üçkünc və düzbucaq formasında Qacarların “Şiri Xurşid” emblemi olan bayraqları saxlanılır. [2]

Şəkil 1 İrevan xanlığının xəritəsi

İrəvan Xanlığının bayraqları.
Bayraqda əks olunan Qacarların
Şir və Günəş simvolu

BAYRAQ 1

BAYRAQ 2

BAYRAQ 3

Şəkil 11 İrəvan xanlığının bayraqları

417 il İrəvan xanlığını idarə edən Azərbaycan xanlarının siyahısı (1410-1827)

1. Əmir Səid, XIV əsrin axırı – 1410
2. Pir Hüseyn-Əmir Səədin oğlu, 1410 - 1420
3. Pir Yaqub-Pir Hüseynin oğlu, 1420 - 1430
4. Əbdül-Pir Hüseynin oğlu, 1430 - 1440
5. Yaqub bəy-Cahan şahın əmri ilə 1440 -1460
6. Həsən Əli Qaraqoyunlu, 1460 - 1471
7. Uzun Həsən, 1471 - 1475
8. Həsən-Bayandurun nəvəsi, 1475 - 1515
9. Div Sultan Rumlu, 1515 - 1550
10. Hüseyn xan Sultan, 1550
11. Şahqulu Sultan-Ustaclı, 1550 -1575
12. Mahmudxan (“Toxmaq”) - Xudavəndi şahın dövrü, 1576 - 1577
13. Lala paşa (Qara Mustafa) - Sultan Muradın dövründə, 1577
14. Mahmudxan (“Toxmaq”) - Xudavəndi şahın dövrü, 1577 - 1583
15. Fərhad paşa (Sultan Muradın dövrü), 1583 - 1604
16. Məhəmməd Şərif paşa, 1604
17. Əmirgünə Xan Qacar- (Şah Abbasın dövrü) 1605 - 1625
18. Taxmazqulu-Əmirgünənin oğlu, 1635
19. Murtuza paşa (Sultan Murad bəyin hakimiyyəti dövrü), 1635
20. Kalbalı xan, 1636-1639
21. Məmməd xan (Cagatə Kötük), 1639-1648
22. Xosrov xan, 1648 - 1652
23. Məhəmmədqulu xan - Lala bəyin oğlu, 1652-1656
24. Nəcəfqulu xan, 1656-1663
25. Abbasqulu xan-Əmirgünənin oğlu, 1663-1666

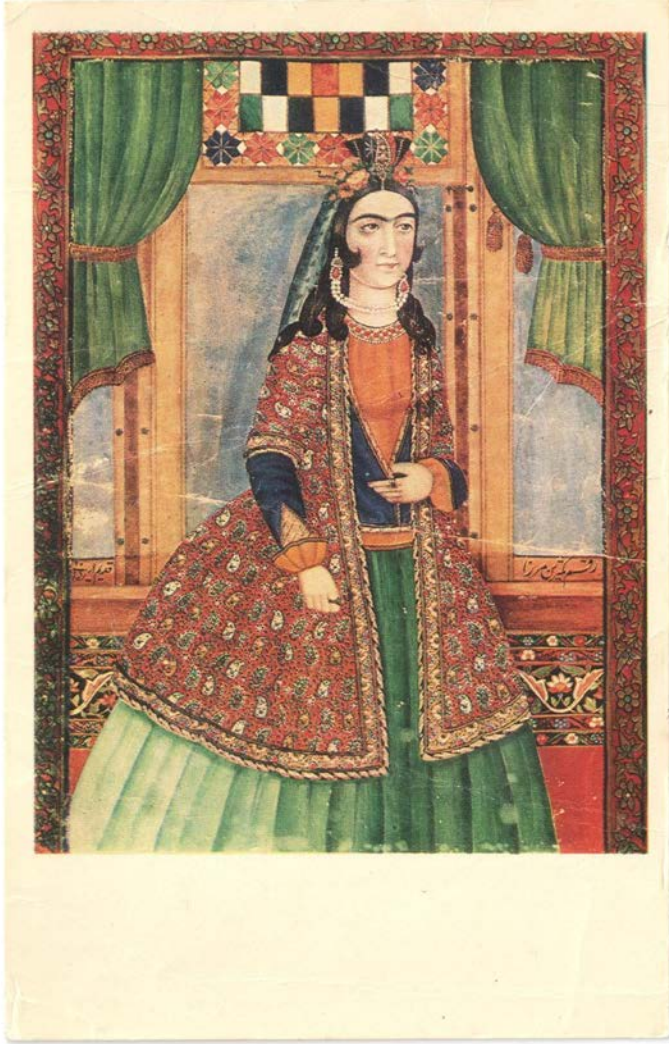
26. Səfiqulu xan, 1665-1674
27. Sarıxan bəy- iki il xanı əvəz edib,1674-1675
28. Səfiqulu-Təbrizli Rüstəm xanın oğlu, 1675-1679
29. Zal xan, 1679-1688
30. Murtuzaqulu xan-Naxçıvan xanı
Məmmədrazanın oğlu, 1688-1691
31. Məmmədqulu xan - 1691-1694
32. Fərzəli xan-Əmirgünənin nəvəsi - Sultan
Əhmədın dövrü, 1694-1700
33. Zöhrab xan, 1700 -1705
34. Əbdülməhəmməd xan,1705-1709
35. Mehreli xan,1709-1719
36. Allahqulu xan,1719-1725
37. Rəcəb Paşa. 1725-1728
38. İbrahim və Mustafa paşalar, 1728-1734
39. Əli Paşa, 1734
40. Hacı Hüseyn paşa - Əli paşanın müavini, 1734
41. Məmmədqulu xan, 1735-1736
42. Pir Məmməd xan, 1736 - 1751
43. Xəlil xan, 1752-1755
44. Həsənəli xan Qacar, 1755-1762
45. Hüseynəli xan Qacar - Həsənəli xan
Qacarı qardaşı, 1762-1783
46. Qulaməli xan Qacar - Hüseynəli xan Qacarı oğlu,
1783-1784
47. Məhəmməd xan Qacar - Qulaməli xan
Qacarı qardaşı, 1784-1805
48. Mehdiqulu xan, 1805-1806
49. Məhəmməd xan Marağalı 1806-1807
50. Hüseyn xan Qacar qardaşı Həsən xan ilə
birlikdə, 1807-1827

Şəkil 12 Həsən Xan Qacar

Şəkil 14 Mirzə Qədim İrəvani. Şahzadə Məculla Qacar

Sək.15: Mirzə Qədim İrevani. Şahzadə Mah Tələt xanım Qacar

4 iyun 1679-cu il zəlzələsi demək olar ki, İrəvanı tamamilə dağıtmışdır. Tarixçi Zəkəriyyənin yazdıqlarına görə, şəhərdə daş üstə daş qalmamışdı, sular yerə hopmuşdur, ölümlər sağ qalanlardan çox idi. Üz vermiş bədbəxtlik haqqında Zal xan hər tərəfə qasidlər göndərüb fəlakət haqqında xəbər yaymışdır. İrəvanın bərpası üçün Gəncədən 1000 nəfər gəlmişdi. Naxçıvandan Məhəmməd xan özünü böyük bir dəstə ilə yetirmişdir. Çoxsaylı dəstələr həmçinin Bərdədən, Zəyəmdən, Makudan, Təbrizdən, qonşu xanlıqlar və sultanlıqlardan da gəlmişdilər. 11 iyulda Təbrizdən İrəvana Azərbaycanın vəziri Mirzə İbrahim gəlir və şəhərin bərpası ilə məşğul olur. 366 il ərzində türk və farslar arasında gedən arasıkəsilməyən müharibələr nəticəsində şəhər 14 dəfə əldən-ələ keçərək, böyük dağıntılara məruz qalmışdır.

İrəvan şəhərinin çiçəklənmə dövrü, İraqda və Azərbaycanda bir çox şah sülalələrinin təməlini qoymuş, qədim türk tayfası Qacarın nümayəndəsi - Əmirgünün hakimiyyəti dövründə baş vermişdir. [13]

Özgürlüyünü qoruyaraq İrəvan xanlığı xarici düşmənlərə qarşı hər zaman müqavimət göstərirdi. 1804-cü ildə gen-eral Sisianovun qoşunları İrəvanı 2 ay ərzində mühasirədə saxladılar. İrəvanlı Məhəmməd xan Qacarın ağıllı, cəsəətli siyasəti, Naxçıvan xanı Kalbalı xan Kəngərlinin köməklili nəticəsində rus əsgərləri qovuldular. Sisianov şəhər müdafiəçilərinin təntənə və sevincini mənliliyə sığışdırmayaraq, şəhəri zəbt etmək fikrindən əl çəkmişdir və utanaraq gecə ikən döyüş yerini tərək etmişdir. O, rus İmperatoruna məktubunda yazırdı: "Ağrıyla özümə baxıram. 30 illik ordudakı xidmətim müddətində birinci dəfə idi ki, mühasirəyə aldığım şəhəri ələ keçirə bilmədim." [13]

4 il sonra, 1808-ci ildə general-feldmarşal N.B.Qudoviçin rəhbərliyi ilə yenə İrəvan qalasına hücum olundu. Həsən və

Hüseyn xan Qacar qardaşları işlətdikləri hərbi taktikadan növbəti dəfə darmadağın olmaqdan qorxan Qudoviç 1000 nəfərdən artıq itki verərək ordusunu İrəvandan geriye çəkir.

1804 - 1808-ci illərdəki müharibədən sonra ruslara tabe olmayan Hüseynqulu xan, rus ekspansiyasına qarşı Qarabağ və Şirvan xanları ilə ittifaq yarada bilmədi. Ümidi qalanı möhkəmləndirərək, hücumu hazırlaşmaq idi.

1818-ci ilin sonunda, I Nikolay A.S.Qriboyedovu diplomatik missiyanın başçısı təyin edib, İrana göndərir. İrəvana çatanda Qriboyedov Sərdar Hüseyn xanın yaxınları tərəfindən qarşılanmışdır. Missiya üzvlərinin Hüseyn xan Qacarla (Araz boyu şah qüvvələrinin baş komandanı) görüşü Sərdar sarayında olmuşdur. Sərdar sarayı 1798-ci ildə Məhəmməd şah Qacarin əmri ilə tikdirilmişdir və tanınmış azərbaycanlı rəssamı Mirzə Qədim İrəvani tərəfindən rəsmlərlə bəzədilmişdir. Özünəməxsus gözəlliyi və memarlıq inciliyinə görə saray qonaqları valeh etmişdir. Dörd gün İrəvanda qaldıqdan sonra A.S.Qriboyedov Naxçıvana, oradan isə Azərbaycanın əyalət paytaxtı Təbrizə üz tutur. Təbrizdən Tehrana gedən A.S.Qriboyedov burda fars və ərəb dillərini öyrənməyinə davam edir. [4]

1821-ci ilin sonunda Qriboyedov Tiflisə gəlir və Paskeviçin rəhbərliyi altında xidmət edir. 1828-ci ildə Peterburq-dan əmr gəlir ki, nəyin bahasına olursa olsun, Abbas-Abad və İrəvan qalaları alındıqdan sonra Azərbaycanın paytaxtı Təbrizə yol açılsın. Farslara qarşı müharibə İrəvan xanlığının ərazisində aparıldı. 1827-ci il mayın 12-də rus-lar hücumu keçdi. Əvvəldən, 1827-ci il kompaniyasının başlanğıcında Paskeviçin tərəfindən “əlahəzrət adına erməni drujinalarının yaradılması haqqında” fikirlər deyilmişdir. Bu drujinalar tezliklə yaradıldı: 150 nəfərdən ibarət zabıt Sumbatovun başçılıq etdiyi birinci drujina rus ordusunun əsgərləri ilə Cəlaloğluda birləşdilər, ikinci

drujinanın rəhbərliyini poruçik Akimov qəbul etdi. Gür-cüstanda singnaxlardan, kaxetirlərdən ibarət könüllülər dəstələrinə pşava, xevsur və tuşinlər də kömək göstəririlər.[4] 1827-ci ilin iyulun 20-də ruslar Naxçıvanı tutdular. Abbas-Abad qalası alındıqdan sonra şahzadə Abbas-Mirzənin stats-katibi Mirzə Saleh Paskeviçə məktub gətirir. Fars tərəfinin təklifləri Paskeviçi qane etmir və sonrakı danışıqları Qriboyedov aparır. 1827-ci il 19 iyulda Abbas Mirzənin düşərgəsinin yerləşdiyi Qaraziyadində Qriboyedov və baş tərcüməçi A.Bakıxanovun iştirakı ilə sülh danışıqları başlandı. Qriboyedov İrəvan, Naxçıvan vilayətlərinin Rusiyaya verilməsini və təzminat ödənilməsini təklif edirdi. Abbas Mirzə isə müharibəni 10 ay müddətinə dayandırılması təklifini yeridirdi, lakin müharibənin dayandırılmasının konkret şərtlərindən boyun qaçırırdı. İran hökuməti könüllü olaraq İrəvan və Naxçıvan xanlıqlarını vermək istəmirdi, onun üçün Qriboyedov İrəvanın alınmasını tələsdirirdi. Bundan sonra İran tərəfi rusların sülhü qəbul etmə şərtləri ilə razılaşdı.

İrəvan şəhərinə aparan yol Sərdarabad qalasından keçirdi. Sərdarabad qalasını almadan İrəvan qalasına yaxınlaşmaq mümkün deyildi. Üç tərəfdən mühasirə olunmuş şəhərin Sərdarabad qalasının çökdürülməsi, hərbi sursatların yağış kimi tökülən şəraitində aparıldı. Əvvəldən Paskeviçlə əlaqəyə girib, İrəvan erməniləri gecə şəhərin bayır qapılarını açıb rusları içəri buraxdılar və şəhərin hansı tərəfində azərbaycanlıların yerləşdiyini, silahların atəşini hara yönəldilmək lazım olmasını xəbər verdilər. Şəhərdə "İrəvan talanı" adı altında tarixə düşmüş kütləvi talanlar və zorakılıqlar başladı. Ermənilər ruslarla birlikdə azərbaycanlıları qarət edib öldürürdülər. Sərdarın əsgərləri qəhrəmancasına döyüşüb toplardan atəş açaraq müqavimət göstəriridilər. Həmin illərdə İrəvan şəhərinin əhalisi 9700 nəfər idi, onlardan 7031 nəfər azərbaycanlılar,

2369-u ermənilər idi. Bu döyüşdə Gəncəli Cavad xanın oğlu - Uğurlu xan Ziyad oğlu Qacar da iştirak etmişdir. Rusiya 30 illik müharibə nəticəsində 12 minlik ordusu ilə böyük itkilər və çətinliklərlə İrəvan xanlığını zəbt etdi. Uğurlu xan, Hüseyn Qulu Xanın ağrı və çətinliklərini bölüşərək İrəvandan 1000 ailəni Gəncəyə köçürtdü.[5]

1826-1828-ci illər müharibəsi nəticəsində İrəvan, Naxçıvan xanlıqları Rusiyanın tərkibinə daxil oldular və İrəvanın adı Erivana dəyişdirildi. Paskeviç Erivanski "Qraf" tituluna layiq görüldü. Qriboyedov "Erivan qalasının alınması" medalı ilə təltif olundu.[6] Bu başı faciəli İrəvan şəhəri 1828-ci ildə Erivan, 1918-ci ildə isə Yerevan adlandırıldı.

İrəvanın alınması şəhərin erməni sakinləri tərəfindən çox canfəşanlıqla qarşılandı. Erməni yazıçısı X.Abovyan "Ermənistanın yaraları" romanında belə yazır: "Rusların gəlişinə xeyir-dua verin", "Cəhənnəmin dağıdılması günahkarlar üçün bir o qədər qiymətli olmazdı, nəinki, İrəvan qalasının alınması ermənilər üçün" və s. Türkmənçay sülh müqaviləsinin bağlanması Rusiyanın Zaqafqaziyadakı mövqələrini möhkəmlətdi. Rusiya Xəzər dənizində hərbi donanması saxlaması hüququnu və 20 milyon gümüş pul qazandı. Rus-türk müharibəsində Abbas Mirzənin neytralitetinə nail olduğu üçün Qriboyedov növbəti rütbə, orden və 4000 çervon aldı. Bu, hərbi xadim N.Muravyova qeyd etməyə əsas verdi ki, "Qriboyedov İranda 25000 ordunu əvəz etdi".

Sazişin əsas bəndlərindən biri "xristianların İrəvandan öz istəklərini nəzərə almaqla rus şəhərlərinə köçmə imkanı" yaradırdı. Qriboyedov ermənilərin İrəvandan Ararat vadisinə köçürülməsi planına böyük əhəmiyyət verirdi. Bu Rusiyanın şərqdə mövqələrinin möhkəmləndirilməsi, həm də ermənilərin arzularının təminatı idi. Türkmənçay müqaviləsinin 15-16-cı bəndləri ilə köçürülənləri İrəvan

və Qarabağ vilayətlərində yerləşdirirdilər. Qriboyedov köçürülənlərin əvvəlki yerlərində qalan əmlakı ilə əlaqədar, tanış qadın V.S.Maklaşeviçə belə yazırdı: “Bizə 8 minə qədər erməni ailəsi köçüb. İndi onların qalmış əmlaklarına görə nə gecə, nə gündüz rahatlığım yoxdur. Onların nəinki əmlakını, hətta gəlirlərini də qoruyuram. Hamısı mənim nəzarətimdədir.”

Təlimat üzrə, yeni məskənlər rahat, sağlam və yaxşı su ilə təmin olunmuş yerlərdə seçilməlidir. Köçkünlərin yolda ərzaqla normal təminatı məqsədi ilə axın üç qrupa: 150-300 ailəyə bölünmüşdü. Qrupu, adətən erməni dilini bilən bir zabıt və 2-5 əsgər müşayiət edirdilər. Səzsiz hesabsız köçkün dəstələri Rusiyanın sərhədlərinə tökülmüşdülər. Milliyyətçə erməni olan polkovnik Lazarev köçkünlər üçün xərclənməyə verilən pullar qurtarıqda öz üzərinə böyük məsuliyyət götürərək, böyük məbləğdə pul borc alıb köçkünlərə paylayırdı, bu-nunla da ermənilərin köçürülməsi üçün çətinlikləri aradan qaldırırdı.[7] Türkmənçay sülh müqaviləsinə əsasən 1828-ci ildə Naxçıvan və İrəvan xanlıqları Rusiyaya birləşdirildi.

1798-ci ildə Hüseyn xan Qacarı əmri ilə tikilmiş Sərdar sarayı şəhərə xüsusi gözəllik verirdi. 7-ci Karabınər polkunun zabıtləri - teatr həvəskarları bu sarayda Qriboyedovun “Ağıldan bəla” tamaşasını oynamağı qərara aldılar. Sərdar sarayının səhnəsində qoyulmuş bu tamaşaya A.S.Qriboyedov öz komediyasına birinci və sonuncu dəfə baxmışdır.[8]

Əsirlərlə bu torpaqların sahibi olan azərbaycanlıların izini silmək məqsədi ilə Sovet hakimiyyəti illərində Sərdar sarayı dağıdılmış və yerində yeni çoxmərtəbəli bina tikilmişdir. Yeni binanın divarında belə bir lövhə vurulmuşdur “Burada 1827-ci ildə ilk dəfə olaraq müəllifin iştirakı ilə A.S.Qriboyedovun ölməz “Ağıldan bəla” komediyası qoyulmuşdur.”[4] Qacarlar sulaləsinin yaranması haqqında məlumata Cinqiz Qacarı “Qədim Şuşa” kitabında rast gəlirik. 1844-ci ildə Yen Univer-

sitetinin təbiyyat tarixi üzrə professoru Qubada Bakixanovun yanında olur. Abbas Qulu Bakixanovun əjdadları da türk soylu Qacar nəslinə mənsubdur. Görkəmli tarixçi A.Q. Bakixanovun yazdıqlarına görə: “Qacarlar – 200 min ailədən olan Calair türk nəslidir ki Çinqiz xanın nəvəsi Hulaqu xan onları İrana köçürmüşdür.(31) “Muasir-i-sultaniyə” də (Qacarların tar-ixi) deyilir: “Sərtək bu nəslin mötəbər şəxsiyyətlərindən biri idi, Ərgün xanın mürəbbiyəsi, Xorasan və Təberistanın hökmüdarı. Sərtəkin Qacar adlı oğlu var idi və bu tayfa öz adını Qacar adlandırmışdır”.

Qacarların bir hissəsi Anadoluya, o biri hissəsi isə Suriyaya köçmüşdür. Əmir Teymur 50 min Qacar ailəsini Qafqaz məmləkətinə: İrəvan, Gəncə, Qarabağa yerləşdirmişdir. Həmin o nəsilədən İrəvan xanları və Gəncə (Ziyadoğlu) xanlarının başlanğıcı olmuşdur. Burada bir arayış kərəkdir. Abbas Mirzə 1828 ildə öz xalqının qırılmasının qarşısını almaq üçün Russiya ilə razılaşmanı qəbul etdi. 1798-99 ildən 1805 ilə dək Abbas Mirzə Azərbaycanın və 1805 - 1833 illərdə Qarabağın qeneral-qubernatoru sayılırdı. İran şahı Fətəli şah ordunun və ölkənin idarəciliyini istedadlı siyasi xadim və sərkərdə, oğlu şahzadə Abbas Mirzəyə tapşırır.

Hələ birinci rus-fars muharibəsi zamanı Abbas Mirzə 30000 orduya başçılıq etmişdir.(13) Rusiyanın qoşununa nisbətən Abbas Mirzənin qoşunu zəif təhciz olduğu üçün döyüşlərdə böyük itkilər verir. Hərbi dəyişikliyin zərurəti qarşısında qalan Abbas Mirzə Avropaya müasir təhcizat texnikasının döyüş üsullarını öyrənmək üçün tələbələr göndərir. 1812 ildə Abbas Mirzə Azərbaycan vilayətinin paytaxtı Təbrizdə hərbi iş üzrə avropa dillərindən tərcümə olunmuş kitabların coxaldılması üçün çap dəzgahları quraşdırır. Şahzadə Abbas Mirzə barıt və top istehsalı üçün zavod tikdirir, ölkəyə ingilis hərbi məsləhətçilər dəvət edir. İkinci rus-fars müharibəsində Abbas Mirzə torpaqlarının bir qismini qaytarsa da rus döyüşçülərinin sayı və texnikası üstünlük təşkil edir.

1828-ci ildə Türkmənçay müqaviləsinin imzalanmasının zərurəti yaranır və Abbas Mirzə öz torpaqlarında yaşayan xalqların həyatını saxlamaq üçün ruslarla müqavilə bağlamaq məcbur olur. Görkəmli vəliəhd 1833-cü ildə vərəm xəstəliyindən dünyasını dəyişir. Onu imam Rza məscidində (Məşhətdə) dəfn edirlər. İmamın məzarı ilə yanaşı, o vaxta qədər hələ heç kim dəfn olunmamışdır.

Yeri gəlmişkən, Fətəli Şah Qacanın dövründə İran və Azərbaycan incəsənətinin çiçəklənməsini də qeyd etmək lazımdır. Fətəli şahın təşəbbüsü ilə sarayda Avropada Qacar rəssamlığı kimi tanınan Qacarlar sulaləsinə məxsus olan rəssamlıq məktəbi yaranmışdır, laklı boyakarlıq yüksək zirvələrə çatmışdır, Qacar memarlıq üslubu məktəbinə isə İrəvanda ki Sərdar sarayını da aid etmək olar. Zərgerlik inkişaf edir: qiymətli metallardan hörmə əşyalar, metal üzərində qiymətli daşlarla işlənmiş gaxmalar; mina, ağac və sümük üzərində naxış, oyma qoyma qda yayılır. Metal üzərində oymaçı sənəti də yüksək zirvəni fəth edir. Qalaylanmış miş və bürünc qablar gözəlliyi ilə qızıl və gümüş qablarla rəqabət aparır. Fətəli şahın hakimiyyətində incəsənətin yüksək pilləsini tufənksazlar təşkil edirdi. Onlar metal ustaları və təcrübəli rəssamlarla birlikdə hərbi saray silahının polad-dan cox bahalı tiyələrin (kicikpaz) hazırlanmasına nail olmuşlar. Fətəli şahın və onun övladlarının, qohumlarının, saray çalqıçılarının və rəqqaslarının portretləri bu gündə dünya muzeylərinin yaraşığıdır. 1828-ci il Türkmənçay müqaviləsi Ermənistanın yaranmasının, İrəvan xanlığında yaşayan azərbaycanlıların isə faciəsinin başlanğıcı oldu. Azərbaycanlıların Ermənistandan çıxarılması dörd mərhələdən ibarət oldu:

- 1-ci mərhələ 1905
- 2-ci mərhələ 1918-1920
- 3-cü mərhələ 1948-1953
- 4-cü mərhələ 1988-1991.

Sək.67: Ş.Qaziyev. “Qaçqınlar”

1905-1906-cı il Bakıdakı erməni-azərbaycan münaqişəsi dalğalanaraq Şuşaya, Zəngəzura, İrəvana, Naxçıvana, Ordubada, Eçmiədzinə, Cavanşir və Qazax qəzalarına çatdı. M.S.Ordubadi bu hadisələr haqqında 80 il qadağa qoyulmuş özünün “Qanlı sənələr” kitabında geniş məlumat vermişdir. Minlərlə azərbaycanlı öz yaşayış yerlərindən qovulmuş, qaçqın düşmüş, kütləvi şəkildə öldürülmüşdür. Erməni daşnaqları nəyin bahasına olursa olsun muxtariyyət və özünüidarəetmə əldə etmək istəyirdilər.

“Kavkazski kalendar” ın 1908-ci il nəşrində göstərilir ki, İrəvan quberniyasında 1909 kənd, 15155 təsərrüfat dağıntılara məruz qalmış, 100 625 nəfər müsəlman əhalisi daşnaqların hücumu nəticəsində yaşadıkları yerləri tərk etmişdir.

1828-ci il martın 21-də «Erməni vilayəti»-ni yaratmaq haqqında çarın fərmanından sonra İrəvan xanlığının demoqrafik göstəriciləri:

Yerlərin adları	Cami Azərbaycanlılar		Yerli ermənilər		İrəvandan köçürülən ermənilər		Türkiyədən köçürülən ermənilər		Cami Ermənilər	
1	2		3		4		5		6	
İrəvan şəhəri										
İrəvan şəhəri	ailə	nsəfər	ailə	nsəfər	ailə	nsəfər	ailə	nsəfər	ailə	nsəfər
	1807	7331	567	2369	366	1715	11	48	944	4132
Məhəllələr:										
Qorxubulaq	81	383	262	1396	216	1043	38	231	516	2670
Zaqafqazbasar	913	5413	133	603	442	2360	-	-	575	2963
Qorxubulaq	753	4176	34	145	1211	5359	-	-	1245	5504
Vedibasar	574	3449	2	15	200	1069	-	-	202	1084
Sorur	1305	6510	-	-	336	1757	-	-	336	1757
Sürməli	709	4832	935	5892	299	1459	261	1342	1495	8693
Dərəkənd	589	3267	1	5	-	-	-	-	1	5
Saədi	160	1004	-	-	-	-	-	-	0	0
Talin	91	420	74	416	-	-	185	1144	259	1560
Seyidli və Ağsəkkəli	311	1754	6	28	-	-	-	-	6	28
Sərdərabad	276	1837	469	3214	66	356	4	21	539	3591
Körpübasar	400	2592	897	5290	518	2897	35	176	1450	8363
Abaran	-	-	11	58	330	2018	1116	6857	1457	8933
Dərəçay	231	1300	92	552	575	3535	539	3263	1206	7350

Buklet Azərbaycan Respublikası və Turizm Nazirliyinin maliyyə dəstəyi ilə hazırlanmışdır.

Sək.2: 1818-ci il İrəvan Xanlığının demoqrafik göstəriciləri

Zaqafqaziyada üç suveren respublika - Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan yarandıqdan sonra Ermənistan beynəlxalq təşkilatlar qarşısında "Böyük Ermənistan" yaradılması üçün Gürcüstanın və Azərbaycan torpaqları hesabına öz sərhədlərinin təyin olunması məsələsini ortaya qoydu. Hər dəfə hökumətin dəyişilməsi və müharibələrin olmasından istifadə edərək Ermənistan öz dövlət sərhədlərini genişləndirirdi. I Cahan müharibəsinin qurtarması ilə, böyük dövlətlər erməniləri Türkiyəyə, Sovet Rusiyasına və Zaqafqaziyada (Azərbaycan və Gür-çüstana) qarşı dəstək görürdülər.

1918-ci ildə İrəvan quberniyası ərazisində Ermənistan Respublikası yaradıldı. Əhalisi 1,5 milyon olan İrəvan quberniyasının 1/3 hissəsini Türkiyə və İrəvandan köçürülmüş

ermənilər təşkil edirdilər. Bununla qane olmayan ermənilər Gürcüstanın Borçalı və Axalkalaki torpaqlarına id-dia edirdilər, Azərbaycanın tərkibində olan Naxçıvan torpaqlarına da iddia edirdilər.

Həmin il Andranik Zəngəzura girib azərbaycanlılara ultimatum verdi: “ya torpaqları tərk etməlisiniz, ya da sizləri ölüm gözləyir”. Məlumatına görə, 1918-ci ilin yayında Zəngəzurda azərbaycanlıların yaşadıkları 115 kənd dağıdılmış, 7000 nəfərdən çox insan öldürülmüş, 50 min isə Zəngəzuru tərk etmişdir. 1920-ci ildə İrəvan quberniyası hesabına (əvvəlki İrəvan xanlığı) yaradılmış Ermənistan Respublikasına 1921-ci ildə Azərbaycandan alınmış Zəngəzur da birləşdirilmişdir. [2]

1918-ci ilin may ayından 1920-ci ilin noyabr ayına kimi erməni daşnaq hökuməti idarəetmə müddətində azərbaycanlı əhalisinin 60%-i məhv etmişdir. [9]

Erməni quldur dəstələrinin Göycə gölünün şimal sərhədlərindəki azərbaycan əhalisinin qırıb öldürülməsi fəaliyyəti haqqında erməni rəhbərlərindən biri Q.Muradyan belə yazır: “Bizim hökumətimizin aldığı qərarlar nəticəsində Toxluca, Ağbulaq, Ardanış və başqa kəndlərin əhalisi Ermənistan hüduqlarını tərk ediblər. Bir neçə pişik və itin qəribə ulaşmasından başqa, qalmış kəndlərdə diqqəti cəlb eləyən canlı heç nə yox idi. Bu kəndlərin əhalisi böyük taxıl, arpa və kartof sahələrini qoyub getmişdilər. Dövlət bu yerlərdən 2 milyon puda yaxın taxıl, 0,5 milyon pud kartof götürə bilər.”

1919-cu ilin axırncı iki ayı ərzində Eçmiədzin və Sürməli uyezdlərində 96, İrəvan uyezində isə bütün kəndlər məhv edilmişdilər. [2] Daşnaq dəstələrinin “könüllülərinin” başçıları Andranik və Hamazasp türk qadınlarının, uşaqlarının, ahıllarının və xəstələrinin məhv edilməsində artıq dərəcədə “şücaət göstərmişdilər.” Daşnaq könüllülərinin hərəkəti nəticəsində minlərlə türk

vətəndaşları məhv edilmişdir. Daşnaq başkəseni Vah-ram deyirdi: “Basarkeçərdə (Ermənistanın rayonlarından birində) heç nəyi nəzərə almayaraq mən türk əhalisini məhv edirdim. Lakin bəzən mənim güllələrə heyifim gəlirdi...

Döyüşdən sonra sağ qalmış bu itlərə qarşı ən yaxşı üsul onları su quyusuna atıb, üstündən ağır daşlar qoymaq ki, onların heç izi də qalmasın, mən elə də etmişəm, uşaq və qadınları öldürüb su quyusuna atıb, üstünü daşla doldurmuşam”. [9]

Daşnaqlar tərəfindən dağıdılmış ölkənin ayağa qalxması, incəsənətin, maarifin inkişafı üçün millətlər arasında qardaşlıq münasibətlərinin bərpası üçün A.Myasnikyan (Ermənistan SSR XKŞ sədri və xalq hərbi işlər komissarı) çox diqqət verirdi. 1920-ci ildə bütün Ermənistanda 10 min azərbaycanlı qalmışdır. 1921-ci ilin sentyabrın 6-da Ermənistana 620 azərbaycanlı qaçqın qayıdır. 1922-ci ilin aprelin 27-də İrana yazdığı məktubda azərbaycanlıların Ermənistana qayıtmaqlarını xahiş edirdi. 1922-ci ildə qaçqınların qayıtması hesabına onların sayı 77 767 nəfər, 1931-ci ildə 105 838 nəfər olmuşdur.[25] Əsrlərlə azərbaycanlılara məxsus olmuş, ümumi sahəsi 9800 km² olan torpaqları İrəvan quberniyasının Yeni Bayazit uyezdi, Basarkeçər vilayəti, Ve-dibasar dairəsi və Gəncə quberniyasının Zəngəzur dairəsi Ermənistana birləşdirilmişdir. Təxmini hesablamalara görə, keçən əsrin I rübündə törədilmiş iki qırğında qovulmuş, öldürülmüş və itkilərə məruz qalmış azərbaycanlıların sayı 2 milyon nəfərə çatmışdır .

Sovet hakimiyyəti illərində Ermənistan SSR Xalq Komissarları Şurasının Sədri Sarkis Kasyanın sərəncamı əsasında dövlət dili haqqında qanun qəbul edilmişdir. Ermənilərin kütləvi yaşayış yerlərində - erməni dili, Amasiya-Basarkeçər, Vedi, Qarabağlar, Zəngibasar, Krasnoselsk rayonlarında - azərbaycan dili tətbiq edilirdi. Bu rayonlarda 1953-cü ilə qədər, azərbaycanlıların Ermənistandan kütləvi

halda köçürülməsinə kimi, rayon partiya komitələrinin katibləri azərbaycanlılar təyin olunurdular. Ermənistanda ermənilərin və azərbaycanlıların qarışıq yaşadıkları yerlərdən - Eçmiədzin, Qafan, Yeğeqnadzor, Əzizbəyov, Kalinino, Mehri, Sisian, İcevan bir qayda olaraq raykom katibi, rayon icraiyyə komitəsi sədrləri və ya müavinləri azərbaycanlı olurdu.

Lakin 1945-ci ilin noyabr ayında Ermənistanın kommunist partiyasının I katibi Arutyunov Stalinə məktubunda Dağlıq Qarabağın Ermənistana verilməsi haqqında məsələ qaldırmışdır. Stalin bu məktubu K.Malenkova göndərmişdir. O, isə öz növbəsində məktubu cavab üçün Azərbaycan rəhbərinə, M.C.Bağirova göndərmişdir. Azərbaycan si-yasi addım ataraq cavab vermişdir: “Əgər Ermənistanın, Gürcüstanın və Dağıstan MSSR-nin azərbaycanlıların yaşadığı sərhəd torpaqları Azərbaycana geri qaytarılırsa bu təklifə baxıla bilər”. Bu cavabla məsələyə nöqtə qoyulmuşdur.[2]

1948-ci il Azərbaycan xalqının taleyində yeni faciəli səhifələrindən biri oldu. Stalin- Mikoyan - Beriya üçlüyü Ermənistanda yaşayan Azərbaycan xalqının daha bir faciəsinin təməlini qoydular. Dekabrın 22-də Stalin tərəfindən Azərbaycan millətindən olan kolxozçuları və digər şəxsləri Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-nə Kür-Araz düzənliyinə köçürülməsi haqqında sərəncam imzaladı. Sərəncama əsasən 1948-ci ildən azərbaycanlıların “kөнül-lü” köçürülməsi başlandı. Boşaldırılmış evlər, təsərrüfatlar, xaricdən köçürülən erməni diasporasına verilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Mərhələli şəkildə - 1948-ci ildə 10000 nəfər, 1949-cu ildə 40000 nəfər, 1950-ci ildə 50000 nəfərin köçürülməsi həyata keçirildi. Stalinin ölümündən sonra köçürülmə sürəti ləngiməmişdir. SSRİ Ali Sovetinin Sədri A.Mikoyan ölkə başçısı N.S.Xruşşova müraciət edir ki, Qarabağ Ermənistanın tərkibinə qatılsın. Xruşşov

cavabında deyir ki, ermənilərin birləşməsini istəyirsinizsə, nə qədər maşın lazımdırsa verə bilərik ki, ermənilər bir gecə ərzində Qarabağdan Ermənistanı köçsün.

1964-cü ildə Xruşşov vəzifədən uzaqlaşdırıldıqdan sonra bu məsələ yenə də baş qaldırmağa başlamışdır. Bu proses daha beş il davam etmişdir. Ermənistanın dağlıq hissəsində, sərin rayonlarda yaşayan, bulaq suyu içən insanlar Azərbaycanın isti aran rayonlarında anti-sanitariya, ərzaq çatışmazlığı, malyariya epidemiyasına, çöllərində ilanlar mələyən şəraitinə tab gətirməyib kütləvi sürətdə məhv olurdular. Yaşamağa evləri olmadığından çoxları ev heyvanları ilə birlikdə tövlələrdə yaşayırdılar. Köçürülənlərdən sağ qalanların 40-45%-i sonralar öz doğma yurdlarına qayıtdılar.

Ermənistanda qalmış azərbaycanlılar təhsil almaq imkanından məhrum idilər. Azərbaycanlıların ilkin təhsil almalarına qarşı olan mərhələ ali təhsil ocaqlarının, texnikumlarının və nəşriyyat orqanlarının bağlanması ilə başladı.

1930-cu ildə Yerevanda açılmış, müəllim kadrların hazırlanmasında böyük rol oynamış pedaqoji texnikum Azərbaycan SSR Xanlar rayonuna köçürüldü. Hər il beş min orta məktəb məzunu təhsillərini məcburi olaraq başqa respublikalarda davam edirdilər, əsasən də Azərbaycanda. Öz doğma yerlərində iş tapmadıqları üçün Ermənistandan kənar təhsil almış gənc mütəxəssislər məcbur olub Azərbaycana qayıdırdılar.

Azərbaycanlıları Ermənistanda vəzifələrdən kənarlaşdırırdılar, səlahiyyətsiz olaraq, onlar əhalinin özünü müdafiəsini təşkil edə bilmirdilər. Azərbaycanlıların Ermənistandan köçürülməsinin yeni mərhələsi başladı. 1980-ci ildə Amasiya rayonundan başqa azərbaycanlılar bütün rəhbər vəzifələrdən xaric olunmuşdular və yerlərinə ermənilər təyin edilmişdi.

Məxfi sərəncama görə, 1988-ci ilin noyabr ayının 22-dən 28-nə kimi respublikanın 22 rayonundan (170 məntəqəsində sırf azərbaycanlılar yaşayan və 94 qarışıq əhalili) silah gücünə 200 min azərbaycanlı, 20 min kürd və 1000-ə yaxın rus qovulmuşdur. Deportasiya planlaşdırılmış və təşkil olunmuş şəkildə aparılırdı, onun nəticəsində çox-lu insanlar döyülərək öldürülmüşdür, bir hissəsi isə əsəb gərginliyindən və infarktdan dünyasını dəyişmişlər.

Əhalinin silah gücü ilə qovulması və köçürülməsində, azərbaycanlıların doğma torpaqlarını tərk etməyə məcbur olmasında nəinki xüsusi “xuliqanlar” qrupları, hətta rayon rəhbərləri, Nazirlər Sovetinin sədr müavini Arutyunyan da bu proseslərdə iştirak edirdilər. İllər boyu işləyib qazandıqlarını ataraq, qaçqınlar Azərbaycana pənah gətirdilər.

Azərbaycanlıların Ermənistanın 16 rayonunda kompakt yaşadıkları ərazinin sahəsi 15467 km² idi. Bu ərazidə 176 kənd, 131 kolxoz, sovxoz və çoxlu maddi sərvətlər qalmışdır. Təxmini hesablamalara görə, qaçqınlar Ermənistanda 677 850 hektar torpaq fondu, 209 020 iri buynuzlu heyvan, 289 060 ev quşu, illik gəliri 3 mln. olan balıq sovxozu, 6200 arı ailəsi, 3000 traktor, 450 kombayn, 4600 yük maşını, 21500 hektar həyətyanı sahələr, onlara məxsus olan sənaye müəssisələrindəki, kooperativlərdəki, şəhər təsərrüfatındakı, maarif və mədəniyyət sahələrindəki əmlaklarını qoyub gəlmişlər.[2]

İki əsrlik planlaşdırılmış etnik təmizlənmə nəticəsində Ermənistanın ərazisində bir azərbaycanlı da qalmadı. Amerikalı tarixçilər Castin və Karolina Makkarti “Türklər və ermənilər” adlı kitabında yazırlar ki, indiki Ermənistan yerləşən ərazi azərbaycanlılara məxsusdur, nəinki ermənilərə.[10] İrəvan dairəsinin, İrəvan xanlığının büt-ün yaşayış məntəqələrinin adı türk mənşəlidir. Ermənilər torpaqları işğal etdikdən sonra 5000 artıq azərbaycan toponimlərinin adlarını dəyişdilər.[17]

İrəvanın adı Azərbaycan folklorunda - bayatı, haxışta, xalq mahnılarında qalıbdır. Əsrlərin dərinliyindən bizə çatmış “Ay, bülbüllər”, “İrəvanda xal qalmadı” və çoxlu bayatılar buna sübutdur.

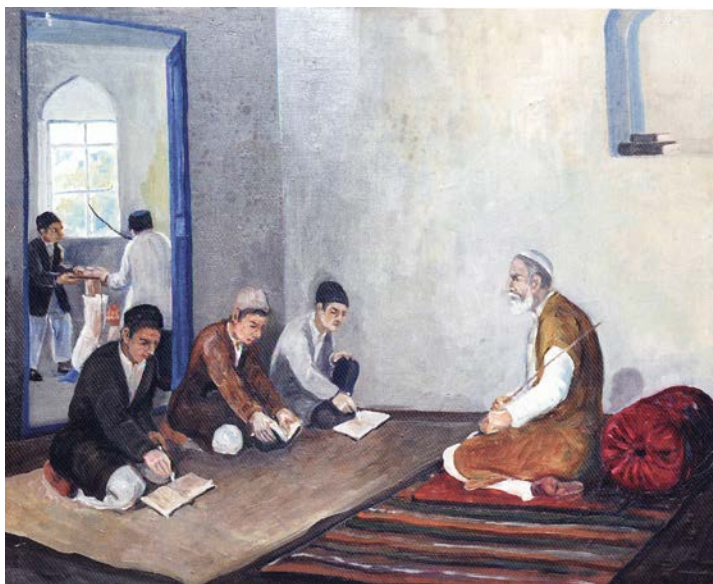
İrəvanı bağ eylərəm, ay bülbüllər, Dörd
yanını bağ eylərəm, ay bülbüllər,
Eşitsəm sən gəlırsən, ay bülbüllər,
Yolunu çıraç eylərəm, ay bülbüllər!

Əgər erməni xalqı bu torpaqlarda yaşayırdısa, bəs İrəvan xanlığının 80% əhalisini azərbaycanlılar təşkil edən, başlanğıcını 1828-ci ildə alan və 1988-ci il faciəsi ilə bitən böyük köçürülmələrdən əvvəl azərbaycanlılar harada yaşayırdılar?! “Qədim erməni xalqının” indiki Ermənistan adlanan ərazidə bir dənə olsun tarixi abidəsi yoxdur. Azərbaycanlılara məxsus olan bütün tarixi-memarlıq abidələrini ermənilər məhv edib.

Çox əfsuslar olsun ki, hələ də bizim həmvətənlərimizin çoxu Azərbaycanın tarixini bilmirlər, bu işə düzəlməz səhvlərə gətirib çıxarırlar. İrəvan xanlığının faciəvi tarixini - Azərbaycan tarixinin bir hissəsini, yaddaşıardan silib unutmaq olmaz.[2]

İrəvan xanlığının paytaxtı qədim İrəvan şəhəri

İrəvan xanlığının paytaxtı, yaşıl bağlar əhatəsində yerləşən, İrəvan şəhərinin gözəlliyinə 8 məscid əzəmət verirdi: Şah İsmayıl məscidi, Şah Abbas məscidi, Sərtip xan məscidi, Göy məscid, Hacı Novruzəli məscidi, Hüseyn Cəfər bəy məscidi, Hacı İmamverdi məscidi, Zal Xan. Bun-lardan əlavə məhəllə məscidləri də olub: Təpəbaşı məscidi, Şəhər məscidi, Körpü bulağı məscidi, Dəmir bulağı məscidi, Günlüklü, Hüseynli, Qala və Hacıbəyim məscidləri.

Sək.68: Ş.Qaziyev. "Molla məktəbi"

Səyyahların və tarixçilərin verdiyi məlumatlara görə, yalnız İrəvan quberniyasında 382 məscid olub: Zəngibasarda (indiki Masis) 3 məscid, Vedi, Kiçik Vedi-Xal-isada (indiki Ararat) 8 məscid, Üçkilsədə (indiki Eçmiyədzin rayonu) 5 məscid və s. Məscidlərin hər birinin

öz məktəbi var idi.[14]

Hüseyn Qulu xan Qacar tərəfindən tikilmiş Göy məscid İrəvanın mərkəzi küçələrindən olan, sonrada Lenin adını daşıyan prospektdə yerləşirdi. Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra orada diyarşünaslıq muzeyi fəaliyyət göstərirdi. 1960-cı ildə Fatma (Matı) xanımla ora getmişdik. Ümumi zalda İrəvan şəhərinin ticarət mərkəzini - bazarını təsvir edən hissələr, məişət əşyaları, konka, teleskop və s. yerləşirdi. O, muzeyin işçilərindən xahiş etdi ki, məscidin içindəki qəbirləri bizə göstərsinlər. Bizi muzeyin mühasibat yerləşən otağına apardılar, orada divardakı pərdənin arxasında iki sərdabə formasında qəbir yerləşirdi. Onların üstündə qədim ərəb əlifbası ilə yazılar var idi. Kimin qəbirləri olduğu yadımda qalmayıb, biz oranı ziyarət edib çıxdıq.

Məscidin heyətində böyük çarhovuz var idi. Atam danışırdı ki, 1918-ci ildə erməni daşnaqları müsəlmanların başlarını kəsib həmin hovuzda doldurmuşdular. Hovuz-dan qan su yerinə axırdı. Yerevan şəhər sakini Ziba xanımı ermənilər evindən çıxarıb evi zəbt etmişdilər və o, məsciddə sığınacaq tapmışdı. 1988-ci ildə ermənilər Günlükü məscidini yandıranda Ziba xanımda içərisində yanmışdı. Məscidlərdən bir az aralı karvansaralar və ictimai hamamlar yerləşirdilər.

Karvansaraların bəzilərinin adını çəkmək istəyirəm: Sərdar, Şeyxülislam, Tağlı, Sulu, Hacı Əli, Hörümçü, Gürcü, Culfa, Susuz, Hacı İlyas, Şah Abbas, Ağkənd. Sərdar karvansarası 1805-ci ildə Sərdar Hüseyn xan tərəfindən tikdirilib. Şeyxülislam karvansarası Qafqazın Şeyxülislamı olan Fazil İrəvani tərəfindən tikilmişdir. Səlim və Ağkənd karvansaraları 1316-1335-ci illərdə Elxani dövlətinin taxtında əyləşmiş Əbu Səid xan Bahadur tərəfindən tikilmişdir.

Rus səyyahı İ.Şopen 1829 - 1832-ci illərdə İrəvan şəhərinə səyahəti zamanı İrəvanda olan hamamlardan doqquzunu - Şeyxül İslam hamamı, Zal Xan hamamı, Mehdibəy hamamı (İrəvanın şəhər hissəsində), Hacı bəyim hamamı, Hacı Əli hamamı, Qafar hamamı, Kərimbəy hamamı (İrəvanın Təpəbaşı hissəsi), Həsən Əli, Cəfər bəy hamamı (İrəvanın Dəmirbulaq hissəsində) qeydə almışdır. Mənim yadımda qalanlar isə “İnjiner” və “Fantaziya” hamamlarıdır.

Sək.70: Ş.Qaziyev. “Naxçıvan hamamı”

İrəvan öz dövrünün Azərbaycan şəhərlərindən çox da seçilmirdi. Hündür olmayan evlər bağların yaşıllığında itirdilər. İki cərgə çiy kərpicdən, daşdan, daha çox palçıqdan hörülmüş yöndəmsiz, bir-birinə qovuşan dar əyri küçələrə

hərdən bir evlərin böyük olmayan, hər zaman möhkəm bağlı olan qapıları çıxırdı. Mərkəzi küçələrin kənarından arxların suları böyükdəki paylaşırcılardan bağlara axardı. Yaşayış yerlərinin içərisi daha xoş təəssürat bağışlayırdı, çoxlarının həyəti səlqə ilə daşlarla örtülmüşdür, ortasında daşdan hovuzu və bağı var idi. Bu üsulla tikilmiş ev həyəətə çıxırdı və çöldən heç kimin diqqətini cəlb etmirdi.

Otaqlar yuxarıya doğru açılan böyük pəncərələrlə işıqlanırdı. Rəngli şüşələrdən tərtib olunmuş, gözəl, müxtəlif naxışlı pəncərələr adətən küçə divarlarında yerləşirdilər. İmkanlı insanların evlərində divarlar səlqə ilə malalanmışdır və naxışlarla bəzədilmişdir. Hər otağın buxarısı var idi – bunlardan daha çox bəzək kimi istifadə edirdilər, nəinki, evləri qızdırmaq üçün. Evləri manqallarda közərməmiş kömür ilə qızdırardılar. Rus tədqiqatçısı Şopen öz qeydlərində İrəvanı belə təsvir etmişdir.[4]

İrəvan xanlığında olan qalalar bunlardır: İrəvan qalası, Keçi qalası, Sərdərabad qalası, Torpaq qala, Gümrü qala, Ağca qala, Kafir qalası, Bayburd qalası, Qalabürcü, Urud qalası, Axtala qalası, Gərnı qalası. Şəhər, Dərə bağları, Dəlmə bağları, Kələntər bağları, Şəmistan bağları, Güllü bağ, Yoncalı bağ, Sərdar bağı, Xan bağı ilə tanınırdı.[14]

Dərə bağında “Dül-dül ocağı” yerləşirdi. Bizə gəlib çatmış rəvayətə görə, bu müqəddəs yerdə Həzrət Əlinin atı Dül-dülün ayaq izi qalmışdır. Bağlardakı meyvələrin bolluğu və növləri hələ də yadımdadır. Misqalı, keçi məməsi, təbrizi, kişmiş, yezəndayı, əlhaqqı, sahibi, əsgəri, xərci, top xərci, haça başı, tülkü quyruğu və s. üzüm növləri var idi. Qızıla çalan əriklər-təbərzə, ağcənabət, badamı, göycənabət, növrest, şalağ, ağ ərik, acı əriklərin təkrarolunmaz dadları və görüntüləri var idi. Mələçə armud, daş armud, qış armudu, akıska alması, qızıl alma, cənnət alması, əndəlis alması, ağ tut, şah tut, bedana tut və s. İrəvan öz suyu və bulaqları ilə məşhur idi: südlü bu-laq, armudlu bulaq, daş bulaq, turş bulaq və s.

İrəvanda Novruz bayramından əvvəl Azərbaycanın büt-ün bölgələrindəki kimi torpaq, su, yel və od çərşənbələri keçirilirdi. Çərşənbə günləri tonqal qalayır, üstündən tullanırdılar. Qızlar bəxtlərinin açılmasını istəyirdilər və oda müraciət edirdilər:

Ağrım, uğrum tökülsün,
Oda düşüb kül olsun.
Yansın, alov saçılınsın,
Mənim bəxtim açılınsın.

Axır çərşənbə günü “qara bayram” keçirib, mərhumları yad etməyə qəbirüstə gedirdilər. Axşama aş bişirilirdi, masanın üstünə səməni, meyvələr, müxtəlif mürəbbələr, çərəzlər, alanı (şaftalının kərdi növündən düzəldilmiş çerez alanı adlanırdı. Şaftalı çeyirdəyindən ayrılıb qurudulardı, içinə döyülmüş qoz ləpəsi, şəkər tozu və ədviyyatlar vuru-lub ipə düzüb asardılar.), sucuq, qovurqa, qatlama balıq çörəyi, mafiş (nazik yayılmış şirin xəmiriyyat), kətə, paxla-va və başqa nemətlər düzülərdi. Şaftalının zəfəran, yarma növləri də mövcud idi. Atam ovcuna çərəzlərdən doldurub evin bucaqlarına atıb deyərdi: “Bu da mələklərin payı”.

Səməni göyərdib, suyunda qozlu halva bişirərdilər. Qovrulmuş buğda dənələrini üyüdüb ona şəkər tozu və su əlavə edib, əl içində yerləşə bilən topacıqlardan govud hazırlayıb masaya verirdilər. Yaşlı nəslin nümayəndələri - atam, qayınatam danışardılar ki, İrandan bayram süfrələri üçün badam, püstə, xurma, kişmiş, naringi, portağal, “sədr” düyüsü, zəfəran, sarkök, sumax, zirinc, nabat və başqa ərzaqlar gətirilərdi. Qadınların bəzəkdə geniş istifadə etdikləri həna, basma, sürmə, ənik, kirşan və ətriyyatları da İrandan gətirib satarmışlar.

Azərbaycan mətbəxinin ümumi xüsusiyyətləri büt-ün bölgələrimizdə mövcuddur, lakin hər bölgənin fərqli yeməkləri ancaq, özünə məxsus olan bölgədə bişirilir.

İrəvan mətbəxindən danışanda ilk əvvəl çəkmə (daşmasuyu süzülməmiş aş) növlərindən söhbət açmaq istərdim. Yaz başlayanda alçalı, albalılı, şüyüdlü çəkmə bişirərdilər. Payızda zoğal, heyva, pomidorlu və balqabaqlı çəkmələr bişirərdik. Çəkmələrin şahı olan qovurmalı, əvəlikli, mərciməkli çəkmə irəvanlıların ən sevdikləri xörəklərdən biridir. Qış aylarında isə mərciməkli, paxlalı, əriştəli, yarmalı, noxud ləpəsi ilə adi qarışıq dənliylərlə çəkmə bişirilərdi, yanında sarımsaq-qatıq və ya qurud verilərdi.

Qatıq aş isə belə bişirilir: əvvəl düyünü suda bişirib, içinə doğranmış göyərtilər (keşniş, şüyüd, cəfəri, kərəviz, ispanaq, turşəng) qatılır. Bişmiş şiləni soyudurdular və sonra qatıqla qarışdırıb süfrəyə verirdilər. Yay aylarında həyət evlərinin bostanlarından balqabaq çiçəyini dərib qatıq aşına əlavə edirdilər. Sonralar balqabaq çiçəyini yerköküylə əvəz etməyə başladılar. Ovduğa girx düyməgizil gül növünün ləçəklərini əlavə edirdilər.

Dolmalarda bəzi fərqliliklər var. Məsələn, badımcan, bibər, pomidor, heyva, alma ilə qarışıq dolma bişirilir. Kiçik-küçük doğranmış, soğan və quyruqlu ətlə qovrulmuş, ləpələnmiş noxud, duz, istiot, mərzə, tərşun və reyhan ilə qarışdırılaraq dolmanın içinə doldurulur. Yarpaq, kələm, ağ xiyar dolması da İrəvanlıların mətbəxində geniş yayılmışdır.

Küftənin ətinə doğrayıb, ət daşında toxmaqla döyüb, içinə bişmiş düyü, bişmiş noxud, bişmiş kartof, yumurta, mərzə, reyhan, tərşun qatıb döyərdilər. Küftələri tutanda içinə həmçinin alça, bişmiş qabığı soyulmuş yumurta qoyub, zəfəranlı ət suyunda bişirərdilər. Quru lavaş ilə süfrəyə verilərdi. Təndirdə tikə-bozbaş bişirərdilər.

Qış sərt keçdiyinə görə, yerli azərbaycanlılar həmin dövr üçün tədarük edərdilər. Yadımdadır, payızda valideynlərim bazara gedəndə mənə də özləri ilə aparardılar. Onlar çərəz, ədviyyat, bəzi quru ətirli otlar, qurud, düyü, yarma, mərcimək, noxud, soğan, kartof və s. alaraq, qışa tədarük

etmək üçün sandıqxana deyilən bir otaqda yerləşdirərdilər. Sandıqxananın pəncərələri yox idi, damın üstündə şüşə ilə örtülmüş bacası var idi. İçərisində bir neçə təbəqəli taxçalar var idi.

Taxçaların birində məişətdə işlənən misdən düzəldilmiş əşyalar yerləşdirilirdi. Sacayağı, mis qazan, abgərdən (böyük çömçə), çilovsüzən, kəfkir, çömçə və s. misdən düzəldilmiş çilovsüzəndən başqa sələlər də mövcud idi. Sələni söyüd ağacının budaqlarından hörərdilər. Formasından və həcmindən asılı olaraq təsərrüfatda işlədilirdi. Sələnin içinə göyerti, meyvə, tərəvəz yığardılar. Bəzilərini aşırsüzən formasında düzəldərdilər və düyü süzərdilər.

Qovurma bişirəndə suyu süzülmək üçün əti sələyə yığardılar. Qovurmanı payızda bişirərdilər. Qoyunun, cöngənin və ya hind toyuğunun ətinə bişirib sonra yağın içində qovurub, yağ üstünü örtənə kimi saxsı küplərə yığaraq saxlayardılar. Ağız möhkəm bağlanan qablara yığılmış qovurmanı, qışda xüsusi qovurma çəngəli ilə çıxardaraq istifadə edirdilər. Qovurma ətinə cılbır və kalacoş adlanan şorbalarda istifadə edirdilər. Taxçalara mürəbbə, şərbət üçün hazırlanmış müxtəlif cövhlər, bədmüşk, güləb, gülqənd yığardılar. Təndirdə tikə-bozbaşa da bişirərdilər. Qışa həmçinin qiymə hazırlanırdı. Ət tel-tel olana kimi bişirildikdən sonra yağ-soğanla qovrulur, içinə ləpələnmiş noxud qatılır.

Yaz gələndə birinci piş-pişi deyilən ağac çiçəkləyirdi. Onun çiçəklərindən bədmüşk (ətirli su) düzəldilirdi. Sonra qızıl güldən güləb çəkilərdi. Qızılgülün məhəmmədi adlanan növündən mürəbbə, gülqənd və güləb hazırlanırdı, ardıcılıqla nanə, tərşun, reyhan şirələri hazırlanırdı. Mürəbbələr isə bütün meyvə növlərindən: qoz, tut, albalı, gilə, ərik, gavalı, şaftalı, cənnət alması, üzüm və s. bişirərdilər. Qarpız, yemiş, badımcan, göy lobya, balqa-

baq və s. mürebbələr bişirilərdi. Sandıqxananın tavanının dirəklərində mıxdan düzəldilmiş qırmaqlardan (asmalar) qalın sapa düzölmüş qış armudu, daş armud, mələçə armudu, qırmızı alma asılardı. Samanın içində yerdə novruz bayramına kimi qalan qarpızlar saxlanılırdı.

Yazda nanə, sirkə, şəkər və ya baldan iskəncəbi düzəldib kahı ilə yeyərdilər. İskəncəbini kələm dolması ilə yeyərkən də istifadə edərdilər. Zivər nənəm (ananın anası) düyünü yuyub qurudub həvəngdəstədə döyərdi, süd ilə firni bişirərdi. Boşqaba çəkib üstünə darçın səpərdi. Tut yetişəndə ağacın altında çarşab tutardılar və bir nəfər ağaca çıxıb taxta toxmaqla ağacın budaqlarına vurub tutu çırpardı. Tutdan tut qurusu, həm də doşab və sirkə hazırlayırdılar. Qonşumuz Şeyda xala bizə tut payı sinidə, üstünü qızılgül ilə bəzəyib, göndərərdi. Həyətlərdə bir çox güllər yetişdirərdilər: zambaq, şəbbu, süsənbər, qızılgül və s.

Payızda böyük küplərdə turşular hazırlanırdı. Pomidor, xiyar, lobyə, badımcən, bibər, qarpız (balacaları), kələm, bamiyə, kök, kərəviz, cəfəri, alma, heyvə bir yerdə turşuya qoyulardı. Ayrılıqda göyərtilə doldurulmuş doldurulmuş tərəvəzlər də turşuya qoyulardı. Yay fəslində mərəzə, reyhan, nanə, tərşun, cəfəri, keşniş, şüyüd və s. göyərtilər qurudulardı.

İrəvan mətbəxinə məxsus olan ali müsəmbəli, qiymə, qaysafa, cizdə, albalılı, zoğallı, xurmalı və quru meyvəli, qızıl balıqla, qaysılı, səbzə, kişmişli, şəşəndaz, yarmalı, küftəli, südlü, cücəli, badımcanlı, balqabaqlı, kükülü, noxud-lu (ləpələnmiş), əriştəli və s. aşlar, plovlar, çilovlar var. Yay aylarında albalının tumunu çıxarıb, konservləşdirirdilər, zoğaldan isə qatı zoğal pastası bişirərdilər. Qışda aş bişirəndə istifadə edirdilər.

Asmalardan sucuq və alanılar asılardı. Sucuq belə hazırlanırdı: doşaba un əlavə olunur, bişirilir və sapa düzölmüş qoz ləpəsi icinə salınır və qurudulur. Sonra

üstünə iydə tozu səpirlər. Tut qurusu, ərək qurusu, nabat bu çərəzləri tamamlayardı. Payızda ərıştə kəsilərdi, qurudulardı, lavaş bişirilərdi. Lavaşı uzun müddət saxlamaq mümkün olduğundan qışa saxlayırdılar. Yazdan payıza kimi hazırlanmış bu ərzaqları heç bir şeyə ehtiyac olmadan qışda evdən çıxmadan istifadə etmək olardı. İrəvanın Avropa və başqa ölkələrlə əlaqəsi olmasına görə, öz zəngin məhsullarından başqa xaricdən gələn mallar və ərzaqlardan da istifadə olunurdu.

Sək.69: Ş.Qazıyev. “Lavaş yapanlar”

İrəvan xanlığında fərdi sənətkarlıqda xalçaçılıq əsas yerlərdən birini tuturdu. Xalçaçılar həm özləri, həm də satış üçün xalça-palaz hazırlayırdılar. Boykarlığın inkişafına diqqət yetirilirdi. Yunun və müxtəlif ev əşyalarının boyanmasında təbii bitkilərdən istifadə olunurdu. Xanımlar yaxşı əl işləri-tikmələrlə məşğul olurdular. Möhür qabı, quranı bükmək üçün dəsmal, geyim paltarlarını, balıq üzlərini və s. naxışlarla bəzəyirdilər.

Dəmirçilər, t n k  il r (nazik dəmir vərəqələri düzəldən) metal əşyalardan əmək alətləri, o cümlədən d ryaz, oraq, balta, nal, bıçaq, mismar və başqa Őeyl r hazırlayırdılar. Dulus uluęun inkişaf etdiyini sübut edən, arxeoloji qazıntılar nəticəsində əldə olunmuş, saxsı nümunələr xəbər verir. [18]

Ő h r sakinləri arasında çoxlu sənətkarlar var idi. Sakinl rin sənətləri ilə əlaqədar və ya xasiyyətinə uyęun olaraq onların adlarını belə  aęırırdılar. Məsələn, kabab ı  li, balıqçı  kb r, misg r Həsən, qalay ı Vəli, d yirman ı Səttar, s d   Səttar, bıęlı M ş baęır, sınıq ı Səkinə, Őatır Hüseyin və s. Əslən İrəvanlı olub, orada doęulub, boya-başa  atanlar ədəbi azərbaycan dilində danıřmaqlarına baxmayaraq, onların  z n  məxsus sözləri və ifadələri də var. Məsələn, ir vanlılar n n y  -  i  , cici nənə,

ataya - baba, babaya – dədə, hamandan çıxana - “səhhət olsun” deyərlər, bir kasa (fincam) su verdiyi adam “sağ ol” deyəndə, ona “afiyətler olsun” cavab verərlər. Bəzi tərəvəz və meyvə adlarını irəvanlıların dilində işlənən söz və ifadələrlə diqqətinizə çatdırıram:

ispanaq	–	somu
gəşniş	–	kişniş
səbzi	–	kəvər
bülücük	–	yaşıl lobyə
qülbəsər	–	təzə dəymiş kiçik (körpə) xiyar
yemiş	–	çərəzlər (Novruz süfrəsində)
limu	–	limon
cövuz	–	qoz
pənim	–	pendir
gayqanağ	–	ağı və sarısı birlikdə çalınıb yağda bışmış yumurta, bal, doşab və ya şəkər tozu ilə yeyilir
silkmə yumurta	–	ağı və sarısı bir birinə qarışdırılmamış yağda bışirilmiş yumurta
dürmək	–	lavaşın içində yağ-pendir, pendir-göyerti, bal-yağ və ya qovurma
dişləmə çay	–	qəndlə içilən acı çay
çirtlama	–	günəbaxan tumu və s.

Bir sıra əşyalarında fərqli adları var: nəməkdən – qəndqabı, yağərdən – tava, dübəndi – şap-şap, bədənname ayna – böyük ölçülü otaq güzgüsü, nazbalınc – balıq və s.

İrəvanda, Hüseyn xanın dövründə, şərab, spirt-li içki sayıldığına görə, (şəriət qanununa əsasən) onun hazırlanmasına və içməsinə qadağa qoyulmuşdur. İrəvan xanlığının kənd təsərrüfatı əsas taxılçılıqdan ibarət idi. Kənd sahələrində isə ipəkçilik üçün barama yetişdirilirdi. Xanlıqda xüsusi ayrılmış yerlərdə yonca səpəlirdi. Hüseyn Əli

xanın məktublarından (1789-1791) olan məlumatlara görə Moskva, Nijni Novqoroq yarmarkalarında, İrəvanda istehsal olunmuş ipək parçalar və müxtəlif rənglərə boyanmış sap-lar satışa çıxarıldı.[18] Fuad Əliyev və Ürfan Həsənovun “ İrəvan xanlığı” kitabında daha bir neçə maraqlı faktlarla üzləşirik. Xanlıqda sabun bişirmə və satışı mövcud idi. İrəvan xanlığında icarədarın icazəsi olmadan sabunu nə bişirə, nə də sata bilərdilər. Tütüncülük istehsalı da inkişaf etmişdir. Bu dövrdə şüşəcilik sənəti də inkişafda idi. Hüseyn Xan – İrəvan xanı, naxçıvanlı Kəlbali xandan tikdirdiyi şəbəkəli hamam üçün 400 ədəd müxtəlif rəngli şüşə göndərməsini xahiş etmişdir. ”İrəvan xanlığı” kitabının müəllifləri bu məlumatları Matenadaran mənbəyinə əsasən işıqlandırmışlar. Nəsildən nəsilə keçən adət-ənənələrimizi göz bəbəyi kimi qoruyub gələcək nəsillərə çatdırmaq hər bir azərbaycanlının vətəndaşlıq borcudur. Baxmayaraq ki, ermənilər əhatəsində yaşayırdıq, hətta öz ana dilimizdə evdən kənar yerdə danışa bilməzdik, lakin öz mətbəx mədəniyyətimizi, Novruz bayramımızı, məhərrəmlik, toy və nişanlarımızı özümüzdə məxsus təntənə və el adəti ilə keçirərdik.

Toyların özünə məxsus gözəlliyi və keçirilmə mərasimlərindən danışmaq istərdim. Azərbaycan xalqına məxsus olan qıza baxmaq, elçilik, nişanlanma və toyun keçirilməsi adətləri ümumən bütün bölgələrdə bənzərlikləri və fərqlilikləri var. İrəvanda toy günündən əvvəl gəlini oğlanın bacıları, xala, bibi, əmi və dayı qızları, qızın öz rəfiqələri və yaxın qohumlarının qızları hamama aparardılar. Hamamdan sonra qız evində saçlarına, əl və ayaq barmaqlarına xına yaxardılar. Bu mərasim “qoruq” adlanırdı. Qız ər evinə köçəndən bir neçə gün sonra ata evinə qonaq çağırılırdı. Bu hadisəyə “əlöpmə” deyərdilər.

Sək.66: Çəçik

Bir şeyi də qeyd etmək istərdim, qızıl əşyalardan savayı oğlan tərəfindən qıza mütləq çəçik bağışlanardı. Çəçik - qadınların boyunlarına bağladıkları bəzək əşyasıdır. Çəçikdə müxtəlif formalı boğazaltının aşağı hissəsindən üzərində qiymətli daşlardan bəzəyi olan ələklər, ondan sonra isə ay-ulduz-yarpaq formalı bəzəklər asılır. Musiqi məclisi qurardılar, süfrə açardılar. Qızlar “Haxışta” oynayırdılar. Haxıştalardan yadımda qalanları da var. Qızların biri ortada oynayaraq o biri qızların əhatəsində oxuyardı və hər cümlədən sonra digərləri ilə birlikdə “Haxışta” deyərdilər:

Qızlar qaçın mən gəldim, Haxışta
Aralıq açın mən gəldim, Haxışta
İpək yorğan, gül yastıq, Haxışta
Aralıq açın mən gəldim, Haxışta
Haxıştanı əkərlər, Haxışta
Üstünə gülab səpərlər, Haxışta

və s.

Ramazan ayının sonunda fitrə çıxardardıq. Fitrəni imkansızlara, xəstə, işləməyən, ehtiyacı olanlara verərdilər. Heç zaman küçədə bir kəs də dilənməzdi. Adətən dilənçilər qaraçı və ermənilərdən ibarət olurdular. Fitrəni məscidə aparardıq, orada dini işçilər əhalinin maddi durumunu yaxşı bildikləri üçün fitrənin kimə çatmasını təşkil edərdilər. Məsciddə əhali ilə dini, əxlaqi və tərbiyəvi mövzularda söhbətlər aparılırdı.

Mərsiyə deyilən dini mərasimlər keçirilirdi. Yadımdadı, qonşumuz Fizzə xala hansısa niyyətin qəbul olunması üçün mərsiyə deyən dəvət etmişdi. Evinə qadınları çağırıb, dini ayinlərin oxunulmasından sonra “İmam ehsanı” süfrəsi

açmışdı. Məhərrəmlik ayında aşura günü azərbaycanlı başı çarşablı qadınlar, "Künnüklü" məscidə gedərdilər. Fatma xanım bir dəfə məni də apardı. Yadımdadı, 9-10 yaşım olardı, Gedər çayın üstündəki körpüdən camaat axışıb məscidə tərəf gedirdilər. Çayın sahilindən məscidə gedənlərə erməni uşaqları daş atırdılar. Məscid həm dinimizi təmsil edən mərkəz, həm də azərbaycan əhalisinin ermənilərin onların başına gətirdiyi bəlalar haqqında danışdıqları bir yer idi. 1988-ci il fəlakətləri zamanı Künnüklü məscid ermənilər tərəfindən yandırıldı.

Yas mərasimlərində bişmiş xörəklər, yəni ehsan evdə xəstəsi olan, çox uşaq, imkanı az olan ailələrə, tənha qocalara paylayardılar.

İnsanlar yaşa dolduqca anadan olduqları yer onları özünə daha çox cəzb edir. Bu səbəbdən, mən də dostlarımin təkid və tövsiyyələri nəticəsində, qohumlarımin və həmyerlilərimin xətiyələrinə əsaslanaraq İrəvan haqqında yaddaşımda qalanları qələmə almağa çalışdım. Bu yazıda bildiklərimi Azərbaycan xalqına, dünya ictimaiyyətinə və gələcək nəsillərə çatdırmaq istəmişəm. Məlum olduğu kimi hər bir insanın ata və ana, nənə və babası olduğu üçün bunlar artıq dörd soy adı özlərində birləşdirir və sonra insan ailə qurduqda beşinci soy adla birləşir. Mən ailəmin başqa nəsillərlə bağlandığı tellər haqda da danışmaq istəyirəm.

Əgər doğma Azərbaycanımızı qollu-budaqlı bir nəhəng ağaca bənzətmiş olsaq, onda onun dərinə getmiş köklərini xalqın tanınmış nəsilləri və soy adları təşkil etdiyinin şahidi olacağıq. Millətin gücü onun elmli, savadlı, geniş dünya görüşü olan vətəndaşlarından asılıdır. Söhbət İrəvan vətəndaşları Qaziyevlər, Qədimbəyovlar, Sultanov-lar, Kəngərlilər, Qacarlar haqqında gedəcəkdir.

Qaziyevlər

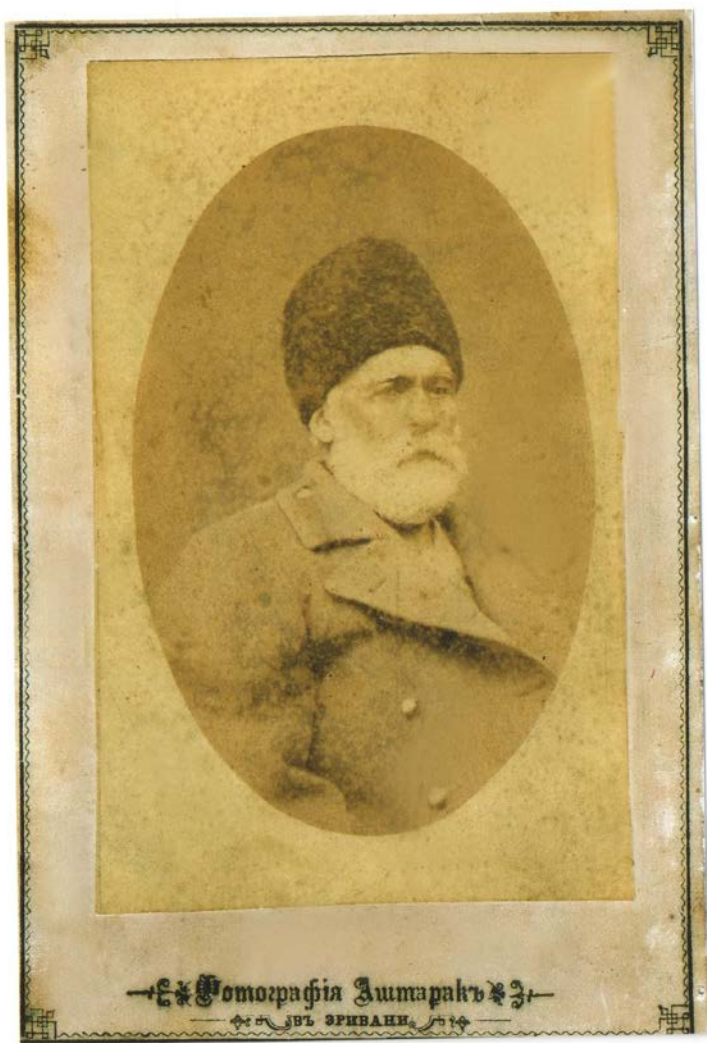
Müsəlman ölkələrində qazı şəriət qanunları əsasında ədalət mühakiməsini həyata keçirən şəxs idi. Orta əsrlərdə qazı həm də notariusu əvəz edirdi. Yetimlərə qəyyum olar və ya onlara qəyyum təyin edərdi. Mülki və cinayət işlərinə dair hökmlərin icrasına nəzarət yetirirdi. Müvafiq ərazinin əmirinə tabe olmaqla xilafət tərəfindən təyin olunurdu. IX əsrədək qazını xəlifə, sonrakı dövrlərdə isə dövlət başçısı təyin edirdi. Dünyəvi məhkəmə inkişaf etdikcə qazının funksiyası yalnız ailə, din və qismən vərəsəlik məsələləri ilə bağlılığı qalırdı. Azərbaycanda məhkəmə işlərinin yalnız qazilər tərəfindən aparılması XIX əsrin ortalarına kimi da-vam etdi.[12]

Qaziyevlər soy adının kökləri qazi sözündən əmələ gəlmişdir. Zaqafqaziya Şiyə Dini İdarəsinin (ZŞDİ) sənədlərinə istinad edərək bəzi məlumatlarla tanış olaq.

Фонд	Опись	Дата	Дело № 4418
290	8	07.02.1892-26.02.1892	По прошению Эриванца Ахунд Гасана Казизаде о назначении его на должность казия или членом медресиса Эриванской губернии.

Fond 290, siyahı 8, iş № 4418. “İrəvanlı Axund Həsən Qazizadənin onu İrəvan quberniyasının qazısı və ya məclisə üzv təyin olunması haqda xahişi”.

1907-ci il «Kavkazski kalendar»da yazılmışdır: “Mirzə Cabbar bəy Həsən oğlu Qaziyev İrəvan şəhəri dumasının üzvüdür”.

Sək.25: Mirzə Cabbar Qaziyev

Mirzə Cabbar bəy Həsən oğlu Qazıyevin övladları və nəvələri			
Övladları	Hüseyn bəy	İbrahim bəy	Əlişərəf bəy
Nəvələri	Əli bəy	Zərli xanım	Əli bəy
	Adil bəy	Zibəndə xanım	Zərintilə xanım
	Əkbar bəy	Əhməd bəy	
	Kərim bəy	Cəmşid bəy	
	Gülrux xanım	Nimtac xanım	

Qazıyevlər nəslində olan məlumatlar Mirzə Cabbar bəy Həsən oğlundan başlanır.

Mirzə Cabbar Həsən oğlu Qazıyev İrəvanda anadan olmuşdur. O, hüquq təhsili almış və gözəl, güclü səsə malik ziyalı olmuşdur. Mirzə Cabbar bəyin nəticəsi, Əmirə xanım Qədimbəyova belə danışdı: “Mən, atam Kamal bəy Qədimbəyovdan soruşanda “Ata, Cabbar babanın səsi necə idi?” o, müqayisə edərək deyirdi: “Əgər Cabbar babanı indi burada oxuyardısız, (Bakı şəhəri, Z.Əliyeva prospekti) onun səsi dəmir yolu vağzalında eşidilərdi”. Güclü səsə malik olan Cabbar bəyin pəfəfon valları da işıq üzə görmüşdü. Mirzə Cabbar evlərində oxuyanda rəflərdəki qə-b-lar cingildəyirdi.

1990-cı il 19 aprel tarixində “Kommunist” qəzetində əməkdar incəsənət xadimi Firuddin Şuşinski onun haqqında yazırdı: “1841-ci ildə Naxçıvan şəhərində Naxçıvan Xanın qızı, şairə Qönçəbəyimin toy məclisində başda məşhur xanəndə Məşədi Cabbar Qazıyev olmaqla (tarixçi, profes-sor, Məmməd Qazıyevin babası) yeddi xanəndə dəstəsi dəvət olunmuşdur”.

Mirzə Cabbar bəy Qazıyevin övladları: Hüseyn bəy, İbrahim bəy, Əlişərəf bəy olmuşdular.

Qazıyev Hüseyn Mirzə Cabbar oğlu 1870-ci ildə İrəvan

şəhərində anadan olmuşdur. ZDŞİ-nin verdiyi məlumatdır.

Sək.27: Hüseyin Qaziyev

Сек.30: Fatma x. Насібөйлinskaya

Фонд	Опись	Дата	Дело№ 4089
290	7	06.07.1897-18.08.1897	По прошению Зриванца Гаджи Джаббар бека Гасан бек оглы с выпискою о выдаче его сыну Гусейн беку метрического свидетельства.

“Kavkazski kalendar”-ın 1903-cü il məlumatlarına görə, o, İrəvan notariusu və şəhər dumasının üzvü olmuşdur. Hüquq təhsili almış Hüseyn bəyin İrəvan şəhərində Qaziyevlərə məxsus notarial kontorun binası hələ 1965-ci ildə mövcud idi. Bu iki mərtəbəli, qara daşdan tikilmiş binada həmin zaman Yerevan şəhər Xalq Təhsilinin şöbəsi yerləşirdi. Bina Sevan mehmanxanası olan meydanda dururdu. Binanın yanından keçəndə atam Qəhraman Sultanov deyərdi: “Bu, sənin ana babana məxsus binadır”. Hüseyn bəy çalışmışdır ki, uşaqlarının hamısına təhsil ver-sin. Həyat yoldaşı Fatma Məmməd Hüseyn bəy qızı 1873-cü ildə anadan olmuşdur.

Hüseyn bəy Qaziyev quberniyanın ən böyük və uğurla fəaliyyət göstərən notariat kontorunun, həmçinin İrəvanda və Dərəçiçəkdə bir neçə mülk torpağının malikanənin sahibi olmuşdur. Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, ermənilər Dərəçiçək sözünü hərfi tərcümə edərək, sonradan həmin ərazini Saxkadzor adlandırmışlar. Kurort şəhəri kimi tanınan Saxkadzor vaxtı ilə imkanlı azərbaycanlıların istirahət güşəsi olub. Onun beş övladı var idi: Əli bəy, Adil bəy, Əkbər bəy, Kərim bəy və Gülrux xanım.

Hüseyn bəyin oğlu Əli bəy Qaziyev 1889-cu ildə İrəvan

şəhərində anadan olmuşdur. ZŞDİ-nin verdiyi məlumat:

Sək.28A: Əlibəy Qaziyev

Sək.29: Zivər x. Qaziyeva

S k.38: Laçın x.

Фонд	Опись	Дата	Дело№ 1322
290	3	7.12.1889-24.01.1891	По прошению Эриванца Гусейн бека Мирза-Джаббар бек оглы Казиева о выдаче его сыну Алибеку Казиеву метрического свидетельства.

Əli bəy İrəvan gimnaziyasında təhsil almışdır. O, Zivər xanım Hacıməmməd qızı Sultanova ilə ailə qurmuşdu. 1917-1918-ci illərdə Əli bəy oğlu Ağa bəy (Cabbar bəy) ilə kəndə atası Hüseyn bəy tərəfindən Almaniyadan gətirilmiş və quraşdırılmış özünə məxsus olan dəyirmədən un gətirməyə getmişdilər. Ağa bəy kəndə getmək istəmiş, lakin atasının sözündən çıxmayıb yola düşdü. Kənd evində nöqərlər öz ailələri ilə qalıb evə baxırdı. Əli bəyin 27-28 yaşı, oğlu Ağa (Cabbar) bəyin 6 yaşı olardı.

ZŞDİ-nin verdiyi məlumat:

Фонд	Опись	Дата	Дело№ 1897
290	18	20.01.1911-30.12.1912	По прошению Эриванца Али бека Казиева о выдаче о летах сына его Джаббар бека свидетельства.

Əli bəy möhkəm qamətli, hündürboy, qara saçlı gözəl kişi idi. Kəndə baş çəkib işlərini bitirib, burada gecələyib, səhər şəhərə qayıtmağı qərara alırlar. Dəyirmanın yaxınlığında olan ev möhkəm və təhlükəsiz idi. Gecə qapını bağlayıb yatırlar. Otaqda divardan Əli bəyin tufəngi asılmışdı.

Gecə yarısı qapı döyülür. Bu tanış olan və dostluq et-

diyi Xaço adlı erməni idi. Xaço tez-tez Əli bəyin evində olarmış, Əli bəyin anası Fatma xanım onu plova qonaq edərmiş. Dostunun səsini eşidib hətta divardakı tufəngi də götürməyib qapını açır. Bu zaman otağa beş-altı erməni daxil olur. Əli bəy və Ağa bəyin qollarını, ayaqlarını bağlayıb çaya tərəf aparırlar, Əli bəyi ata mindirib çaya tərəf buraxırlar və arxadan güllələyirlər. Ağa bəyi də orda öldürüb cəsədlərini basdırırlar. Atlar sahibsiz evə qayıdanda evdəkiləri narahətçilik bürüyür. Bir azdan sonra qulluqçu molakan qadını atda çaparaq şəhərə gəlir və baş vermiş bədbəxt hadisə haqda danışır.

Dəyirməndə işləyən Xaçonu qapını döyməyə məcbur edən erməni quldurları cəsədlərin yerini gizli saxlayırlar. Xaço evdəki nökerin həyat yoldaşının namusuna toxunur, nöker də onu öldürür. Əli bəyin anası Fatma xanım gəlini Zivər xanıma və qohum qadınlara tapşırır ki, ağlayıb, səs salıb erməniləri sevindirməsinlər. Hüseyn bəy rus çarına məktub yazıb xahiş edir ki, oğlunun və nəvəsinin cəsədlərini tapmağa kömək etsinlər. Jandarmlar bəylərin basdırılan yerini tapdıqdan sonra açıb heç nə tapmamışdılar. Yerdən təkcə Almaniya istehsalı olan alt paltarlarının hissələri və Əli bəyin dişini tapılmışdır.

Ana babam haqqındakı bu hadisəni mən Arifə xanım Qaziyevadan, Matan xanım Qaziyevadan, Əmirə xanım Qədimbəyovadan, atamdan və başqalarından eşitmişəm. Bu faciyyəli hadisəni erməni vandallarının törətdiyi nümunələrin biri kimi qeyd etmək olar. Əli bəyin övladları: Ağa bəy(Cabbar), anam Laçın xanım, Həqiqət xanım, Tofiq bəy və Ənvər bəy.

Həqiqət xanım Bakıda uşaq bağçasında müdir işləyirdi. Onun oğlu Abdullayev Fuad Sadıx oğlu 1937-ci ildə İrəvanda anadan olub. Professordur, hal-hazırda ADNA-da dərs deyir. Həyat yoldaşı İrina xanım konservatoriyada pro-fessordur. Ənvər Qaziyev 1941-1945-ci illər müharibəsində

həlak olub. Tofiq Qaziyev iqtisadçı olub. 1970-ci illərdə Bakıda vəfat edibdir. Tofiq Qaziyevin oğlu Rauf bəy Rusiyada yaşayır, qızı Elmira xanım ADU-nu bitirib və Bakıda yaşayır.

Ağa bəyin adı Cabbar bəy olub, Əli bəyə babasının adını veriblər. Evdə bir çox Azərbaycan ailələrində ataya Ağa deyə müraciət edərtilər. Cabbar bəyi ailələrində Ağa bəy deyə çağırılmış.

Qaziyev Adil Hüseyn oğlu 1904-cü ildə İrəvanda anadan olub. ZŞDİ-nin verdiyi məlumat:

Фонд	Опись	Дата	Дело№ 3785
290	7	14.12.1896-08.02.1897	По прошению Эриванца Гусейн бека Казиева с выпискою о выдаче его сыну Адиль беку метрического свидетельства

İrəvan gimnaziyasını başa vurduqdan sonra Moskva Dövlət Universitetinin hüquqşünaslıq fakültəsini uğurla bitirib bir çox hüquq-mühafizə orqanlarında işləmişdir. Adil bəy, İsmayıl bəy Qaziyevin nəvəsi, ilk övladı Fatma xanımın qızı Tacı xanım Bağırbəyova ilə ailə həyatı qurur. Ayırı-ayrı nəsildən olan Qaziyevlər bu nigahla qohumlaşmışlar. Onların övladları: Məmməd Əmin, Nazxanım və Lilufər xanım.

Məmməd Əmin Qaziyev 1914-cu-ildə İrəvanda anadan olub və 1982-ci ildə Bakıda vəfat edibdir. 1933-cü ildə Pokrovski adına Moskva tarix və arxiv institutunu bitirmişdir. 1939-cu ildə ADU-nun tarix fakültəsində dərs demişdir. 1941-1945-ci illərdə onun “Xalq qəhrəmanı Qatır Məmməd”, “Xanlar”, “Azərbaycan oğulları vətən uğrunda döyüşlərdə” və s. kitabları işıq üzü görmüşdür. 1944-cü ildə diplomatik kursları bitirdikdən sonra Azərbaycanın xarici işlər nazirinin köməkçisi təyin olunmuşdur. 1950-ci ildə elmlər namizədi və 1960-cı ildə doktorluq dissertasiyasını müdafiə edib. Azərbaycan SSR 5-ci çağırış Ali Sovetinin deputatı və

Azərbaycan KP XXV qurultayına nümayəndə seçilmişdir. 1980-ci ildə M.Qaziyev Azərbaycan SSR Dövlət mükafatı almışdır və 1982-ci ildə “Əməkdar elm xadimi” adına layiq görülmüşdür. Həyat yoldaşı Cəmilə xanım Muradova (1918-1989) Azərbaycan Dövlət konservatoriyasında fortepiano üzrə dosent olub. Üç övladları var: Vəliyət xanım ingilis dili üzrə filoloqdur, təqaüddədir. Gülnarə xanım pedaqoq pianoçu, Azərbaycan dövlət konservatoriyasının dosentidir. Sevil xanım tarixçidir, Azərbaycan Dövlət tarix muzeyində elmi işçi işləyir.

Adil bəy Qaziyevin qızı Lilufər xanım (1924-2012) ədəbiyyatşünasdır. Nizami adına ədəbiyyat muzeyində uzun illər işləyibdir. Bir sıra Azərbaycan məktəblərində, o cümlədən indiki Bülbül adına məktəbdə rus dili tədris etmişdir. Muxtəlif zamanlarda Emin Sabit oğlu, Anar Rzayev, Sevdə İbrahimova, Vəqif Səmədovlu, Aytəniz Vəkilova, Seyran Gəniyev, Rəuf Adıgözəlov, Gültəkin Mahmudova və bir çox tanınmış şəxsiyyətlərə dərs demişdir. Cərrah və eyni zamanda tanınmış kompozitor İbrahim Topçubaşovun həyat yoldaşı olubdur. Övladlarından oğlu Ceyhun Topçubaşov Azərbaycan Respublikasının əməkdar həkimdir, qızı Laləndə xanım isə konservatoriyada fortepiano kafedrasının dosenti, hal-hazırda təqaüddədir.

Adil bəyin qızı Nazxanım Qaziyeva (1922-2004) ATİ-ni bitirib, oftalmoloq, tibb elmlər namizədi olubdur. Oftalmologiya İnstitutunda elmi katib vəzifəsində çalışmış, son 8 ildə isə Respublika xəstəxanasında uşaq xəstəlikləri şöbəsinin müdiri olmuşdur. Qızı Tahirə xanım Slavyan Universitetinin Dünya ədəbiyatı kafedrasının dosenti, filologiya elmləri namizədidir.

Sək.26: Əkbər Qaziyev

Аттестация зрелости № 594.

Дана сессия вена Импер. Вука Бучинска вена
Казету, малометаматическо въпросноотвѣданіе, родил
меллеуар въ города Фривани тиведла воеливості
девятносто четвертого года, апрѣла 18 урѣд, въ томъ
то отъ, вступити въ Фриванскаго имперскаго
гимназіа дванадцатого сентября тиведла
девятносто четвертого года при приемномъ
поведеніи, отураил по девятное тысяч тиведла
девятносто четирнадцатого года и окончил
полный Высшимагистеріи курсъ, при чемъ отбаву
прѣдъ имперскаго курса:

- Прѣдметъ гимназискаго курса:
- Законъ Божій 5 (курс)
 - Русск. яз. съ церков.-слав. и словесности 4 (курс)
 - Философскія пропедевтика 4 (курс)
 - Латинскій языкъ 3 (курс)
 - Математика - - - . . . 3 (курс)
 - Математическая географія (курс)
 - Физика - - - - - . . . 3 (курс)
 - Методы 4 (курс)
 - Географія 4 (курс)
 - Французскій языкъ . . . 3 (курс)
 - Итальянскій языкъ . . . 4 (курс)
 - Законовѣдѣніе - - - . . . 3 (курс). Отсутствіе въ
ависенствѣ въ под аргументахъ совѣстнѣ, на основа
ніи § 74 правая обвинителіа въ временовѣ тиведла
зій, утвержденныхъ 2. Императоръ Коронаго Выс
вѣщеніи 18. 20 Марта 1831 года. На основаніи реу
и вѣданъ сему сему аттестату зрѣлости, преданов
многочислѣ сему сему права, обозначеннаго № 58130-132
Високашме утвержденного 30 июня 1871 года унаве
гимназіи и прочее и прочее. Под Им. Кав. Гов. Гов.

1

М. В. Д.
Ириванское Вородное
Коммунальное Управление
„17.“ Август 1914 года
А 624

Удостоверение.

Гор. Иривань

Дано сие удостоверение гор.
Иривань Актера Беку (отца
Ахера Беку) Юсейна Беку или Казиеву, для
представления во Высшей учебной заве-
дении в том, что, как видно из посемей-
ных списков 1886 г., отец его, Ахера
Беку, - Юсейна Беку, - принадлежит к бек-
скому званию; во всем подлинно и прило-
жением казенной печати удостоверяется
за Подпись Исаева Визира. Исаевъ
датель А. Манасеров. (М. П.)

Şək.6: Əkbər bəy Qazıyevin şəxsiyyət vəsiqəsi

qəbul olunub. Bir il sonra öz xahişi ilə Mosk-va universitetinə köçürülüb. Ailədə nəsildən nəsilə keçən hekayətə görə, Əkbər bəy Moskvada oxuyanda tanınmış milyonçu Savva Morozovun qızı ona vurulmuşdur. Əkbər bəy aldığı savadı, bilik və bacarığını doğma vətəninə xalqı naminə istifadə etmək istəyir və Morozovun qızı ilə evlənmir. Əkbər bəy Gəncədə apardığı məhkəmə işini ud-duqdan sonra Bakıya qayıdanda yolda belə bir əhvalat olmuşdur. Faytona soyğunçular hücum edir. Oğrular Əkbər bəyi tanıyanda ona özü ilə nə istədiyini götürməyə icazə verirlər və o, yalnız dırnağa qulluq ləvazimatını götürür. Bu əhvalat təxminən 1925-ci ildə olmuşdu. Əkbər bəyin həyat yoldaşı Naimə Kaşayeva Leninqradda Stroqanov adına məktəbi bitirmişdir. Qızı Qazilə xanım Qaziyyə 1920-ci ildə anadan olub. O, filoloq idi. Həyat yoldaşı Adıgözəlov Əbdülrəhman bəy olmuşdur. Uşaqları:Fariz bəy, Nərgiz xanım, Eldar bəy. Fariz Adıgözəlov 1946-cı ildə Bakıda anadan olub, ADNU-ni bitirib, mühəndis-neftçidir. Fariz Adıgözəlovun həyat yoldaşı Nazilə xanım konservatoriyanın uşaq xorunun dirijorudur, onların qızları Günel xanım iqtisadçı, Ülviyyə xanım isə proqramistdir.

Qazilə xanımın qızı Nərgiz Gəraybəyova (Adıgözəlova)

1950-ci ildə Bakıda anadan olub, biologiya elmləri namizədidir, Genetika və Seleksiya İnstitutunda işləyir. Nərgiz xanımın oğlu Cəmil bəy biznesmendir, ABŞ-da işləyir. Nərgiz xanımın həyat yoldaşı Vaşinqtonda Genetik ehtiyatlar institutunun böyük elmi işçisi, professor - Gəraybəyli Sevim Oqtay oğlu.

Adıgözəlov Eldar Əbdülrəhman oğlu 1954-cü ildə Bakıda anadan olub. ADU-nin tarix fakültəsini bitirib, professordur. Qızı Qazilə xanım 1987-ci ildə Bakıda anadan olub. Qərb universitetinin ingilis dili fakültəsini bitirib. Oğlu Əbdülrəhman bəy 1989-cu ildə Bakıda anadan olub, Xəzər Universitetini bitirib. Eldar Adıgözəlovun həyat yoldaşı Nərgiz xanım lor həkimdir.

Tanınmış kino-operator Ömər Qaziyev Əkbər bəyin oğludur, 1927-ci ildə Bakıda anadan olub, 1975-ci isə ildə vəfat etmişdir. Ömər Qaziyevin həyat yoldaşı Tamara Zavyalova memar, 26 Bakı komissarı (indiki Səbəyil) rayon partiya komitəsinin ikinci katibi olub. Qızları Cəmilə xanım Xarici Dillər Universitetini bitirib, ABŞ-da yaşayır.

Qaziyev Kərim Hüseyn oğlu Yerevanda anadan olub. Yerevan rus gimnaziyasını bitirib, Qax rayonunda rus dili müəllimi işləyib. 1943-cü ildə vəfat edib. Həyat yoldaşı – Ziyvər xanım. Uşaqları: Qələnfir xanım və Mustafa bəy.

Sək.34b: Kərim Qaziyev

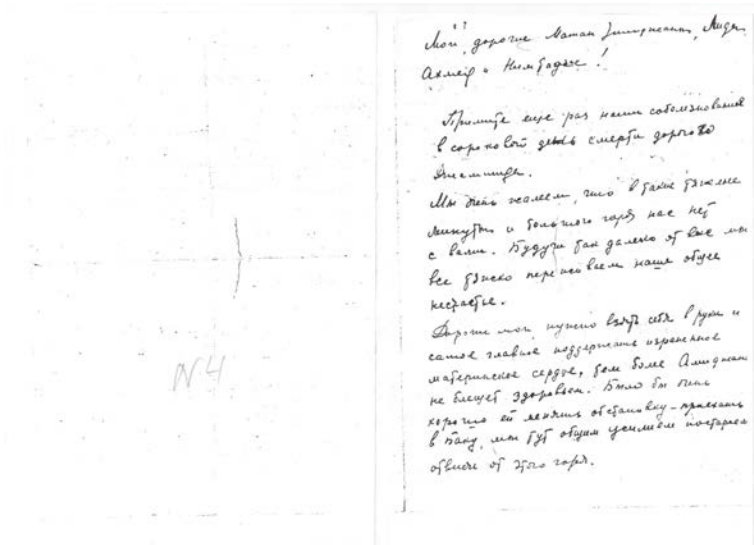
Gülruş xanım Qədimbəyova (Qaziyeva) 1902-ci ildə Ye-revan şəhərində anadan olmuşdur. Bu, Hüseyn bəy Qa-ziyevin ZŞDİ-dən qızı Gülruş xanımın yaşı haqqında şəhadətname əlmaq üçün etdiyi müraciət barədə məlumatdır:

S k.33: Gülrux x. və Zibəndə x.

Фонд	Опись	Дата	Дело № 1899
290	18	20.01.1911-20.02.1911	По прошению Фридриха Гусефа Бек Кизиева выдане в 1911-го году доктори Гельфруди сакцидательство.

İrəvan rus-tatar gimnaziyasını bitirdikdən sonra Bakıda, indiki ADPU-də təhsil alıbdir. Yuxarıda adı çəkilən insti-tutda müəllim işləmiş, sonra kafedra müdiri olmuşdur. Azərbaycanda məktəbəqədər tərbiyə işinin banilərindən olaraq maarif sahəsində böyük xidmətlərinə görə Gül-rux xanım “Respublikanın Əməkdar müəllimi” adına lay-iq görülmüş, 1976-cı ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir. Gülrux xanım Qədimbəyovanın əmisinin ailəsinə yazdığı məktubu, ilə tanış etmək istərdim. MƏKTUB

Ə, uşuqun ee arıxama, u nam
ma lee rəşm e nişerimem. O, bəşm
xəşməm, xəşməm.

Sə, bəşm Əməddən gələ uşuqun
serimə uşuqun ^{Əməddən} bəşm
Arıxama bəşm.

Arıxama gələ uşuqun bəşm
Arıxama, uşuqun bəşm
u bəşm uşuqun bəşm.

Arıxama bəşm uşuqun bəşm
u bəşm.

Bəşm uşuqun bəşm
u bəşm, uşuqun bəşm.

Ə, uşuqun bəşm uşuqun bəşm
Arıxama, uşuqun bəşm
u bəşm uşuqun bəşm.

Arıxama bəşm uşuqun bəşm

Ə, uşuqun bəşm uşuqun bəşm
Arıxama uşuqun bəşm. Arıxama,
uşuqun bəşm!

Uşuqun bəşm uşuqun bəşm
Arıxama:

Arıxama bəşm uşuqun bəşm
Arıxama bəşm uşuqun bəşm
Arıxama bəşm uşuqun bəşm
Arıxama bəşm uşuqun bəşm.

Arıxama bəşm uşuqun bəşm
Arıxama bəşm uşuqun bəşm.

Bəşm, 1917-ci il.

Sək. 4.1 – 4.2: Gülrux xanımın məktubu

Məktubun məzmunundan onun çox qohumcanlı, mehriban insan olduğu aydın olur. Məktubda azərbaycanlıların Yerevanda qalmağının sonunu görmədiyindən qohumlarına öz köməkliyini təklif edib, onların Bakıya köçməklərini tövsiyə edir.

Sək.34 a: Kamal Qədimbəyov

Sək.37: Xanımzər Qədimbəyovə

Gülruş xanımın həyat yoldaşı Kamal bəy Qədimbəyov 1898-ci ildə İrəvanda anadan olmuşdur. Tanınmış rəssam Mirzə Qədim İrəvaninin nəvəsi Kamal bəyin atası Ələsgər bəy Qədimbəyov Odessa universitetinin hüquq fakültəsini bitirmişdi. Ailədə danışılan və bizə gəlib çatan söhbətlərə

görə, çoxlu gəmiləri olan bir odessalı milyonçu Ələsgər bəyi ciddi və gələcəyi parlaq ola biləcək gənc kimi çox bəyənmiş və öz qızını ona ərə vermək istəmişdir. Lakin Ələsgər bəy bu təklifi qəbul etməyib. Ələsgər bəy öz həmyerlilərinə lazım olduğunu bilərək vətənə qayıdıb, bilik və bacarığına görə özünə layiqli yer tutaraq Tiflisdə məhkəmə hakimi - “mirovoy sudya” vəzifəsinə çatmışdır. 1918-ci ildə 42 yaşında vəfat etmişdir. Kamal bəy Qədimbəyov Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) iqtisadiyyat fakültəsini bitirmişdir. Uzun illər Azərıtıfaqın sədr müavini və başqa məsul vəzifələrdə çalışmışdır. 1981-ci ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir. Kamal Qədimbəyov yeyinti sənaye nazirinin müavini olarkən bəy nəslinə mənsubluğuna görə işdən çıxarılmışdır. Lakin ona himayədarlıq edən şəxs tapıldı. Bu, Mir Cəfər Bağırov oldu. Respublikanın rəhbəri 24 yaşlı nazir müavinin Turkustana ezam olunmasını və ora-dan Azərbaycana böyük bir eşalon taxıl gətirərək minlərlə insanın aclıqdan xilas edilməsini unutmamışdı. Təbii, Kamal bəy Sibirə sürgün edilmədi, amma vəzifəsi aşağı salındı. O, Azərıtıfaqın Təftiş komissiyasının sədri təyin edildi. Kamal bəy bu vəzifədə 20 il çalışdı.

Gülrux xanım və Kamal bəy Qədimbəyovların övladları Zaur bəy və Əmirə xanımdır. Zaur Qədimbəyov 1938-ci ildə anadan olmuşdur. Axundov adına rus dili və ədəbiyyatı institunu bitirmişdir. Əmək fəaliyyətinə «Fizkulturnik Azerbaydjana» qəzetində jurnalist kimi başlamışdır. Sonralar «Molodyoj Azerbaydjana», «Vişka» qəzetlərində xüsusi müxbirdən redaktor müavini kimi yol keçmişdir.

1977-1987-ci illərdə «İzvestiya» qəzetinin beş il Azərbaycan üzrə, beş il isə Şərqi və Qərbi Afrika ölkələri üzrə xüsusi müxbiri kimi çalışmışdır və azərbaycanlı beynəlxalq jurnalistlərdən biri olaraq sovet mərkəzi mətbuatını xaricdə təmsil etmişdir. 1987-ci ildə «Pravda» qəzetinin Azərbaycan üzrə xüsusi müxbiri, 1999-cu ildə isə «Bakinski raboçiy»

qəzetinin baş redaktoru Zaur Qədimbəyovun Türkiyə haqqında yazdığı “Burada Asiya Avropa ilə qovuşur” kitabı “Qızıl qələm” mükafatına layiq görülmüşdür. 2004-cü ildə Zaur bəy Qədimbəyov dünyasını dəyişmişdir. Lakin böyük peşəkar onu tanıyanların qəlbində xüsusi yer tutmuşdur.

Həyat yoldaşı Tünzalə Qasımova «Trud» qəzetinin müx-biri olaraq Zaurla çiyin-çiyinə çalışmışdır. Tünzalə xanım Qasımova ilk beynəlxalq azərbaycanlı qadın müxbirlərdəndir. O, Azərbaycanı Moskvada, SSRİ-ni isə Qərbi Afrikada təmsil edib. Cəfəkeş əməyinə görə ölkə prezidenti İlham Əliyev tərəfindən “Tərəqqi” medalı ilə təltif olunmuşdur. Zaur bəy və Tünzalə xanımın uşaqları: Mürad bəy və Kəmalə xanım. Murad Qədimbəyov BDU-nun beynəlxalq əlaqələr fakültəsini bitirib və valideynlərinin yolunu davam etdirərək jurnalist peşəsini seçmişdir. Qızları Kəmalə xanım PA İnnovasiya və texnoloji resurslar şöbəsində məsləhətçi işləyir. İkisində ailəlidir.

Qulrux xanım Qaziyeva və Kamal bəy Qədimbəyovların qızı Əmirə xanım göz həkimi idi. O, dünyasını bu yaxınlarda dəyişdi. Bu nəsilə xas olan zadəganlıq, böyüklük, təmkinlik, təvazökarlıq Əmirə xanımda özünü aydın şəkildə bürüzə verirdi. Əmirə xanım adət-ənənəni qoruyub, qohumlarla hər zaman yaxşı ünsiyyətdə olmuşdur. Nəslin bütün üzvləri onu çox istəyirdilər. Əmirə xanımın anası Qulrux xanım çadrasını atan ilk qadınlardan biri olub, Azərbaycanda ilk uşaq baxçaları yaradıb, ömür boyu məktəbəqədər təhsil sistemində rəhbərlik edib. Zaurun və Əmirə xanımın babası Ələsgər Qədimbəyov, Mirzə Qədim İrəvaninin oğludur.

Mirzə Qədim İrəvani 1825-ci ildə İrəvanda dülgər ailəsində anadan olmuşdur. Atasını Məhəmməd Hüseyn ağac üzərində bədi oyma ustası olub. Mirzə Qədim İrəvanda üsuli-cədid, Tiflisdə proqimnazianı bitirmişdir. Mirzə Qədim İrəvani xüsusi rəssamlıq təhsili almasa da, boyakarlıq və portret sahəsində tanınmışdır. Yaratdığı “Süvari”, “Rəqqasə”,

“Dərviş” portretləri Azərbaycan İncəsənət muzeyində saxlanılır. O, 1850-ci illərdə İrəvan sərdarının sarayındakı pannoları və süjetli kompozisiyaları bərpa etmiş, sarayın güzgülü zalında yağlı boya ilə bir neçə monumental portret (Fətəli şah, Abbas Mirzə və b.) çəkmişdir. 1860-1870-ci illərdə yaratdığı “Vəcihulla Mirzə”, “Molla”, “Ayaq üstə dayanmış qadın”, “Gənc oğlan” (Azərbaycan İncəsənət muzeyi), “Mah Tələt” (Gürcüstan Dövlət İncəsənət muzeyi) portretləri sürətlərin ifadəliyi, zəngin kolorit ilə fərqlənir. Mirzə Qədim İrəvaninin yaradıcılığında məişət lövhələri də yer almışdır. Əsərlərində təsvir olunan xalça, geyim, ev əşyalarının üzərinə çəkilmiş zərif naxışlar, mürəkkəb ornamentli şəbəkələr, gül, çiçək və quşların canlı real əksi (“Çicək və quşlar”, Ermitaj, Sankt-Peterburq) diqqəti cəlb edir.

Mirzə Qədim İrəvani oğlu Ələkbər Qədimbəyov 12 avqust 1859-cü ildə İrəvanda anadan olub. Dörd il şəhər qimnaziyasında təhsil alıb, 1879-cu ildə İrəvan poçt-teleqrafına 4-cü dərəcəli məmur kimi işə qəbul edilib. Naxçıvan, Tiflis poçt-teleqraf idarələrində, İranda çalışıb, İmperator II Aleksandr şərəfinə gümüş medalla, İranın “Şiri Xorşid” ordeni ilə təltif olunmuşdur.

Ələkbər Qədimbəyovun oğlu Cahangir İrəvan kişi qimnaziyasını bitirdikdən sonra 1914-cü ildə İmperator II Aleksandr Kiyev politexnik institutunun kənd təsərrüfatı bölməsinə könüllü dinləyici kimi qəbul olunub. 1916-cı ildə isə o, həmin institutun tələbələri sırasına daxil edilmişdir. Ali məktəbi bitirdikdən sonra Bakıya qayıdıb, müxtəlif sovet və təsərrüfat orqanlarında çalışmışdır.

2-СЕНТЯБРЯ 1916

УЧЕБНЫЙ ОТДЕЛЪ

3-СЕН-1916

Сирь Ситенцовъ, Товарищу
Министру Просвѣщенія

1116

И. П. Ситенцовъ
1116

Объявилъ съ стороны сирь Ситенцова
с. в. отъ имени Личнаго Товарища
генерала Инженера Императора
Александра II. Давать право
Капитанства

Провеніе.

20го июля с. в. мною подавалось провеніе въ Лич-
ный Императорскій Институтъ о допущеніи меня
къ конкурентнымъ экзаменамъ въ классъ который
за истеченіемъ срока подачи провенія, мною отъказа-
ли, тогда какъ заступаясь за права инстингута
поставлено было въ классъ по конкурентнымъ провеніямъ
поступившихъ до 20го июля включительно. 16го августа,
въ день экзамена, мною вторично было подано прове-
ніе о допущеніи меня къ конкурентамъ, при чемъ
упомянутое въ экзаменахъ и вполнѣ исполненіи за-
нятыхъ еданнымъ мною въ предложеніи условій
моемъ съ стороны сирь Ситенцова. Въ отъвѣтъ на
мое провеніе только 20го августа г. директоръ
рекомендовалъ мнѣ обратиться къ Вашему
Сирь Ситенцову с провеніемъ.

За тѣмъ на конкурентные экзамены конку-
рентовъ менѣ вакансій, оставшихъ 14 вакансій не
идти.

Похороните прощу Ваше Сирь Ситенцова,
принимая во вниманіе Императорскія

ответственности, а также и то, что мною
сдано несколько практических занятий и экза-
менов, не от касаясь вопроса зачислить
меня в число действительных студентов
сельско-хозяйственного инд. Киевского Политехни-
ческого Института.

Ждановъ Бекъ Қадимбаевъ

г. Киевъ, Дмитриевска 19-5

30го августа 1912.

Sək.10.1-10.2: Cahangir Qədimbəyovun xahişi

Прозшу выслать мне аттестат об окончании
мною Эриванской Мужской Гимназии список
данных мною экзальменов и практические
занятия в с-х отд. Политехнического Институ-
та и все прочие документи меня касающиеся.
Документи мои сданы в Канцелярию ин-
ститута в 1913г при поступлении моем в офицер-
ские слушатели, каковыми я состоял до 1917 года, (после
этого времени я был зачислен в действительные слу-
шатели с-х отделения и состоял студентом до 1919 года.
Документи прошу прислать заказным письмом
адресу: Баку Бахсовет Замотдел Джаганзи-
р Кадимбекову.
быв. студ. Киевского Политехнического
Института Кадимбеков.
и тп 1926 года
Баку

Sək.8: Cahangir Qədimbəyovun xahişi

Mirzə Qədim İrəvaninin yaradıcılıq yolunu onun nəticəsi, Mənəvvər xanımın oğlu əməkdar incəsənət xadimi, rəssam İsmət Axundov davam etdi. O, Parisdə olarkən məşhur

“Mütəfəkkir” heykəltəraşlıq əsərinin müəllifi Rodenin ev-muzeyində İrəvaninin əsərlərindən birini görmüşdür. İ.Axundov 1925-ci ildə anadan olmuşdur, orta təhsilini İrəvanda almış, sonradan Ə.Əzimzadə adına rəssamlıq məktəbini bitirmişdir. Bədii fondun direktoru olmuşdur (1972-ci ilə kimi). Əsasən peyzaj janrında çalışmışdır. İçəri şəhər, Şamaxıya həsr olunmuş əsərləri xüsusi maraq doğurur.

Görkəmli siyasi və ictimai xadim Əziz Əliyevin anası, irəvanlı İbrahim bəy Süleymanbəyovun qızı Zəhrə xanım Kamal bəy Qədimbəyovun xalasıdır. İbrahim bəy İrəvan tacirlərindən olub. Zəhra xanımın anası Bilqeyis xanım Mirzə Cabbar bəy Qazıyevin nəslindəndir. Zəhra xanım, Məhəmmədkərim Kərbəlayı Qurbanəli oğlu ilə ailə qurmuşdur. Bu münasibətlə İbrahim bəy Süleymanbəyov qızına bir kənd bağışlamışdır.

Əziz Əliyevin üç bacısı və bir qardaşı olub.

1. Tərlan xanım 1937-1938-ci illərdə ailəsi ilə birlikdə İrana sürgün edilibdir.
2. Göyçək xanım Əzizbəyov (indiki Xəzər) rayon uşaq xəstəxanasında tibb bacısı işləyibdir.
3. Şamama xanım Stalin rayonunda (indiki Səbəyl) doğum evinin direktoru olubdur.
4. Qardaşı Ziyad Dəri - Zöhrəvi Xəstəliklər İnstitutunda həkim işləyibdir.

2010-cu ilin iyun ayının 24-də Şamama xanımın qızı Sona xanımın cümə axşamlarının birində yaxın qohumlarının danışığılarından o, ömrünün son günlərinə

kimi deyərmiş: “Kaş indi İrəvanda olardıq”.

Sona xanımın nənəsigil beş bacı olublar: Bülbül xanım, Şövkət xanım, Matan xanım, Leyla xanım və böyükləri Zəhra xanım. Sona xanımın nənəsi Zəhra xanım Əzizi çox istəyirdi və onu Peterburqa oxumağa göndərməsində mühüm rolu olmuşdur.

Ə.Əliyev öz tərcümeyi halında göstərir: “Xalam Matan Qədimbəyova poçt-teleqraf məmuru arvadı idi. Qədimbəyov inqilabdan əvvəl vəfat edib. Xalam isə 1950-ci ildə vəfat edib. Xalamın bir oğlu Əbülfət Qədimbəyov maarif nazirliyində, o biri oğlu Kamal Qədimbəyov Azərıttafaqda, qızı Münəvvər Stalin rayonunda bağça müdirəsi işləyiblər. Mənzər maarif şöbə müdiri, Əfşan isə Xarici Dillər İnstitutunun direktoru vəzifəsində çalışıblar.

İkinci xalam Leyla poçt-teleqraf məmuru Qasımbəyovun arvadı olub. Oğulları Maqsud Qasımbəyov Bakı maliyyə şöbəsində, Rəşid Qasımbəyov baliğ sənaye nazirliyi, Əhməd Qasımbəyov isə dəniz ticarəti sistemində işləyiblər. Qızı Zinyət evdar qadın idi. O biri qızı Səkinə sovetlər dövründə Nazirlər Sovetində referent işləyib.

Üçüncü xalam - Bülbül əməkdar müəllim Həsən Qaziyevin arvadı idi. Övladları: Cavad - maliyyəçi, Şamil-rəssam, Aqil isə həkim idi, müharibədə həlak olub.

Dördüncü xalam Şövkətin qızı Qaqoş evdar qadındır, Yerivanda yaşayıb”. [19]

Qeyd edək ki, Əfşan xanım dəfələrlə Azərbaycan Respublikası və Bakı şəhər Sovetinin deputatı seçilmiş, 1953-ci ildə isə Ali Sovetinin sədr müavini vəzifəsində işləmişdir. Həmin dövrdə Ali Sovetinin sədri Mustafa bəy Topçubaşov olub. Mənzər xanım isə “Əməkdar müəllim” adına layiq görülmüşdür.

Əliyev Əziz Məmmədkerim oğlu 01.01.1897-ci il tarixdə İrəvan quberniyasının Hamamlı kəndində anadan olmuşdur. Hamamlı İrəvan xanlığının Abaran mahalında

qədimlərdən azərbaycanlıların yaşadığı kənd idi. Sonralar Eçmiədzin qəzasının tərkibinə daxil olur. Sovet dövründə isə Əştərək rayonu tərkibində idi.

Əziz Əliyevin atası Məmmədkərim Kərbəlayi Qurbanəlinin oğlu zəhmətkeş insan olub, ailəsini dolandırmaq üçün müxtəlif işlərdə çalışıb. 1898-ci ildə onun işgüzar xüsusiyyətlərini nəzərə alınaraq kəndxuda seçilmişdir. Bu kəndi həm də Məmmədkərim Qurbanəli oğlunun ailəsinə qaynatası İbrahim bəy Suleymanbəyov bağışlamışdır. Məlum olduğuna görə İrəvan xanlarından biri Əli xan Kərbəlayi Qurbanəlinin qızı ilə evlənmişdir [19]. Xan onlara İrəvanda mülk vermişdir. Kərbəlayi Qurbanəli İrəvanda bağlarda ağac əkmək təsərrüfatı ilə məşğul olub, ağaclardan gədimi üslubda olan taxta qaşığı və mətbəxt ləvazimatını xarratxanada istehsalə qoyub, həm də odun tədarükünün hazırlamasını əhaliyə təşkilini təmin edib, o 1920-ci ildə İrəvanda öldürülmüşdür. Nikolay çarın dövründə Əziz Əliyevin əmisi - Əkbər Kərbəlayi Qurbanəlinin oğlu Zəngibasar mahalında öz məharətinə və igidliyinə görə ad-san qazanmışdır, həm də Zəngibasar mahalında uryad-nik olmuşdur [19].

Əziz Əliyev 1917-ci ildə İrəvan kişi gimnaziyasını qızıl medalla bitirmiş və həmin il Petroqrada (indiki Sankt-Peterburq) Hərbi Tibb Akademiyasına daxil olmuşdur. Dövlət xadimi, səhiyyə təşkilatçısı, tibb elmləri doktoru (1938), professor (1956), Azərbaycan Respublikasının əməkdar həkimi (1960).

İkinci kursun yay təttilini evlərində keçirmək üçün İrəvana gələn Əziz Əliyev daşnakların türklərə qarşı əməllərini görüb ailəsini çətinliklə də olsa Şərura köçürə bilmişdir. Daşnakların siyasəti, vəhşi əməlləri Ə.Əliyevin də ailəsindən yan kecməmişdir. Daşnaklar onların da evinə od vurmuşdur. Çox çətinliklə Naxçıvana Şahaxtaya qaçdıqda, burda da daşnaklardan yenidən hücumlara məruz qalmış

ailələr Arazı keçib, onlarla birlikdə Ə.Əliyevin anası Zəhra xanım da öz ailə üzvləri ilə Canubi Azərbaycanın Ərəblər kəndinə üz tuturlar. Ailə tamamilə müflisləşib, var-dövlətini itirib, acı acqınlıq taleyini yaşamalı olur. [19]. 1920-ci ildə Ərəblər kəndində Zəhra xanım dünyasını dəyişir. Ə. Əliyev 1920-ci ildə Leyli xanım Hacı Cabbar Abbasovun qızı ilə ailə qurmuşdur. Hacı Cabbar Abbasov İrəvanda manufak-tura dükkanı sahibi olub. O, 1913 ildə vəfat edib. 1921-ci ildə Ə.Əliyev yenidən Şahtaxtıya qayıtmışdır və bu müddətdə həkim köməkçisi kimi əhaliyə kömək göstərmişdir

1923-cü ildə Bakıya köçən Ə.Əliyev Azərbaycan SSR XKS-də iş icraçısı, ümumi şöbə müdirinin müavini, XKS katibinin müavini və katibi vəzifələrində çalışmışdır. 1923-cü ildən, eyni zamanda, təhsilini Bakı Dövlət Universitetinin tibb fakültəsində davam etdirərək, 1927-ci ildə universiteti bitirmişdir. Sonrakı illərdə Əziz Əliyev Azərbaycan Klinik İnstitutunun direktoru, Bakı Səhiyyə Şöbəsinin rəisi, Azərbaycan Xalq Səhiyyə Komissarının müavini və Xalq Səhiyyə komissarı, Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun və Azərbaycan Dövlət Universitetinin rektoru (1929-1941), Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin katibi, AKP MK-nin katibi (1941-1942). ÜİK(b)P Dağıstan Vilayəti Komitəsinin birinci katibi (1942-1948), ÜİK(b)PMK-nin inspektoru(1949-50), Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti Sədrinin birinci müavini (1950-1951), Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Ortopediya və Bərpa Cərrahlığı İnstitutunun direktoru (1951-1952, 1954-1956) vəzifələrdə çalışmışdır.

1956-cı ildən Azərbaycan Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun direktoru idi. İşlədiyi bütün vəzifələrdə Əziz Əliyev xalqına, vətəninə sədaqətlə xidmət etmişdir. Əziz Əliyevin Azərbaycanda tibb elminin inkişafında ali tibb təhsilinin təşəkkülündə, yüksək ixtisaslı tibb kadrlarının

hazırlanmasında, ana dilində tibb terminologiyasının və ali məktəb dərslərinin yaradılmasında müstəsna xidməti var. Onun “Klinik analizlər”(1934) kitabı Azərbaycan dilində ilk ali məktəb dərslərindəndir.

30-cü illərin sonu - 50-cü illərin əvvəllərində Əziz Əliyev təqiblərə məruz qalmış, tutduğu vəzifələrdən kənarlaşdırılmışdır. SSRİ Ali Sovetinin (1-ci, 3-cü çağırış), Azərbaycan SSR Ali Sovetinin (2-ci çağırış) deputatı olmuşdur. İki dəfə Lenin ordeni, Qırmızı Əmək Bayrağı, 1-ci dərəcəli Vətən müharibəsi ordenləri ilə təltif olunmuşdur. 7.07.1962-ci ildə vəfat etmişdir və Bakıda Fəxri Xiyabanda dəfn olunmuşdur. Azərbaycan Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutu Əziz Əliyevin adındadır. Bakıda və Mahacqalada adına küçələr var. [1]

Ə.Əliyevın bibisi Umgülsüm xanımın nəvələri Kamil bəy və Şamil bəy Əliyevlər məşhur insanlar olub. Şamil Əliyev məsul vəzifələrdə uzun müddət işləyib, Kamil Əliyev isə xalq rəssamı, xalça üzrə mütəxəssis olubdur.

1948-1949-cü illərdə Əziz bəy Əliyev haqqında onun bibisinin Əli xana ərə getdiyinə görə, əmisi rus carı Nikolayın hakimiyyəti dövründə Zəngibasar mahalında uryadnik işlədiyinə görə (1885-ci ildən etibarən), bacısının İranda olduğunu, dayısının İravan guberniyasının pristav olmasından, atasının kənd xuda, anasının bəy nəslinə mənsub olması gözləri götürməyənlər Mərkəzi Komitəyə məlumat yazmışlar. Ona görə də Ə.Əliyevi xeyli incitmişlər və hətta vəzifəsində kiçiltmişlər [19]. Belə arayıqlar son-ralar yenə də təkrarlanıb. Ə.Əliyevə təqiblər zamanı qızı Zərifə xanım Heydər Əliyevlə nişanlı idi.

Amma buna baxmayaraq Heydər Əliyev azərbaycanlı millətinin xüsusiyyətlərinə xas olan qeyrətliyini, igidliyini, mərdliyini və yüksək anlayışlı insan olduğunu burda da sübut etmişdir. Ən çətin vaxtlarında, baxmayaraq ki, Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin məsul işçisi idi, Heydər

Əliyev-gələcəyin generalı, ailəyə dayaq olmuşdur. Bu kitabçada Ə.Əliyevin bütün fəaliyyəti haqqında bir azda olsa seyr eləməyə mümkün olur. Əsasən onun həyatı ilə bağlı məqamlara Tair Talıblının “Əziz Əliyev dövrü, həyatı, şəxsiyyəti” kitabında rast gəlmək olar. Ə.Əliyev bir dövlət xadimi kimi, ictimai-siyasi fəaliyyətindən başqa o əsil həkim və əsil insan idi. Hətta Ə.Əliyev Tibb Universitetinin rektoru işlədiyi zaman o, nəyinki institutun elmi-texniki bazasının yaranmasında, tibb kadrlarının, müəllim kollektivinin yetişməsində, xüsusilə Azərbaycan alimlərinin cəxəlləməsində böyük rol oynayır, həm də elmi əsərlərin yaranması, tələbələrin şəraitinin yaxşılaşdırılmasında, yataqxana korpuslarının tikilməsinə də təkən vurmuşdur. Semaşko - indi M.Naqiyev adına olan xəstəxananın yanındakı iki beşmərtəbəli bina Ə.Əliyevin təşəbbüsü ilə tikilmişdir. Azərbaycanın layiqli oğlu Əziz Əliyevin sonrakı nəslidə indiki zamanda yüksək zirvələrdə öz ağıllı gücü ilə xalqın etimadını qazanıb. Xeyirxah əməllər əbədidir. 1996 il sentyabrın 6-da Azərbaycan Respublikasının keçmiş Prezidenti ulu öndər Heydər Əliyev “Azərbaycanının görkəmli dövlət və elm xadimi Əziz Əliyevin anadan olmasının 100 illik yubileyinin keçirilməsi” haqqında sərəncam imzalamışdı.

Əziz bəy Əliyev və Leyli xanım Abbasovanın övladları: Ləzifə xanım, Dilbər xanım, Tamerlan bəy, Zərifə xanım, Gülarə xanım, Cəmil bəy. Qızları Ləzifə xanım 1914-cü ildə İrəvan şəhərində anadan olmuşdur. 1927-1929-cu illərdə Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunda təhsil almışdır. 1929-1930-cu illərdə ailə vəziyyəti ilə əlaqədar olaraq Bakı şəhərinə köçdükləri üçün təhsilini Bakı texnikumunda davam etdirib və 1930-cu ildə oranı bitirib. 1931-cü ildə Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun müalicə-profilaktika fakültəsinə daxil olmuşdur və 1936-cı ildə oranı bitirmişdir.

1940-cı ildə aspiranturanı bitirib. 1941-1967-ci ilə qədər

oftalmologiya kafedrasının assistenti, 1967-ci ildən ömrünün sonunadək kafedranın dossenti kimi çalışmışdır. 1944-cü ildə tibb elmləri namizədi dərəcəsi almışdır. 1947-ci ildə “Vətən müharibəsində əməyə görə” medalı ilə, 1973-cü ildə “Səhiyyə əlaçısı” döş nişanı ilə təltif edilmişdi. 1981-ci ildə Ləzifə xanım Əliyevaya “Azərbaycanın əməkdar həkimi” adı verilmişdir.

Dilbər Məmmədova 1916-cı ildə İrəvanda anadan olub. Orta məktəbi bitirdikdən sonra 1932-1934-cü illərdə Odessa Elektrotexnika İnstitutuna Azərbaycan SSR Rabitə Nazirliyi tərəfindən oxumağa göndərilib. 1940-cı ildə ali təhsilli mütəxəssis, uzun illər Bakı Telefon Şəbəkəsində baş mühəndis vəzifəsində çalışıb, sonra Bakı Rabitə Texni-kumunun direktoru vəzifəsində çalışıb. Uzun illər əməli fəaliyyətinə görə “Azərbaycan SSR əməkdar rabitəçisi” fəxri adına layiq olmuşdur.

Tamerlan Əziz oğlu Əliyev, 1921-ci ildə Naxçıvanın Şaxtaxtı kəndində anadan olub. 1940-cı ildə Bakıda 176 saylı orta məktəbi bitirib. 1944-cü ildə isə Nərimanov adına Tibb İnstitutunu bitirib. 1969-cu ildə tibb elmləri doktoru alimlik dərəcəsi alıb. 1970-ci ildə professor adına layiq görülmüşdür. T.Ə. Əliyev 1945-ci ildə əmək fəaliyyətinə Tibb Universitetinin “Daxili xəstəliklər” kafedrasında başlamış, 1970 - 1990-cı illərdə həmin kafedranın müdiri vəzifəsində çalışmışdır. Azərbaycan Respublikasının Baş terapevti olub. Endokrinologiya, diaqnostika və s. sahələrdə 250-dən çox elmi əsərin, o cümlədən 12 mono-qrafiya və dərsliyin müəllifidir. T.Ə. Əliyev bir çox mükafatlarla - “Şərəf nişanı” ordeni, Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Fəxri fərmanı, “Səhiyyə əlaçısı” döş nişanı və digər mükafatlarla təltif olunub. Əməkdar elm xadimi, Respublika Dövlət Mükafatı laureatı olub. Respublika Endokrinologiya Cəmiyyətinin, Tibb Universitetinin doktorluq dissertasiyası müdafiəsi üzrə ixtisaslaşdırılmış

şuranın, Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin terapiya üzrə Attestasiya Komissiyasının sədri olmuşdur. 1997-ci ildə Bakıda vəfat etmişdir.

Zərifə xanım Əziz qızı Əliyeva 1923-cü ildə Naxçıvanın Şahtaxtı kəndində anadan olub. 1947-ci ildə Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunu bitirdikdən sonra Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Oftalmologiya institutunda elmi işçi kimi əmək fəaliyyətinə başlayıb. 1959-cu ildə tibb elmləri namizədi, 1976-cı ildə isə tibb elmləri doktoru alimlik dərəcələri almışdır. 1979-cu ildə professor adına layiq görülmüşdür. Muasir oftalmologiyanın problemlərinə aid bir sıra elmi əsərlərin müəllifidir. Zərifə xanım Ümumittifaq Oftalmolo-glar Elmi Cəmiyyəti Rəyasət Heyətinin üzvü olmuş, 1979-cu ildə Sovet Sülh Müdafiə komitəsinin, Azərbaycanın Oftalmologiya Cəmiyyəti İdarə Heyətinin üzvü idi. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü seçilmişdir, əməkdar elm xadimi adına layiq görülmüşdür, 1980-ci ildə M.İ.Averbax mükafatı laureatı olmuşdur. 1981-ci ildə Zərifə Əliyeva Rusiya Tibb Elmləri Akademiyasının aka-demiki seçilmişdir, 1983 ildən isə Azərbaycanın Milli Elmlər Akademiyasının akademikidir. Zərifə Əliyeva ulu öndər Heydər Əliyevin həyat yoldaşdır. Zərifə xanım "Terapevtik oftalmologiya", "İridodiagnostikanın əsasları" kimi nadir elmi əsərlərin müəlliflərindən biri, 12monografiya, 150-yə yaxın elmi işin, 1 ixtira və 12 səməreləşdirici təklifin müəllifidir. Zərifə Əziz qızı Əliyeva Azərbaycan iridologiyasının banisi idi və bu sahədə elmi məktəb yaratmışdır. Zərifə xanım 1969-cu ildən Əziz Əliyev adına Azərbaycan Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunda göz xəstəlikləri kafedrasının docenti, professoru, görmə organlarının peşə patologiyası laboratoriyasının müdiri, oftalmologiya kafedrasının müdiri (1982-1985) vəzifələrində çalışmışdır. Zərifə Əliyeva Azərbaycanda vaxtı ilə yayılmış traxomanın müalicəsi ilə bağlı ciddi işlər görmüşdür. Akademik Zərifə xanım Əliyeva

1985-ci ildə Moskva şəhərində vəfat edib, Bakıda Fəxri xiyabanda dəfn olunub.

Gülərə Əziz qızı Əliyeva 1933-cü ildə Bakıda ana-dan olub. 1941-ci ildə birinci sinifə, həm də musiqi məktəbinə addım atmışdır. 1950-ci ildə Ü.Hacıbəyov adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının fortepi-ano və nəzəriyyə fakültəsinə daxil olub. 1956-cı ildə konservatoriyanı əla qiymətlərlə bitirib. Sonra Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Heykəltaraşlıq və İncəsənət İnstitutunun aspiranturasına daxil olub. 1966-cı ildə “Bəstəkar F.Əmirovun yaradıcılığı” mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müdafiə edib. Gülərə Əliyeva 1967-ci ildən 1989-cu ilə qədər M.Əliyev adına İncəsənət İnstitutunun musiqi kafedrasının müdiri, institut üzrə elmi şuranın üzvü, 1969-cu ildə dosent olmuşdur.

Əvvəlcə Azteleradioda, sonra isə S.Rüstəmov adına xalq çalğı alətləri orkestrində konsertmeystr işləmişdir. 1968-ci ildə “Dan ulduzu” kamera-instrumental ansamblını yaratmış və ömrünün sonuna kimi bu ansamblın rəhbəri işləmişdir. Gülərə Əliyeva “Şüşlər” rapsodiyası, “Hümayün” süitəsi, “Bayatı-kürd” və “Şur” fantaziyalarının müəllifidir. Gülərə Əliyeva Azərbaycan musiqi mədəniyyətini ləyaqətlə təmsil etmişdir, 1977-ci ildə “Azərbaycan SSR əməkdar incəsənət xadimi” adı almışdır. O, 1991-ci ildə vəfat etmişdir.

Cəmil Əziz oğlu Əliyev 1946-cı ildə Bakı şəhərində ana-dan olub. 1968-ci ildə Azərbaycan Tibb institutunu bitirib və Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutuna təyinat alaraq onkologiya kafedrasında baş elmi laborant vəzifəsində fəalliyətə başlayıb. Ardıcıl olaraq, 1972-1973-cü illərdə onkologiya kafedrasında assistent işləyib. 1971-ci ildən onkologiya üzrə xüsusi kurs keçdiyindən 1973-1976-cı illərdə elmi iş üzrə həm də cərrah-onkolog işləyib, həkim-onkolog kimi ixtisaslaşmışdır. 1976-1978-ci illərdə Ümumittifaq Onkoloji Elmi

Mərkəzində baş elmi işçi kimi fəalliyət göstərüb. 1973-cü ildə C.Əliyev onkologiya üzrə namizədlik, 1978-ci ildə SSRİ Tibb Elmləri Akademiyasında doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir.

Azərbaycanda elmi kadrlar hazırlığında və onkologiya üzrə məktəb yaratdığına görə 1988-ci ildə C.Əliyeva professor elmi adı verilib. O, 10 dan çox monografiyanın (biri ingilis dilində nəşr edilib), Azərbaycanda və xaricdə çap edilmiş 250-dən çox elmi məqalənin, 4 kəşvin və çoxlu yeniliyin müəllifidir. .Azərbaycan Respublika Prezidenti yanında Tibb Elmləri üzrə Ali Attestasiya Komissiyası Ekspert Şurasının sədri olmuşdur (1994-1997).SSRİ Tibb EA-nın N.İ.Petrov mükafatı laureatı, Rusiya Təbiyyət EA-sı və Tibb EA-nın həqiqi üzvü, Azərbaycan Respublikasının əməkdar elm xadimi (2000).1990 ildən MOM-un direktoru,Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin baş onkoloqudur. Respublika Onkologlar Cəmiyyətinin, Səhiyyə Nazirliyinin Onkologiya üzrə Attestasiya Komissiyasının, Milli Onkologiya Mərkəzinin dissertasiya müdafiəsi üzrə ixtisaslaşdırılmış elmi şüranın sədridir. 2001-ci ildən Azərbaycanın Milli Elmlər Akademiyasının akademikidir. Hal hazırda Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi Milli Onkologiya Mərkəzinin direktorudur.

Şübhəsiz ki, Əziz Əliyevin kökü üzərində yüksələn övladlarının pöhrələri bu gün də nəsil ənənələrini layiqincə davam edirlər. Əziz Əliyevin nəvəsi Respublikamızın hörmətli prezidenti İlham Əliyev Azərbaycanımızın rifahı və çiçəklənməsi üçün əlindən gələni əsirgəmir. Onun bacısı Sevil Əliyeva Vətənimizin xaricdə tanınması üçün geniş təbliğat aparır. Sevil Əliyevanın bəslədiyi mahnıları dünya şöhrətli mügənni Müslüm Maqomayev dərin hissiyatla ifa edərdi.

İlham Əliyevin üç övladı var – qızları Leyla xanım və Arzu

xanım, oğlu Heydər. İlham Əliyevin həyat yoldaşı Mehriban xanım Əliyeva Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, millət vəkili, YUNESKO və İESKO-nun Xoşməramlı səfiridir. Leyla xanım Azərbaycanımızın tarixini, ədəbiyyatını, mu-siqisini, rəssamlığını ölkəmizin hüdudlarından kənarında tanıdır.

Əminliklə demək olar ki, Azərbaycanımızı Əliyevlər şəcərəsinin layiqli nümayəndələri hər zaman yüksək zirvələrdə təmsil edəcəklər.

Sək.35: Əliəşrəf bəy və qızı Popuş x.

Qaziyev Əliəşrəf Mirzə Cabbar oğlu hüquqşünas təhsili almışdır və İrevanda məhkəmədə işləyib. O, Xədicə xanım Kəngərli ilə ailə həyatı qurmuşdu. Bu haqda mənə Rəna xanım Kəngərli danışmışdı. Rəna xanım İbrahim bəy və Günəş xanımın gızıdır. Xədicə xanım Günəş xanımın xalası idi. Əliəşrəf bəyin oğlu Əli bəy və qızı Zərintilə xanım əkiz

olublar. Əli bəy həkim idi, Naxçıvanda rəhmətə gedib. Əliəşrəf bəy Qaziyev haqqında mənə Sənubər xanım Sultanova (Kəngərli), Arifə xanım Qaziyeva və Rəna xanım Kəngərli bu hadisəni danışblar: “Yerevanda məhkəmədə bir çox ağır dolaşiq işləri düzgün açdığı və haqlı qərar verdiyinə görə şəhər sakinləri onu məhkəmədən çıxanda əlləri üstünə alaraq evinə kimi aparmışdılar”.

28 B İbrahim Qazıyev

Sək.32: İbrahim bəy və Fatma x. Qazıyevlər

1882 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԾՈՒՅՑ — АРМЯНСКАЯ ССР

Մ Ս Հ Վ Ս Ն Վ Վ Ս Յ Ս Հ Ս Ն
СВИДЕТЕЛЬСТВО О СМЕРТИ

I-3Ж № 104872

Фамилия, имя и отчество умершего: Мирзаян Ибраһим Каббарович
Гр. Армения
(наименование республики, области, края, автономной республики, провинции, области и отчество)

Дата смерти: 16-го сентября 1967 года
умер (ла) Мирзаян Ибраһим Каббарович
(наименование, фамилия, имя, отчество)

Причина смерти: инфаркт миокарда
причина смерти

В каком гражданском состоянии умер (ла) замужем
о чем в книге записей актов гражданского состояния о смерти

Год: 1967 Месяц: сентябрь Число: 15-го

Акт о смерти с необходимыми сведениями произведен соответствующая запись за № 128

Место смерти: Ирван
(наименование города, селения)

Район, республика: Ирванская область
Место регистрации: Ирван
(наименование района, селения)

Секретарь: Г. В. В. В.
Дата: 15-го сентября 1967 г.
М.П. Ирванская область ЗАГС

Армянский аз. 1933

Sək.64: Matan Qaziyevanın ölümü haqqında şəhadətnamə

Qaziyev İbrahim Mirzə Cabbar oğlu 1865-ci ildə İrəvan şəhərində anadan olub, 1936-cı ildə orada da vəfat edib. İrəvan şəhər notariusunda xəzinədar və məhkəmədə

işləyibdir. Rus, türk dillərini bilirmiş. Bunları onun qızı Zərli xanıma yazdığı məktublardan bilmək olar.Məktublar indiyənədək ailədə saxlanılır. Qaziyev İbrahimin həyat yoldaşı Sultanova Matan xanım (Fatma xanım) Hacı Məmməd Ağa Abdulla Sultan qızı olub (1882-1967). İbrahim bəy öz qardaşı Hüseyn Qaziyev,qaynatası Məmməd ağa Sultanov və başqaları ilə birlikdə İrəvana icməli suyun çəkilməsində iştirak edibdir.Birinci Cahan müharibəsi illərində,İbrahim bəy öz kəndinin əhalisi acından məhv olmasın deyə 1918-ci ildə səkkiz qızıl kəmər satıb,vaqonla un alıb,öz kəndlərinə paylamışdır.Bu əhvalatı İbrahim bəyin nəvələri Arifə xanım və Ramiz Qaziyevdən eşitmişəm. O, çox qohumcanlı olubdur və uşaqlarına deyərmiş: "Qohum qohumun evinə gələndə, həyətdəki it gerek hürüməsin". İbrahim bəy gənc nəsilə belə bir tövsiyyə vermişdir: "İnsan heç zaman işsiz oturmamalıdır. Heç olmasa daşı daş üstə qoymalıdır". İbrahim bəy Qaziyev Türkiyədə təhsil alıb və ora ilə işgüzar əlaqələri olubdur. İbrahim bəyin beş övladı olub: Zərli xanım, Zibəndə xanım, Əhməd bəy, Cəmşid bəy və Nimtac xanım. Qaziyev Əhməd İbrahim oğlu haqqında ZDŞİ-nin verdiyi məlumat:

Фонд	Опись	Дата	Дело№ 3785
290	23	25.04.1916-13.05.1916	По прошению жителя города Зривани Ибрагим бека Мирза Джаббар оглы Казиева о выдаче ему о летак его сына Ахмед бека Метрики.

Əhməd bəy Qaziyev 1909-cu ildə İrəvanda anadan olmuşdur. 7 illik məktəbi 1927-ci ildə, rabfakı (istehsalatda çalışanlar üçün ali məktəbə hazırlıq bölməsi) 1929-cu ildə bitirmişdir. Həmin il Yerevan zoobaytarlıq İnstitutuna daxil olubdur. Tələbələrdən biri onun bəy nəcabətli olduğunu rektorluğa xəbər verir, bu səbəbdən Əhməd bəyi institut-dan xaric edirlər.

1930-cu ildə Əhməd bəy ikinci dəfə Yerevan zoobaytarlıq

institutuna qəbul olunur və çalışır ki, bunu tanış və qonşulardan heç kəs bilməsin. 3-cü kursda oxuyarkən onu həmkarlar ittifaqının sədrinin yanına çağırırlar və burada ona bir məktub göstərirlər. Məktubda bildirilirdi ki, Əhməd bəy sosializmə yad olan “bəy nəslindəndir.” Həmkarlar sədri Əhməd bəyi çalışqan və yaxşı oxuyan tələbələr sırasında olduğunu bilirdi və belə bir sual verir: “İndi nə edək?” Əhməd bəy cavabında deyir: “Necə məsləhətdir”. Görünür bu cavab həmkarlar sədrinin ürəyində ona qarşı yumşaqlyq yaradır, məktubu cırır atır və dərsləri davam etməyi məsləhət görür.

Bundan sonra Əhməd bəy dəftərləri pencəyinin qolunda gzlədir və qalan iki ildə çalışır ki, onu evdən kitab dəftərlə çıxan görməsinlər. 1935-ci ildə institutu bitirdikdən sonra o, 1937-1941-ci illərdə Yerevan şəhər Şaumyan rayonu baş baytar həkimi işləyir. 1941-ci ildə orduya çağırılır, 23 iyundan 1942-cı ilin yanvarın 1-dək 31-ci divizyanın 75-ci atıcı alayında kiçik baytar həkim kimi qulluğ edir. 16.06.1942 - 20.06.1943-cü il müddətində 32-ci artilleriya alayının böyük baytar həkimi, daha sonra isə, müharibənin so-nuna qədər, rəis olmuşdur. Müharibədən sonra Moskvada baytar həkimlərinin təkmilləşdirmə kursunda oxuyubdur. Bu illərdə baytarlyq cərrahiyyə təchizatları üzrə şöbə müdiri işləmişdir. Baytarlyq idarəsində şöbə rəisi, 1948-ci ildən Yerevanda Azərbaycan kənd təsərrüfatı texnikumunda işləyibdir. 1950-1970-ci illərdə tədris işləri üzrə direktor müavini vəzifəsində çalışıb. 1970-ci ildə təqaüdə çıxıb, Bakıya köçüb və 1979-cu ildə vəfat edib.

Əhməd Qaziyev “Qırmızı Ulduz” ordeni, “Qafqazın müdafiəsi uğrunda” medalı, “Almaniya üzərində qələbə” medalı Ali komandanlyq tərəfindən çoxlu təşəkkürnamələr ilə təltif olunub. Əhməd Qaziyevin və Lida xanımın uşaqları:

1. Qaziyev İbrahim Əhməd oğlu 1948-ci ildə Yerevan şəhərində anadan olub. AR MEA Geologiya institutunda mühəndis işləyir.

2. Qaziyev Ramiz Əhməd oğlu 1950-ci ildə Yerevan-da anadan olub. AzPİ-nu bitiribdir, mühəndisdir.

3. Qaziyev Mübariz Əhməd oğlu 1952-ci ildə Yerevan-da anadan olub. Avtonəqliyyat sistemində işləyir.

4. Qaziyev Vasif Əhməd oğlu 1954-cü ildə Yerevanda anadan olub. Donetsk Dövlət Universitetini bitirib. Statis-tika İdarəsində işləyirdi. 2009-cu ildə vəfat edibdir. zƏhməd bəyin uşaqları hamısı evlidirərbaycanlıların

İbrahim bəy Mirzə Cabbar oğlunun qızı Zərli xanım Qaziyeva İrəvanda anadan olmuşdur. Zərli xanım pədoqoji təhsil almışdı və ömrünün sonuna kimi müəllimə işləmişdir. Həyat yoldaşı Əsəd bəy İsmayıl bəyov Peterburq Universitetinin şərqsünaslıq fakültəsini bitirdikdən sonra İrəvana qayıdıb. Əsəd bəy xəstələnir, ona Həkimyan adlı erməni həkimi baxır və dərman verir. Bir çay qaşığı dərmandan qəbul etdikdən sonra Əsəd bəy vəfat edir. Sonra məlum olmuşdur ki, Həkimyandan parlaq gələcəyi olan azərbaycanlıların siyahısı tapılıbdir, onların çoxunu zəhərləyib öldürmüşdü. Hadisə 1922-ci ildə baş vermişdi, bu zaman Əsəd bəy Qurani-Kərimin Azərbaycan dilinə tərcüməsi ilə məşğul idi.

Əsəd bəy və Zərli xanımın qızı Arifə xanım 1920-ci ildə Yerevanda anadan olub. 7 illik məktəbi bitirəndən sonra Bakıda mamalıq tibb texnikumunu bitirib və Yerevana qayıdıb. 1948-ci ildə pədoqoji institutu bitirir. 1948-1958-ci illərdə ağır eşitmə qabiliyyəti olan uşaqlar üçün məktəbdə işləyib. Həyat yoldaşı Ramazanov Yusif Məmməd Hüseyn oğlu 1921-ci ildə Yerevanda anadan olub, orada orta məktəbi bitirib. 1947-ci ildə pədoqoji institutu (Yerevan) bitirmişdir, filologiya elmlər namizədi idi. Yerevan pədoqoji

İnstitutunda dərş deyib, Kirov (Əzizbəyov) adına məktəbin direktoru olubdur. 17 il müəllim işləyib. Kalinino rayonunun İlməzi kənd orta məktəbində direktor, 35 il Nizami adına muzeydə baş elmi işçi işləyib. 2002-ci ildə Bakıda vəfat edib. Arifə xanım 2003-cü ildə Bakıda vəfat edib.

Onların dörd qızı var: Elmira xanım ədəbiyyatşünas, Zemfira xanım rəssam, Rəna xanım müəllimə, Mələhət xanım kimya elmləri namizədi.

Qaziyeva Nımtac İbrahim qızı 1924-cü ildə Yerevan-da anadan olub. Ümumtəhsil məktəbini bitirdikdən sonra məktəbəqədər müəllim ixtisasına yiyələnmişdir. Yerevanda yeganə azərbaycan şöbəsi olan uşaq baxçasında tərbiyəçi işləmişdir. Həyat yoldaşı Mustafayev Əli Yerevan Kənd Təsərrüfatı texnikumunda müəllim işləyirdi. 1979-1980-ci illərdə ailəliklə Bakıya köçmüşdülər. Əli bəyin atası Abbas Əli bəy, anası Nazənin Bəyim idi. Nımtac xanım və Əli bəyin övladları: Fəridə xanım, İlham bəy, Abbas bəy. Mustafayeva Fəridə 1942-ci ildə Yerevanda anadan olub kardioloqdur. Mus-tafayev İlham 1951-ci ildə Yerevanda anadan olub - İnşaatçı-mühəndisdir, Mustafayev Abbas 1952-ci ildə Yerevanda ana-dan olub, "Qızıl qələm" mükafatı laureatı, ABŞ-ın Nyu-York Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, professor, xeyriyyəçidir. Bakıda, 6 mkr-da İmam Əli məşçidini tikdirmişdir.

Qaziyev Cəmşid İbrahim oğlu 1925-ci ildə İrəvanda ana-dan olub. 1958-ci ildə orada vəfat edib. Həyat yoldaşı Ceyran xanım, övladları: Rəşid bəy, Ulduz xanım, Rəfiq bəy, Gülarə xanım, Vaqif bəy və Zakir bəy.

Qaziyeva Zibəndə İbrahim qızı İrəvanda anadan olub. Həyat yoldaşı Abbasov Nağı Hüseyn oğlu. Qızları: Validə xanım, Xalidə xanım, Alidə xanım. Ali savadlı, və elmi dərəcəlidilər, ailəlidilər.

Professional dəzgah boyakarlığının banisi Bəhrüz bəy Kəngərlinin (1892-1922) ənənəini, mövzu və janrlarını davam etdirməklə bərabər həm də istedadlı teatr rəssamı

kimi tanınan Şamil bəy Həsən oğlu Qazıyev 1908-ci il mart ayının 30-da qədim Azərbaycan şəhəri İrəvanda ziyalı ailəsində dünyaya gəlmişdir. Rəssamın atası Həsən Xəlil oğlu Qazıyev İrəvan quberniyası və Naxçıvan qəzasında maarif və mədəniyyətin inkişafında böyük xidmətlər göstərmişdir. Uzun illər Naxçıvan qəzasının şəhər və kəndlərində müəllimlik edən, məktəblərdə müxtəlif vəzifələrdə işləyən Həsən Qazıyev erməni təzyiqi ilə üzləşərək işdən azad olmuş işsiz qalmışdır. 1921-ci ildə ailəsi ilə birlikdə Naxçıvan şəhərinə köçmüşdür.

Sək.16: Həsən Qazıyev

**Sək.17: Həsən Qaziyev və Bülbül xanım,
oğulları Cavad və Şamil**

Sək.18: Molla Xəlil Qazı

Sək.19: Vaqif Qaziyev

Sək.20: Arif Qaziyev

Sək.21: Şamil Qaziyev

Sək.22: Tərən xanım

Sek.23: Taliye hanım

Sək.24: Firəngiz x., Natella x., Samir, İlahə;
oturublar – Arif Qaziyev və nəvəsi Mikayıl

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Həsən Qaziyevin atası
Xəlil Qaziyev (1815-1889) İrəvan quberniyasının

qazısı idi. Balaca ikən Şamil Qaziyev Bəhrüz Kəngərlinin Naxçıvanda təşkil etdiyi sərgi ilə tanışlıq onun rəssamlıq sənətini seçməsinə səbəb olmuşdur. Bakı Rəssamlıq Məktəbinin teatr tərtibatı şöbəsinə daxil olan Şamil 1929-cu ildə məktəbi bitirib Naxçıvan teatrında işə düzələ bilməsə də Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunda rəsm müəllimi işləyir. Onu da qeyd etmək istərdim ki, 1927-ci ildə hələ tələbə olarkən pərdə üzərində dənizi əks etmişdir və bu işi Naxçıvan teatrının görkəmli simaları Əli Xəlilov və Səməd Mövləvi bəyənmişdilər.

Ş.Qaziyev xalq rəssamı Əzim Əzimzadənin məsləhəti ilə 1932-1934-cü illərdə Bakı şəhərində "Kommunist" qəzetində rəssam kimi də çalışmış. 1934-cü ildə yenidən Naxçıvana qayıdaraq "Şərg qapısı" qəzetində baş rəssam və eyni zamanda C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Musiqili Dram Teatrında baş rəssam işləmişdir. Görkəmli sənətkar Sıdqi Ruhullanın dəvəti ilə, Naxçıvan teatrında çalışan rəssam, burada Naxçıvan səhnəsinin böyük sənətkarları ilə yaxından tanış olur, müxtəlif rejissor-larla müxtəlif tamaşalara orijinal tərtibat verir. Ş.Qaziyev Naxçıvan teatrının səhnəsində 120- dən çox tamaşanın bədii tərtibatını vermişdir - "Şeyx Sənan"(H.Cavid, 1933), "Hamlet" (V.Şekspir, 1935), "Sevil" (C.Cabbarlı, 1935), "Nizami" (M.Hüseyn, 1943), "Vaqif" (S.Vurqun, 1939) və s. Ş.Qaziyev 1940-1941-ci illərdə Naxçıvanda fəaliyyət göstərən Rəssamlıq Məktəbinin direktoru olmuşdur.Yeni rəssam kadrları yetişənə qədər Ş.Qaziyev Naxçıvanı tərk etməyib, gənc rəssamlara qayğı göstərmiş və onlara təsviri sənətin sirlərini öyrətmişdir. Ş.Qaziyevin "Çoban" portreti Moskvada Tretyakov qalereyasında saxlanılır. Bu şəkil 1931-ci ildə Tiflisdə keçirilən səyyar sərgidə nümayiş olmuşdur.Bir məsələni də nəzərə almaq lazımdır ki teatr rəssamının işindən adətən çox az danışılır. Amma onun etdiyi işdən,tamaşaların rəsmlərindən,tamaşanın

səviyyəsi, onun cəlb olunması, rəngarəngliyi, effekti elə rəssamın üzərinə qoyulan ağır işlərdən və tamaşanın müvəfəqiyyətlə kecməsinin vacib səbəblərindən biridir. Ş.Qaziyev, onun sənət yolunu seçən oğlanları Arif və Vəqifə görə Bakıya gəldi.

"Azərbaycan gəncləri" qəzetində 40 il rəssam oldu. Ş.Qaziyevin çəkdiyi şəkillərin bir hissəsi Naxçıvan Dövlət Tarix muzeyində saxlanılır. Onun çəkdiyi bəzi şəkillərində B.Kənqərlinin əsərləri ilə mövzuda və ad baxımından oxşarlıq tapmaq olar. Ş.Qaziyevin "Şələlə", "Qızlar bulağı", "Gaçğınlar", "Köhnə İmamzadə" tabloları B.Kənqərlinin "İmamzadə", "Gaçğınlar", "Kəndə gedən yol", "İlanlı dağ" əsərlərini xatırladır. "Lavaş yapanlar", "Naxçıvan hamamı", "Örtülü bazar" və s. rəng koloriti və düzgün cizgilərlə çəkilmiş insan obrazları ilə Ş.Qaziyevin sənəti maraqlı doğurur. Natürmort, məişət, qrafika, peyzaj, tarix, portret janrında yaradan rəssamın dolğun kolleksiyasını gəruy-anlardan biridə onun ailəsidir. Şamil bəy Qaziyevin həyat yoldaşı - Tərhan Süleymanbəyova (1916-1995) İrəvanda anadan olmuşdur, tibb texnikumunun mamalıq fakültəsini bitirmişdir. Onların uşaqları Arif bəy, Vəqif bəy, Natella xanım, Tailə xanım. Şəkil - portretlər

Tərhan xanımın atası Hübət Süleymanbəyov, anası isə Bülbül İsmixanova olmuşlar. Tərhan xanımın bacı-qardaşları Süleyman bəy, Nazəni xanım, Atif bəy, Məhəmməd bəy, Faiq bəy.

Süleyman bəy Süleymanov (Süleymanbəyov) - Mərkəzi Komitənin inzibati şöbəsinin müdiri muavini, Azərbaycan Respublikasının Prokuror müavini, Sovet İttifaqının fərdi təqaüdcüsü, 1971 ildə vəfat etmişdir. Həyat yoldaşı-Polina Qriqoryevna. Uşaqları: Tamilla, Nöfəl. Tamilla xanım 1-cı leqkomissiyada həkim-nevropatoloq işləyir. Həyat yoldaşı Fərhad Əlizadə İrəvanda anadan olub, Azərbaycan Pedagoji İnstitutunu bitirib. AZ.KP 26 Bakı Komissarı rayo-

nunun şöbə müdiri, Az.Həmkarlar İttifagında şöbə müdiri vəzifələrində işləmişdir. hal-hazırda təqayıddadır. Nöfəl bəy Süleymanbəyov bioloq, həyat yoldaşı - Valentina igtisadcıdır, Russiyaya köçüb. Uşaqları: Lalə, Təranə. Lalə xanım həkim-terapevt, Təranə xanım həkim-loqopeddir.

Atif Süleymanbəyov İrəvanda anadan olub, Bakıda Universiteti bitirib. Dərbənddə konserv zavodunda baş mühəndis işləyib. 2-ci Dünya Müharibəsi zamanı Qlafira adlı krım-yunan xanımı ilə ailə qurmuşdur. Qlafira xanım riyaziyyatçı idi, Dərbəndtdə yaşayırdılar. Uşaqları - Liliya və Əli. Liliya xanım Kostromadadır, həyat yoldaşı Niko-lay musiqçidir. Əli bəy Dərbəndtdə yaşayır, energetika mütəxəssisidir, Cənub-dağ-enerqonun rəisi. Həyat yoldaşı Elena xanım Russiyanın əməkdar həkimidir, xəstəxanada baş həkim işləyir. Uşaqları - Murad, Alyona. Murad bəy ali təhsillidir, hərbiçidir. Alyona xanım Maxaçqala Universitetini bitirib. Evlidilər.

Nazəni xanım İrəvanda anadan olub, Azərbaycan Tibb İnstitutunu bitirib, həkim-terapevt idi, həyat yoldaşı Kazimov Kərim bəy 1953-cü ilə qədər Sovnarxozun muhasibi olub.

Məhəmməd bəy Süleymanbəyov İrəvanda anadan olub, texniki fənn üzrə müəllimdir. Həyat yoldaşı Nəcibə xanım da İrəvan şəhərində anadan olub, azərbaycan dili üzrə filoloqdur. Uşaqları - Zaur, Rafael, Namiq.

Zaur bəy İrəvanda anadan olub, Bakı Politeknik institutunu bitirib, tikinti üzrə mütəxəssisdir. Həyat yoldaşı Leyla xanım İrəvanda anadan olub, bədii gimnastika üzrə idman ustasıdır, sağlamlıq mərkəzinin direktorudur. Uşaqları - Aytən xanım və Azər bəy. İkisidə dillər institutunu bitiriblər, ixtisasları-alman dilidir.

Rafael bəy memarlıq fakültəsini bitirib. Həyat yoldaşı Tahirə xanım. Uşaqları - Afaq xanım, Suheyra xanım. Xarici dillər universitetini bitiriblər. Namik bəy azərbaycan dili

üzrə filoloqdur, həyat yoldaşı tibb bacısıdır.

Faiq bəy Süleymanbəyov İravan şəhərində anadan olub, milis mayoru idi. Həyat yoldaşı Püstə xanım Şuşa şəhərində anadan olub. Püstə xanım Bakıda hüquq, filolo-qiya fakültələrini bitirib və ikillik Bakı müəllimlər institutunun-diplomunu əldə edib. Uşaqları - Ceyhun bəy və Kəmalə xanım. Ceyhun bəy iqtisadçıdır. Kəmalə xanım tarixcidir, həyat yoldaşı - Vahid bəy DİN mayorudur. Uşaqları Gü-nel xanım həkim, Vüsələ xanım filoloq (rus dili və rus ədəbiyyatı), Aytən xanım pedaqoji institutda oxuyur.

Şamil Qaziyevin bacısı Şəfəq xanım. Uşaqları - Cəmilə və Afaq. Cəmilə xanım - tibb texnikumunu bitirib. Afaq bəy hərbcidir. İkisi də evlidilər.

Qaziyev Arif bəy Şamil oğlu 1937-ci ildə yanvarın ikisində İravan şəhərində anadan olmuşdur, heykəltəraşdır.

Ə.Əzimzadə adına Bakı Rəssamlıq Məktəbini (indiki rəssamlıq Akademiyasını, 1958) və Moskvada V.Surikov adına Rəssamlıq Akademiyasını (1965) bitirmişdir. Bakı Rəssamlıq Universitetində müəllim işləyir. Müxtəlif janrlarda və mövzularda yaradılmış “Babək”, “Hüseyn Cavidin büstü” (H.Cavidin Naxçıvanda ev-muzeyi), “Qırat bizi gözləyir”, “Qafqaz qartalları”, “Cəngi”, “Canlı gala”, “Dəhşət”, “Soyug”, “İki bumeranq” və s. əsərlərin müəllifidir. 1957 ildən respublika, ümumi-mittifaq və beynəlxalq sərgilərdə iştirak etmişdir. Əsərləri müxtəlif muzeylərdə (“Bakılı qız”, “Məhəmməd Nəsirəddin Tusi” - R.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyi, “Tarla gözəli” - Şərg Sənətləri Muzeyi (Moskva) və s.), habelə ABŞ, Almaniya, Avstriya və Türkiyədəki şəxsi kolleksiyalarda saxlanılır. Arif Qaziyevin həyat yoldaşı Firəngiz xanım Abbas qızı 1944-ci ildə Bakıda anadan olub. Uşaqları Emin bəy və Samir bəy heykəltəraşdırlar, İlahə xanım isə rəssam-dizaynerdir, evlidilər.

Qaziyev Vaqif Şamil oğlu 1939-cu ildə İrəvanda ana-

dan olub Ə.Əzimzadə adına Bakı Rəssamlıq Məktəbini və Moskva Surikov adına Rəssamlıq Akademiyasını bitirib, heykəltəraşdır. Həyat yoldaşı - Tatyana Timofeyevna Moskva şəhəri Səhiyyə Nazirliyinin 4 saylı baş idarəsinin poliklinikasında işləyir, tibb bacısıdır. Uşaqları: Aleksey, Mədinə, Nərgiz. Aleksey - aviasiyada çalışır. Mədinə xanım Moskvanın "Bolşoy Teatrında" rəssamdır. Nərgiz xanım isə Moskvanın 4 saylı poliklinikada işləyir, tibb bacısıdır, ailəlidir.

Natella Şamil qızı Qaziyeva 1947-ci ildə Naxçıvan şəhərində anadan olub. Natella xanım Bakı Dövlət Universitetinin biologiya fakültəsini bitirib, biologiya elmləri namizədidir. Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasının Zoologiya institutunda işləyir.

Tailə Şamil qızı Qaziyeva. Həyat yoldaşı Rauf Rəhimzadə təqayüddə olan polkovnik-leytenantdır. Uşaqları: Elçin, Nigar, Rüfət. Elçin bəy toksikoloqdur, Nigar xanın hüquqşünas, Rüfət bəy Bədən Tərbiyyəsi və İdman İnstitutunu bitirib.

Şamil bəy Qaziyevin qardaşı Aqil bəy Qaziyev İrəvan şəhərində anadan olub, həkim idi. Uşaqları ali təhsilli, evlidilər. Bacısı Şöylə xanım Qaziyeva İrəvan şəhərində anadan olub, ibtidai sinif müəllimi idi, həyat yoldaşı - Talib bəy Babayev iqtisadçı idi. Uşaqları: Tofiq, Ramiz, Nazirə, Ağaməmməd, Fikrət. Tofiq bəy Naxçıvanda anadan olub, BDU-nun mexanika-riyaziyyat fakültəsini bitirib, riyaziyyat müəllimidir. Ramiz bəy Naxçıvanda anadan olub, Azərbaycan Politexnik Universitetini bitirib, mühəndisdir. Nazirə xanım tibb texnikumunu bitirib, tibb bacısıdır. Aqaməmməd bəy və Fikrət bəy də Azərbaycan Politexnik Universitetini bitiriblər, mühəndisdilər. Hamısı evlidilər.

Şamil Qaziyevin digər qardaşı Cavad bəy Qaziyev İrəvan şəhərində anadan olmuşdur, muhasib işləmişdir.

Həyat yoldaşı Zəhra xanım Naxçıvanda anadan olmuşdur. Uşaqları - Rüfət, Rövşən, Bülbül, Möhtərəm, Səlim, Zəminə. Rüfət bəy Naxçıvanda anadan olub, muhasib işləyirdi. Rövşən bəyin ixtisası rus dili müəllimidir. Bulbül xanım Naxçıvanda müəllim idi. Həyat yoldaşı Yunis bəy Xəlilov olub. Onların oğlu Fərman Xəlilovdur. Fərman bəy Naxçıvan şəhərində yaşayır, filologiya elmlər namizəsidir. Möhtərəm xanım Naxçıvanda oxuyub və işləyib, iqtisadçı idi. Səlim bəy dərzi ustasıdır. Zəminə xanım riyaziyyatçıdır.

Əkbər Zeynalovun "İrəvan ziyalıları kitabında " aşağıdakı siyahıya rast gəlirik: 1) İrəvan Quberniyasında məhkəmə iclasçısı - Mallı bəy Qaziyev; 2) İrəvan Quberniyasında 2-ci müdir–Mirzə Bağır Qaziyev; 3) İrəvan Quberniya dini məclisinin üzvü-Axund Mirzə Abdulla Qaziyev; 4) Dini işlər üzrə icraçı-Ağabəy Qaziyev; 5) Uluxanlı məktəbinin müdiri – Məmməd bəy Lütfəli bəy Qaziyev.

Sultanovlar

Hacı Məmməd Ağa Abdulla Sultan oğlu Sultanov bir neçə dəfə İrəvan şəhər dumasına üzv seçilib. Bu haqda məlumatlara 1904, 1908-ci illərin "Kavkazski kalendar"ında rast gəlmək olar. Hacı Məmməd Ağa Abdulla Sultan oğlu Sultanovun övladları: Zinyət xanımdan - Əziz bəy, İbrahim bəy (Əbo), Cəvahir xanım, Zivər xanım, Fatma xanım (Matan xanım), Mahmud bəy, Sadıx bəy, Abuzər (Rza) bəy; Telli xanımdan - Rəhim bəy, Kərim bəy. Hacı Məmməd Ağa qızları Zivər xanımlı, Fatma xanımlı (Matan) və Cəvahir xanımlı ərə verəndə hərəsinə bir kənd bağışlamışdı.

Sultanov Qəhrəman Əziz oğlunun (atamın) ata tərəfindən babası Hacı Məmməd Ağa təqribən 1850-ci ildə İrəvanda anadan olmuş və 1908-ci ildə orada vəfat etmişdir. Nəticəsi Mahcamal xanımın danışdıqlarına görə, Hacı Məmməd Ağanın 60-a yaxın kəndi olmuşdu. Bunu o, anası Fəxriddövlətə nənəsi şahzadə Fəxrissoltan xanımın söylədiyindən bilirdi. Mahcamal xanım deyirdi ki, uşağ ikən evdə kəndlərin sayına görə belə bir sual verərmiş: "Bəs niyə belə az?" və evdəkilər bu suala gülərmişlər.

Hacı Məmməd Ağanın yaşadığı ev İrəvanda Təpəbaşı məhəlləsində, onun adını daşıyan küçədə yerləşirdi. Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra bu küçə V.Çkalov adını aldı. Hacı Məmməd Ağanın ikimərtəbəli evi in-diki kimi yadımdadır və ünvan artıq V.Çkalov küçəsi, 43 idi. Xatırlayıram, küçədən həyəətə Mamrı adlanan arxın üstündəki balaca taxta körpüdən keçərdik. Ev Г-oxşar formada tikilmişdi. Həyəətə girəndə sol tərəfdə birmərtəbəli tikililər aşbaz Əli və başqa işçilərin ailələri üçün ayrılmışdı. Evin pəncərələri küçəyə çıxan tərəfdə Hacı Məmməd Ağanın, sonradan isə babam Əziz bəyin döşəməsi xalılarla örtülmüş qəbul otağı yerləşirdi.

Otağın baş tərəfində masa qoyulmuşdu. Masanın

arxasındakı divarda Hacı Məmməd Ağa Sultanova rus çarı tərəfindən zadəgan titulu verilməsi haqqında şəhadətnamə asılmışdır. Bu məlumatları mənə atam və onun əmisi oğlu Əbülfət Kərim oğlu Sultanov danışmışdılar. Kəndlilər ailələri, təsərrüfatları ilə bağlı problemlərini, şəxsi xahişlərini həll etmək üçün şəhərə gələndə bu otaqda qəbul olunardılar. Qəbul otağı ilə bitişik, döşəməsi xalılarla örtülmüş, divarlarındakı yük yerindəki yorğan-döşək yerləşən otaq-da kəndlilər yol gəldikdən sonra yemək yeyib, çay içib rahatlanırdılar.

Gecəni burada qalıb səhər kəndlirinə gedərdilər. Evin arxa tərəfi başa baxırdı. Bağ Zəngi çayının sıldırım qayalarına söykənmişdi. Bu Hacı Məmməd Ağaya məxsus olan Kələntər bağlarının bir hissəsi idi. Bağın bir hissəsi Sovet hökuməti qurulanda müsadirə olunmuş və ərazisində vərəm dispanseri tikilmişdi. Evin həyəətə baxan ikinci mərtəbəsinin pəncərələri eyvana çıxırdı. Eyvana aparən pilləkənlərin məhəccərləri gözəl oyma ornamentlərlə bəzədilmişdir. İkinci mərtəbədə ziyafət və qonaqlar üçün tavanı fiqurlu güzgülərlə bəzədilmiş zal yerləşirdi.

Bu zal haqqında Nazlı xanım Sultanovanın xatirəsi: «Əziz bəyin evində,divarda xalının üstünə onun həyat yoldaşı Şahzadə Fəxrısoltan babası Şahzadə Bəhman Mirzə Qacarın şəkilini vurmuşdur. (1834-cü ildə Bəhmən Mirzəyə Tehranın idarəçiliyi tapşırılır və ona feldmarşal rütbəsi verilir.) [31] Otaqda rəflərdəki kitabların tozunu Fəxrısoltan xanım quş lələkləri ilə silərdi. Balaca komodun üstündə qrammofon qoyulmuşdu”. Kiçik Nazlı qramma-fon dinləməyi xoşlayarmış. Otağın bir küncündə masanın üstündə nənəmin “Zinger” tikiş maşını qoyulmuşdur. Erməni emmiqrantları Yerevana köçürüləndən sonra Fəxrısoltan xanıma birinci mərtəbədəki bu kiçik otağ ayrıldı. Şahzadə Fəxrısoltan xanım azərbaycan, fars, fransız və erməni dillərini bilirdi. Əziz bəyin və Fəxrısoltan xanımın evindəki,

ailəmizə məxsus olan kitabxana müharibə illərində ermənilər tərəfindən oğurlanmışdır. Oğlu Qəhrəman müharibədən qayıdanda Fəxrısoltan xanım artıq rəhmətə getmişdir.

Sək.3: Q.Sultanovun doğum şəhadətnaməsi

Atam Qəhrəman Sultanov müharibədən qayıtdıqdan sonra, 1946-cı ildə Əli bəyin qızı Laçın xanım Qazıyeva (bibisi Zivər xanımın qızı) ilə ailə qurur. Bu hadisəni böyük güzgülü zalda qohumların əhatəsində, qrammofon sədaları altında keçirmişlər. O zaman Nazlı xanımın 7 yaşı varmış, onun hörüklərinə böyük ağ bant bağlamışdılar, bacısı Sima xanım və qardaşı Məmməd bəy şənənib oynayırmışlar. Şənlik mərasimini keçirəndə artıq güzgülü zal yerli hökumət tərəfindən ermənilərə verilmişdir. 1944-cü ildə emiqrant erməniləri evimizin içində yerləşmişdilər. Bir günlük öz evlərində olan güzgülü zalda toy keçirilməsi üçün gəlmə ermənilərdən icazə almışdılar. Nənəm Fəxrısoltan xanımın birinci mərtəbədəki balaca otağında biz bir neçə il yaşadıq.

1953-cu ildə Gəncəyə köçürülənlərin siyahısında bizim ailə də var idi. Evi satıb içindəki avadanlığı yığıdırıb və bu gün - sabah köçməli idik.

Lakin anam Laçın xanımın qəflətən ağır xəstəliyə du-car olması nəticəsində atamın bibisi(Fatma xanımın) oğlu Əhməd İbrahim oğlu Qaziyev Əzizbəyov küçəsində yerləşən evinin bir otağını müvəqqəti olaraq bizə vermişdir. 1954-cü ilin mart ayında anam Laçın xanım rəhmətə getdi. Bu zaman mən 6 yaşında, qardaşım Əziz isə 5 yaşında idi. Atam bizə baxmaqda çətinlik çəkdiyi üçün, qohumlarının məsləhəti ilə torpaq sahibkarları, bağçılıq və bostançılıqla məşğul olmuş, əmlakları Sovetlər tərəfindən müsadirə olunmuş Rəhim bəy və Zəhra xanımın qızları - dul qadın Cəfərova Fatma xanım (Matı) ilə ailə qurdu. Matı xanım

xalq folklorunu yaxşı bilən, adət ənənələrimizi qoruyan, əməksevər, mehriban, güləruz bir azərbaycanlı qadını idi. Bizə çox qayğı və diqqət yetirirdi, mən qardaşım ilə ona doğma ana kimi yanaşırdıq. Allah rəhmət eləsin.

1960-cı illər idi. Biz yenə Təpəbaşıda yaşayırdıq. Ancaq V.Çkalov küçəsi ev nömrə 40-da. Bir yay günü qardaşım Əziz qaça - qaça əlində bir neçə güzgü parçası ilə içəri daxil oldu və dedi: "Mama, bax mən nə gətirmişəm, Əziz bəyin evini sökürlər, uşaqlar hamısı Əziz bəyin həyətinə güzgü yığırlar, məndə bir neçəsini götürdüm". Anam bilmirdi ağlasın yoxsa Əzizə cavab versin. Bir az susub dedi: "Bu sənənin baban Əziz bəyin güzgü zəlinin şüşələrindəndir". Biz hamımız məyus olduq. Beləliklə, qədim Azərbaycanın bir yurdunun da izi Ermənistanda belə silindi.

V.Çkalov 43-dəki evin həyətinin sağ tərəfində yerləşən üzü bağa baxan otaqların altındakı zirzəmidə buxana yerləşirdi. Qışda zirzəminin qapısını açıb içini su ilə doldurub dondurardılar. O, zaman soyuducu olmadığına görə, yayda buzu buz baltası ilə sındırıb meyvələri, şərbətləri və suları soyudurdular. Atamdan, qohumlarımızdan, İrəvan şəhəri əhalisindən eşitmişəm ki, Hacı Məmməd Ağanın cəbhəxanası olub. Burada hərbi sursat hazırlayırdılar. Hacı Məmməd Ağa rəhmətə gedəndən sonra ailə ənənələrini oğlu Əziz bəy davam etdirirdi. O, ildə beş nəfər imkansız ailələrin uşaqlarının təhsil haqqını ödəyirmiş. Novruz bayramında qulluqçularına, onların ailələrinə hədiyyələr, təzə paltar-ayaqqabı bağışlayırdı. Nazlı xanımın atası Rəhim bəy, atası Hacı Məmməd Ağanın ölümü ilə əlaqədar belə bir əhvalat danışdı: "Hacı Məmməd Ağa rəhmətə gedən günü onun yas çadırının üstünə çoxlu ağ göyərçinlər qonmuşdur və yaşlı nəsil bu hadisəni onun çox xeyirxah in-san olduğu ilə əlaqələndirirdi".

2000-ci illərin əvvəllərində mən, Nazlı xanım Xanbəyova (Sultanova) atamın əmisi qızı, Fəridə xanım Mustafayeva

(atamın bibisi Fatma Qazıyevanın nəvəsi) və onun oğlu Fuad ilə Arifə xanım Qazıyevanın (anamın xalası Fatma Qazıyevanın nəvəsi) evlərində görüşdük. Azərbaycan Tarixi Şəcərə Cəmiyyətinin (ATŞC) üzvü olduğum üçün, cəmiyyətin “Xəbərlər”i məcmuəsində öz şəcərəm haqqında məlumat vermək istəyirdim. Bəzi məlumatları toplamaq və araşdırmaq üçün Arifə xanıma və onun həyat yoldaşı – filologiya elmləri namizədi Yusif müəllim Ramazanova müraciət etdim. Arifə xanım Qazıyevların, Qədimbəyovların, İsmayilovların və nənəm Fəxrısoltan xanım Qacar haqqında xatirələrini danışdı. Çay süfrəsi açdılar, masanın üstündəki Polşa istehsalı olan qəndqabı var idi. Arifə xanım danışdı ki, bu qəndqabını və Yusif müəllimə gümüşdən portsıqarı, Fəxrısoltan xanım, onlar evlənəndə bağışlamışdır. Onların yaddaşında nənəm hündürboylu, ağ kəlağaylı bir qadın kimi qalmışdır.

Atam Qəhrəman Sultanov və bibim Fəxrıdövlət xanımdan anaları şahzadə Fəxrısoltan haqqında ailədə maraqlı söhbətlər eşitmişəm. Şahzadə xanım Fəxrısoltan 1880-ci ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. Onun atası, Fətəli şahın nəticəsi, Abbas Mirzənin nəvəsi, Azərbaycanın Valisi, İran ordusunun baş komandanı, İran şahzadəsi, İran şahı Ağa Məhəmməd şahın doğma qardaşı Bəhman Mirzənin oğlu şahzadə Şahrüh Mirzə Qacar 1844-cü ildə sentyabrın 15-də İranda anadan olmuşdur. Rusiya təbəəliyini qəbul etdiyi zamandan, adlarından sonra “Mirzə” sözü yazılaraq Bəhman Mirzənin və onun nəslinin Rusi-yada “İran şahzadələri” titulu saxlanılmışdır.(31) Bəhman Mirzənin 16 arvadından 31 oğlu və 32 qızı var idi.

Sək.40: Şaxrux Mirzə

Oğlanlarının əksəriyyəti rus ordusunda xidmət edirdilər.
Qızları isə mütləq olaraq ev təhsili, məktəblərdə və

mədrəsələrdə təhsil almışdılar. Bu günə kimi Bəhman Mirzənin oğullarından səkkizinin general olması müəyyənləşdirilmişdir:

1. Şəfi xan
2. Feyzulla Mirzə
3. Rza Qulu Mirzə
4. Əkbər Mirzə
5. Əmir Kazım Mirzə
6. Məhəmməd Mirzə
7. Mahmud Mirzə
8. Əmənulla Mirzə

Saray çəkişmələri, vəzir Hacı Mirzə Ağasiyəninin fitnə-fəsadı və böhtanları nəticəsində Bəhman Mirzə qardaşı Ağa Məhəmməd şah Qacarla anlaşa bilmədiyini üçün Şuşaya köçmüşdür.

Şahruh Mirzə Qacarin oğlanları Kamran Mirzə, Ca-mal Mirzə, Darab Mirzə, Qəhrəman Mirzə, qızları isə Fəxrısoltan xanım, Tacülmülk xanım və Nimtac xanım olublar. Kamran Mirzənin qızı Mahruh xanım tanınmış tədqiqatçı-jurnalist Şəmistan Nəzirli ilə görüşlərin birində belə məlumat vermişdi: “Babam Şahrux Mirzə 1915-ci ildə Cəbrayıl qəzasında vəfat edib və orada dəfn olunub. Şahzadə olduğuna və orduda uzun müddət nümunəvi xidmətinə görə Qafqaz canişini Cəbrayıl qəzasını ona hədiyyə etmişdir”.

Sək.49: Maxrux Qacar

Məhrux xanımın atası sahzadə Kamran Mirzə doqquz il Üçkilsənin (indiki Eçmiədzinin) bələdiyyə rəisi olub. Anası Məhbəyim xanım Cavanşir nəslindəndir. Məhrux xanım evində saxladığı ulu babası sahzadə

Mirzə Bəhmən Qacarı "Şəhənşahı İrən-İbnü Səltənəti Azərbaycan" portretini muzeyə bağışlamışdır. Həmin şəkil Con Nazoli fransız səyyah - rəssamı çəkmişdir. O, həmçinin qızıl sapla tikilmiş süzənini, kəşkülü, tirmə şalı, əbrə şalı və babasından yadigar qalan digər qiymətli əşyaları muzeyə hədiyyə etmişdir. Məhrub xanımın nəvələri, Arif bəy və İrina xanım oğulları Kamran Qacar və Darab Qacar xaricdə işləyirlər, ali təhsillidirlər. Kamranın və Leylanın oğulları Şəhruhun 6 yaşı var.

Xatırladım ki, ermənilər Üçkilsənin adını dəyişib Eçmiədzin adlandırırlar. Lakin bu söz də türk mənşəlidir və Üç Müədzin deməkdir.

Sək.41: Bəhmən Mirzə

Bəhmən Mirzə haqqında kiçik arayış vermək istəyirəm. O, 1811-ci ilin oktyabrın 11-də Tehrandə anadan olub. Anası Asiya xanım Qacar Dəvəli olmuşdur. Bəhman Mirzə 23 yaşında Bərucərdin hakimi, otuz yaşında isə Cənubi Azərbaycanın qeneral-qubernatoru təyin olunur. İrən şahı

Ağa Məhəmməd şah Qacarın vəziri Mirzə Ağası Bəhmən Mirzəni qardaşı, İran şahı Ağa Məhəmməd şah Qacarın gözündən salmağa müvəffəq olduğundan Bəhmən Mirzə ölkədən qaçmaq məcburiyyətində qalır. O, Bakı və Şamaxıdan keçərək Tiflisə gəlir. Az sonra onun 7 xanımı və 19 övladı İrandan Naxçıvanı keçərək Tiflisə cətir. Təbrizdən onun xəzinəsi, ən əsası isə həmin dövr üçün çox zəngin olan əlyazmalardan ibarət kitabxanası Tiflisə çatdırılır. Bəzi məlumatlara görə, kitabxananın daşınması üçün 95 dəvə tələb olunub.

Rusiya imperatoru Bəhmən Mirzəni himayədarlığa götürür, ona ildə 6000 çervon təqaüd təyin edir və istənilən yerdə yaşamağı təklif edir. Bəhmən Mirzə Şuşanı seçir. 1851-ci ildə oktyabrın 4-də Bəhman Mirzə Şuşaya köçür

və burda şahzadə, Çanaxgala yaxınlığında saray tik-dirir. Bəhman Mirzənin karvan-sarayı 1905 ildə erməni-azərbaycan münafişləri zamanı ermənilər tərəfindən yandırılmışdır. Bəhmən Mirzə bir neçə tarixi əsərlərin müəllifidir. Onun “Təzgireyi Məhəmmədşah” (1832) və “Şükürnameyi Şahinşah” (1871) kitabları Azərbaycan Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılır. Burada onun əlyazma şəklində digər əsərləri qorunur. Bəhmən Mirzənin tapşırığı ilə Əbdüllətif Təsuci “Min bir gecə”ni ərəb dilindən tərcümə edir. İlk dəfə kitab 1845-ci ildə Təbrizdə çap olunur. Bəhmən Mirzə Şuşada “Məclisi üns” və “Məclisi fəramuşan” ədəbi yığıncaqlarda iştiraklə özünü orta əsr poeziyasının mahir bilicisi kimi tanıtdırılmışdır.

Şahzadə Bəhmən Mirzə 1884-cü il fevralın 11-də Şuşada vəfat edib, Bərdədə “İbrahim məscidi”nin yaxınlığında hələ sağlığında tikdirdiyi məqbərədə dəfn olunmuş. Şahzadə Bəhmən Mirzə 63 övladının hamısına təhsil vermişdir.

Qacar nəslinin nümayəndələrinin həyat və fəaliyyətinin araşdırılmasına “Azərbaycan Tarixi Şəcərə Cəmiyyətinin” sədri MEA müxbir-üzvü Çinqiz Qacar, cəmiyyətin üzvləri Eldar İsmayılov və Kamran Qacar dəyərli töhfə vermişlər.

Şahrux Mirzə şuşalı Fəxründəbəyim xanım ilə ailə qurmuşdur. 1909-cu ildə Cəbrayılada vəfat etmişdir. Nənəm Fəxrısoltan Şahrux qızının qardaşları: Kamran Mirzə, Da-rab Mirzə, Camal Mirzə, Qəhrəman Mirzə. Bacıları: Tacül-mülk xanım və Nimtac xanım olubdur. Babam Əziz bəy Sultanov Hacı Məmməd Abdulla Sultan oğlu, nənəmin qardaşı Kamran Mirzə Qacarla (1866-1935) dost imişlər. Kamran Mirzə İrəvan quberniyasının Sürməli qəzasında 9 il distansion rəis və Eçmiədzin (Üçkilsə) siyasi idarəsində tərcüməçi işləmişdir.

Sək.42: soldan sağa oturlar – Kamran Mirzə Qa-car, onun həyat yoldaşı Məhbəyim x. cabanşir, bacısı Fəxrısultan x., bacısının həyat yoldaşı Əziz bəy Sultanav, dayanıblar – Camal Mirzə və Darab Mirzə

Əziz bəy dostu Kamran Mirzənin bacısı ilə ailə qurur və dostluqları qohumluğa çevrilir. Bibim Fəxriddövlət xanım eşitdiklərindən belə danışardı. Əziz bəy Fəxrissoltan xanımı Şuşadan faytonla, atlı kazaklar dəstəsinin mühafizəsi ilə gətirmişdir. Kazaklar Kamran Mirzənin tapşırığı ilə faytonu İrəvana kimi müşayiət etmişdilər. Təpəbaşında yerləşən evlərinə aparən küçə xalılarla örtülmüşdür, təzə bəy ilə gəlinin faytonu bu xalılar üzərindən keçmişdir, məhəllənin sakinləri toy faytonunu sevinc və musiqi ilə qarşılamışdılar. Hacı Məhəmməd ağa böyük oğlu Əziz bəyə çox təmtəraqlı toy etmişdi.

Təpəbaşının aşağı tərəfindən yuxarisına məscidin yanına kimi mən məktəbdən evə qayıdanda gündə pillələri sayırdım-düz yüz pilləsi var idi. Bu pillələri 1950-ci illərdə düzəltdirmişdilər. Nənəmi gətirən fayton aşağıdan yuxarı Təpəbaşı məscidinin yanından sola dönüb düz Hacı Məmməd ağa Sultanovun mülkünə çatdırılmışdır. Nənəmin və babamın 4 övladları olur: Qəhrəman Mirzə, Zinyət xanım, Süleyman Mirzə və Fəxriddövlət xanım.

Sultanov Qəhrəman Mirzə oğlu 1902-ci ildə İrəvanda anadan olmuşdur.

Фонд	Опись	Дата	Дело№ 1443
290	18	24.04.1910-08.05.1910	По прошению Эриванца Асиз Бека Гаджи Мамед Ага оглы выдаче о летах сына его Кахраман Бека свидетельства.

Atam İrəvan gimnaziyasında təhsil almışdır. Atam danışdı ki, utancaq bir uşaq imiş. Əziz bəy ildə bir dəfə

bütün qohumlarını bir yerə toplayıb qonaqlıq verərdi ki, on-lar bir-birini unutmasınlar. Oğlu Qəhrəmanı onlara təqdim etmək istəyəndə atam utandığından qaçıb ağaca çıxarmış və çox xahişlərdən sonra o, qonaqlarla gəlib görüşmüş. Atam müharibədən qayıdıqdan sonra təqaüdə çıxana qədər İrəvan şəhəri Baş Avtonəqliyyat Bazasında təchizat müdiri işləmişdir.

İkinci cahan müharibəsində, Kırım döyüşlərində atam yaralanıb, hərbi hospitalda yarası sağalandan sonra döyüşlərlə Almaniyaya kimi getmişdir. Müharibə ilə əlaqədar atamın danışdığı əhvalatlardan birini diqqətinizə çatdırmaq istədim. Cəbhəyə aparılan döyüşçüləri hazırlamaq üçün onlara avtomat və tufəngdən necə istifadə olunmasını, sursatın açılıb yığılmasını öyrədirdilər. Azərbaycanlı ca-van əsgərlər rus dilini bilmədikləri üçün bu dərsləri çətin qavrayırdılar.

Yoxlama imtahanlarında tapşırıqları yerinə yetirmədikləri üçün onları cəzalandırılırdılar, hətta güllələyirdilər. Atam rus dilini mükəmməl bildiyi üçün komandirə yaxınlaşıb azərbaycanlı hərbiçilərin hazırlığına köməklik göstərilməsini xahiş edir. Komandir razılıq verir və atam azərbaycan oğullarının hərbi sirrə yiyələnməsini öyrədir. Bu bir çoxlarının cəzadan və ölümdən yaxalarını qurtarmışdır. Bu əhvalatdan sonra həmyerlilərimiz atama məktubun ünvanını yazmaq, ya da onları narahat edən məsələ ilə hər zaman müraciət edəmişlər və atam onlardan köməyini əsirgəməmiş.

Yerevanda atamla şəhərə çıxanda bir çoxları papaqlarını çıxarıb atam ilə salamlayırdılar. Mən çox təccüblənirdim: "Nəyə görə atam ilə belə görüşürlər?" Öz yaxşı əməlləri ilə tanınmış şəhər əhalisinin hörmətini qazanmış zadəgan ailəsinin nümayəndəsini həmsəhərliləri belə salamlayırdılar.

Sək.47: Qəhrəman və Fatma x. Sultanovlar

Atam Qəhrəman Mirzə belə bir hadisəni uşaqılıq xatirələrindən danışardı. İrəvan şəhər sakini, bir xanım (adı yadımda qalmayıb) bir məsələ ilə bağlı Fəxrısoltan xanıma müraciət edir. Bu qadının həyat yoldaşı anlaşılmazlıq səbəbindən Üçkilsə polisi tərəfindən tutulmuşdu və Sibirə göndərilməsi ehtimalı var idi. Bu məsələni aydınlaşdırmaq və həyat yoldaşının günahsız olmasının sübuta yetirilməsini nənəmdən xahiş edirdi. Nənəm əhvalatı babam Əziz bəyə danışır və onlar qərara gəlirlər ki, Üçkilsəyə Kam-ran Mirzənin yanına gedib onunla görüşüb bu məsələyə aydınlıq gətirməyinə kömək etməsini xahiş etsinlər.

Atam danışardı ki, onun 6-7 yaşı olardı, bacısı Zinyət xanımın isə 4-5 yaşı. Əziz bəy mehtərə tapşırıq verir ki, səhərə atları hazırlasın. Balaca Qəhrəman və Zinyət, dayıları ilə görüşməklərinə və faytonla Üçkilsəyə getməklərinə çox sevinirdilər. Kamran Mirzə Qacarla görüşdükdən son-ra o, müdaxilə edir və işə ədalətlə baxılmasını tapşırır. Şikayətçinin

günahsız olduğunu və anlaşılmazlıq üzündən tutulduğu üçün, azad edirlər. Bir neçə müddət keçdikdən sonra həmin insan öz həyat yoldaşı ilə öz minnətdarlıqlarını bildirməyə Əziz bəy və Fəxrısoltan xanımın evlərinə gəlirlər.

Onlar uşaqlara - Zinyət xanım və Qəhrəman Mirzəyə nadir cinsdən bir xoruz və bir toyuq hədiyyə gətirirlər. Uşaqları bu hədiyyə hədsiz dərəcədə sevindirir. Onlar hədiyyə olunmuş quşlara dən, su verib qayğılarını çəkirlərmiş. Biz balaca olanda atam bu əhvalatı evdə tez-tez danışardı.

Sək.44: oturublar - Fəxriddövlet x. Qubuşova və Qəhraman Sultanov, dayanıblar – Zinyət x. Sultanova və Meşə Muxtar Qubuşov, Maxcamal (əlində gül)

Yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, İrəvan xanlığının bəzi bölgələrində xeyli kürd əhalisi yaşayırdı. Onlar

əsasən maldarlıqla məşğul olurdular. Atamın danışdığı bir əhvalatla oxucularla bölüşmək istəyirəm. Yay günlərinin birində atam Şəhər bazarındakı bərbərxanada üzünü qırxdırırdı. Bu zaman iki ermənin söhbətinin şahidi olur. Onlar danışdı ki, bir kürd bazara satmağa çoxlu mal-qara gətirib, qayıdan baş onu soymaq lazımdır. Söhbət atamı məyus edir və o, eşitdiyi sözləri həmin kürdə çatdırır. Ermənilərin məkrli niyyətindən xəbərdar olan kürd özünü sığortalayır və sağ-salamat evinə qayıdır. Bir müddət sonra həmin kürd Yerevana gəlir, atamı tapır və minnətdarlıq rəmzi olaraq atama bir çoban iti küçüyü bağışlayır.

Atam danırdı ki, iti zəncirlə bağlayıb uzun ipdən kecirmişdilər. Adını “Bəh-bəh” qoymuşdular. Bəh-bəh bağı və evi kənar adamlardan qoruyurdu. Günlərin bir günü atam evə qayıdanda görür ki, Bəh-bəh zəncirdən açılıb, həyətdə gəzir, evdəkiləri çölə çıxmağa qoymur. Atam Bəh-bəhi nə qədər çağırırsa, it yaxına gəlmir və atama da qəzəblə hürür. Atam çarəsiz qalıb milisə müraciət edir ki, gəlib iti öldürsünlər. Atam milis nəfərindən xahiş edir gülləni itin başından vursun ki, Bəh-bəh əziyyətsiz ölsün. Milis belə də edir. Sonra bəlli oldu ki, it quduzlaşmış.

Atamla Matı xanım ailə qurduqdan sonra nənəm Fəxrısoltanla əlaqədar o, belə bir hadisə danışdı. Təxminən hardasa 1944-cü il olardı, məhərrəmlik günlərinin birində Matı xanım məsciddən evə qayıdarmış. O, da Təpəbaşıda yaşayırdı. Yolda nənəm Fəxrısoltanla söhbətləşib qonşu olduqlarını biliblər. Matı xanım nənəmlə dostlaşmış, biləndə ki, nənəmin oğulları Qəhrəman bəy və Suleyman bəy müharibə iştirakçılarıdır, qızları Zinyət xanım və Fəxrıdövlət Gəncədə ərdədilər, o, vaxtaşırı nənəmi yoluxurmuş.

Bir dəfə Fəxrısoltan xanıma dəyməyə gəndə armud aparır. Soyuqdəyməli, yüksək hərərlə xəstə yatdığıni görür. Fəxrısoltan xanımla bir həyətdə yaşayan qayını Rəhim bəy və onun həyat yoldaşı Nazirə xanım onu diqqət

mərkəzində saxlayarmışlar. Matı xanım evə qayıdır və səhər bir qucaq odun da götürüb Şahzadə xanıma baş çəkməyə gedir. Evə yaxınlaşanda görür ki, küçə adamlarla doludur, iynə atsan yerə düşməz. İçəriyə həyəət keçir və başa düşür ki, Fəxrısoltan xanım rəhmətə gedib. Fəxrısoltan xanıma axırıncı mənzilə yola salmağa bütün İrəvan əhalisi gəlmişdi o zaman yerli əhali olan azərbaycanlılar öz şəhərlərindən hələ köçürülməmişdilər və onu hörmətlə, ehtiramla yoldaşı Əziz bəyin yanında dəfn etdilər.

Mənə atamın anası, nənəm şahzadə xanım Fəxrısoltan Şahrux qızı Qacarı görmək nəşib olmamışdı, lakin onu görüb tanıyanların yaddaşında o xeyirxah və mehriban bir insan kimi qalmışdır. Şahzadə xanım Matı xanıma həmişə deyərmiş kaş sən kimi deyib-gülən qoçaq bir gəlinim olaydı. Fəxrısoltan xanım Matı xanıma bir samovaraltı mis məcməyi bağışlamışdı və tapşırırmışdı ki, bu məcməyini silib parıldadanda ona gül vursun. Gül vurmaq baş barmaqla naxış vurmaq idi. Bu əhvalatı sonralar Matı xanım mənə danışardı və həmin məcməyiye gül vuranda mənə deyirdi ki, mən də gül vurum.

1953-cü ildə anam Laçın xanım xəstələnəndə atam məni Bakıya, Həqiqət xalamın yanına göndərmişdi. Mənim saçım sarışın olduğu üçün mənə “sarı saçlı qız” da deyirdilər. Bir müddət Bakıda xalamın yanında qaldıqdan sonra atam dalımca gəlib məni Yerevana gətirdi.

Mən məktəbə gedəndə artıq hardasa 1954-cü ilin oktyabr ayı olardı. Həqiqət xalam, mənim sənədlərimi rus məktəbinə vermişdi. Yerevana köçürülmə yolu ilə gəlmişdim. M.Qorki adına məktəbin 1-ci sinfinə getdim. 1955-ci il Yerevanda bir may bayramında atam məni çiyinə alıb, şəhəri gəzə-gəzə nə isə danışdı. O deyirdi: “Anam Laçın xanım xəstədir və sanatoriyada müalicə alır. Hələlik bizim qeydimizə Matı xanım qalacaqdır, hansı ki, biz həmin xanımın yanına gedirik”.

Matı xanımla ilk görüşümüz səmimi və isti keçdi. O, mənə donluq parça hədiyyə etdi. Parçanın ətəyində dovşan, top və təbil şəkilləri var idi. Sonra onunla birlikdə dərsiyə gedib mənə don tikiydik. Dərs ilinin sonunda valideynlərim mənə T.Şevçenko adına 42 sayılı məktəbə köçürtdülər. Oxuduğum məktəbdə şagirdlər əsasən erməni milliyətindən idilər, bir neçə rus hərbi ailələrinin uşaqları da bu məktəbdə təhsil alırdılar. Ermənilər bizi təhqir etmək istəyəndə “türk, türki lamuk” – “türk, türklərin qalıqları” sözlərini işlədirdilər. Sınıf yoldaşım Ara mənim arxamda otururdu, mənə “türk”deyərək, “nə vaxt burdan yox olacaqsınız?” deyir-di. Məktəbdən çıxanda çox zaman başqa sinifin uşaqları dalımcə “türk-türk” deyərək gəlirdilər, uzun belimdən aşağı düşən hörüklərimi dartmaq istəyirdilər.

Lakin atam mənə öyrətmişdi ki, erməniləri yaxına buraxma və hücumu birinci sən et. Mən həmişə özümü müdafiə üçün çantamı dəbilqə kimi hazır vəziyyətdə saxlayırdım. Ən dəhşətli gün aprel ayının 24-də olurdu. Onsuzda küçədə, şəhərdə biz öz dilimizdə danışmaqdan məhrum idik, çünki ermənilər öz dillərindən başqa dildə danışanları təqib edirdilər. Qondarma soyqırımı günü ümumiyyətlə azərbaycanlılar çalışırdılar evlərindən çıxmasınlar, onlar münəqişədən, xəsarət almaqdan, təqiblərdən çəkinirdilər.

Azərbaycanlılar, türklər haqqında Ermənistan radiosunda, televiziyanı da heç bir xoşa gələn söz eşitmirdim. Doğma Bakıya köçdükdən sonra mənim gözlərim açılmağa başladı. Mən gördüm ki, burada ermənilər sərbəst yaşayırlar, öz doğma dillərində harda istəsən danışır, yaxşı vəzifələrdə işləyirlər, azərbaycan ailələrinin gəlinləri ol-urlar, ali məktəblərdə təhsil alırlar və onlara “gözün üstə qaşın var” deyən yoxdu. Mən başa düşdüm ki, bu sovet imperiyasının siyasətinin nəticələridir.

Mən azərbaycanlı, türk olmağımdan qürur, fəxr hissləri keçirirəm. Biz böyük bir türk millətiyik. Oğru elə bilər

hamı oğrudur, dođru elə bilər hamı dođrudur, ermənilər də Azərbaycana qarşı bir çox ođurluqlar (torpaq, folklor, incəsənət, mahnı, oyun havaları, mətbəx, söz, toponim və.s) ediblər.

Sək.50: Əziz Sultanov

Sək.51: Qəhrəman Sultanov və Əli Mustafayev, Xalidə, Rəşid, Fəridə, Rafiq, Tərifə, İbrahim Yerevan ş. usaq dəmiryolu, 1951-ci il.

Qardaşım Sultanov Əziz Qəhrəman oğlu 1949-cu ildə noyabrın 9-da Yerevanda anadan olmuşdur. Məktəbə

daxil olmaq zamanı gələndə, valideynlərim onu da mən oxuduğum Yerevan şəhər 42 sayılı T.Şevçenko adına məktəbə yazdırmaq qərarına gəldilər. Yeddi yaşının tamam olmasına iki ay çatmadığına görə məktəbin tədris hissə müdiri Q.Papazyan sənədləri qəbul etmədi və dedi ki, gələn il gələrsiniz. Əzizin gələn il məktəbə qəbul olunacağına arxayın olan valideynlərim bir il gözlədilər.

Bir ildən sonra çoxlu sorğu suallara rus dilində cavab verdikdən sonra, Əzizdən kəpənək tutan torun adını soruşdular. Əziz bu sualın cavabını bilmədi və bu bir “argument” olaraq onu məktəbə qəbul etməməkləri üçün səbəb oldu. Anam çox təkid etdi, lakin Papazyan dedi ki, “Türksən, uşağı türk məktəbində oxut”. Anam dözməyib dedi: “ermənisən, səndə erməni məktəbində işlə”.

Qaziyev Əhmədin həyat yoldaşı milliyətcə ukraynalı olan Lida xanımdan xahiş etdi ki, Əzizi başqa bir məktəbə öz oğlu kimi qələmə verərək aparıb yazdırsın. Bu məsələdə baş tutmadı, başqa rus məktəbində yer olmadığını deyib Əzizi məktəbə qəbul etmədilər. Bu ermənilərin azərbaycanlıların rus dilində oxumağına və Ermənistanda qalıb təhsillərini davam etməsinə qarşı erməni siyasətinin bir qolu idi.

Azərbaycan dilində iki məktəb var idi, biri yeddiillik, biri isə onillik.

Azərbaycan dilli məktəbdə şagirdlərin sayı gündəngünə azalır. Şəhər əhalisi təhsillərini artırmaq və iş yerləri tapmaqdan məhrum idilər. Ermənilər azərbaycanlıları hətta xidmətçi işlərinə belə götürmürdülər ki, onlar məcbur olub Ermənistanı tərk etsinlər. Əziz mənimlə bir məktəbdə oxusaydı, mənim nəzarətimdə olardı, dərslərinə kömək edərdim. Əlacsız qalıb Əzizi M.Əzizbəyov adına 7 illik məktəbə qoymuşam.

Bu məktəb Göy məscid yerləşən Lenin prospektinin Zəngi çayına bitişən tərəfində idi. Məktəbin bir hissəsində ermənilər təhsil alırdılar, bir hissəsində isə azərbaycanlılar. Azərbaycan bölməsində 70-ə yaxın şagird oxuyurdu. Dərsdən sonra erməni və azərbaycan şagirdləri arasında tez-tez dava-dalaş baş verirdi. Dəhlizə çıxan azərbaycanlı şagirdlərini ermənilər əhatəyə alırdılar və döyüşmə başlayırdı. Erməni məktəbinin müəllimləri buna adi iş kimi baxırdılar.

Əziz məktəbi bitirdikdən sonra, mənim həyat yoldaşım İldırım Kəngərlińskinin tövsiyyəsi ilə, Bakı Dənizçilik məktəbində təhsil aldı. 1968-ci ildə valideynlərim də Bakıya köçmüşdülər, Əzizin dənizdə işləməsinə razı olmadılar. O, peşəsini dəyişməli oldu və yenə də İldırımın məsləhəti ilə aşbazlıq məktəbini bitirdi. Sonra Murmanskda 2 il hərbi qulluqda oldu və orada da aşbaz işləyirdi. Ömrünün sonuna kimi bir çox yerlərdə baş aşbaz işlədi. Sultanoğlu Əziz Qəhrəman oğlu 2005-ci ildə Bakıda vəfat etmişdir. Həyat yoldaşı Fazilə xanım peşə məktəbini bitirmişdir. İki qızı var və hər ikisi ailəlidir. Günel xanım tibb bacısı, Aysel xanım isə evdar xanımdır. Günel və Eminin (Hüseynov) qızları: Zəhra xanım, Rüşqayyə xanım və oğlu Hüseyn bəy. Aysel və Anarın (Taptıqov) oğlu: Rahim bəy.

Uşaqlıqdan yaddaşıma belə bir əhvalat da həkk olunub.

1953-cü ilin mart ayı idi, anamla çörək almağa getmişdik. Çörək dükənində çoxları ağlayırdılar və çörək satan qadında göz yaşları töküdü. “Bütün milliyyətlərin atası” Stalin vəfat etmişdi. O zaman mənim xəbərim yox idi ki, bu “ata” türk milliyyətindən olanların qatı düşməni idi. Stali-nin qərarı əsasında azərbaycanlıları doğma yerlərindən, Ermənistandan zorla köçürülürdülər.

Anam Laçın yataqda xəstə idi, atam evə axşam işdən sonra gəlirdi. Yadımdadır, çoxlu qar yağmışdı. Qışın soyuğunda mən və qardaşım Əziz evdən çıxmayıb, bizə atamın bibisi oğlu Əhməd bəy tərəfindən müvəqqəti verilmiş balaca otaqda oynayırdıq. Erməni uşaqları kömür ilə evin küçə divarlarında faşist xaç emblemi çəkirdilər. Öz evimizi satmışdıq və Gəncəyə köçməyə hazırlaşırıdık. Buraya artıq bəzi qohumlarımız köçmüşdür. Bu atamın bacıları Zinyət xanım və Fəxriddövlet xanımın ailələri idilər. Gəncədə həmçinin atamın bibisi Cəvahir xanım və əmisi Rəhim bəyin ailələri yaşayırdılar.

Bibim Zinyət xanım Əziz bəy qızı İrəvanda 1904-cü ildə anadan olmuşdur. Vəliyev Müxlis bəylə ailə həyatı qurmuşdur. İkinci cahan müharibəsində həlak olmuş Müxlis bəyin ailəsi İrəvandan Ucara köçürülmüşdür. Yerli iqlim şəraitinə uyğunlaşmayıb malyariyaya yoluxmuş Zinyət xanım 1941-ci ildə Ucarda rəhmətə gedib. Övladları Südabə xanım və Nəcməddin bəyi Müxlis bəyin bibisi Cəmey xanım böyüdüb başa çatdırmış, ali təhsil almışdılar. Südabə xanım müəllimə, Nəcməddin bəy isə yeyinti üzrə texnoloq-mühəndis təhsili almışdır.

Sək.48: Rəşid bəy, Fəxriddövlət x., Meşədi Muxtar və Maxcamal Qubuşovlar

İkinci bibim Sultanova Fəxriddövlət Əziz qızı (1907-1986) İrəvanda anadan olmuşdur. İrəvanlı Qubuşov Muxtar Cab-

bar ođlu ilə ailə həyatı qurmuřdu. Gəncədə yařayıbdır. Övladları: M hcamal xanım, R řid bəy, Rəhman bəy v  Cabbar bəy.

Əmim Sultanov Süleyman  ziz ođlu İrevanda 1912-ci ildə anadan olmuřdur. İkinci vətən müharibəsində itgin d řm řd r.

Sultanov İbrahim ( bo bəy) Hacı Məmməd ođlu Leyli xanım ilə ailə qurmuřdur. .

Ođlu Qəzənfər bəy G y ayda yařayıb. Qəzənfərin ođlu Sultanov Yařar bəy.

Sultanova  fřan İbrahim qızının yoldařı Hidayət müəllim.

Sultanova Turan xanım İbrahim qızı Tibb İstitutun farmakologiya fakültəsini bitirib. Həyat yoldařı Sultan 1937-ci il qurbanlarından olmuřdur.

Sultanov Mahmud Hacı Məmməd ođlu donosdan sonra institutdan xaric edilmiřdir, vərəm xəstəliyinə tutularaq gənc yařlarında vəfat edibdir.

S k.43: Mahmud bəy Sultanov

Фонд	Опись	Дата	Дело№ 14 655
290	22	05.01.1915-08.01.1915	По прошению Эриванца Гаджи Ибрагим бека (он же Або) Гаджи Мамед Ага оглы Султанова о выдаче ему св-ва о рождении его брата Рза бека.

ZDŞİ-nin bu məlumatından başqa Əbuzər bəy (Rza bəy) haqqında başqa məlumat yoxdur.

Sultanov Rəhim Hacı Məmməd oğlu 1894-cü ildə İrəvanda anadan olubdur. O, İsmayılova Nazirə Bağır qızı ilə ailə həyatı qurmuşdur. 1948-ci ildə Rəhim bəy ailəsi ilə Gəncə şəhərinə köçür. Rus dili müəllimi işləyir. Rəhim bəy İrəvan gimnaziyasının 4 sinifini və Tiflisdə kurslar bitirmişdir. Rəhim bəy ildə bir dəfə Yerevana gəlirdi. O,

mənə və balaca qardaşıma çoxlu maraqlı nağıllar danışdı.
Övladları: Sima xanım, Məmməd bəy və Nazlı xanım.

Sək.45: Rəhim bəy və Nazirə xanım Sultanovlar

Oğlu Məmməd Sultanov (1935, Yerevan – 2009,

Gəncə) Kirovabad Kənd Təsərrüfatı İnstitutunu bitirmişdir və ix-tisasca həkim olan Züleyxa xanım ilə ailə həyatı qurub. 2009-cu ildə Gəncədə vəfat edib. Övladları: Rəna xanım, Rəhim bəy, Kəmalə xanım və Rasim bəy.

Rəhim bəyin qızı Sima xanım (Yerevan 1932-2005 Ucar) Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunu bitirib, 37 il müəllimə işləyib. Həyat yoldaşı Qasimov Həsən partiya işçisi olub. Üç övladı var: Əli bəy, Azər bəy və Fəridə xanım.

Sultanov Rəhim Hacı Məmməd oğlunun ikinci qızı Nazlı xanım Xanbəyova (Sultanova) 1939-cu ildə Yerevanda anadan olub. Kirovabad Pedaqoji İnstitutunu bitirmişdir. 49 ildir müəllimə işləyir. Həyat yoldaşı Şərqi Xanbəyov uzun illər Bakı Metropoliteninin rəis müavini işləyib. Üç övladı var: Əlqəm bəy, Rəşad bəy və Fuad bəy.

Nazlı xanım Sultanova Yerevandan köçürülmələrini belə xatırlayır: “1949-cu ilin yay aylarında anam Nazirə xanım vəfat etmişdir. Atam Sultanov Rəhim Məmməd Ağa oğlu köçkünlərin məsələsi üzrə idarəyə məktubla müraciət edir ki, ailəmiz Gəncəyə köçürülsün”. Nazlı xanım danışır ki, yorğan-döşəkləri məfrəşlərə yığmışdıq və bu gün-sabah sənədlərimizin hazır olmasını gözləyirdik. Məfrəş-xovsuz (bəzən xovlu) xalça texnikası ilə toxunan məişət əşyası, formaca hündür sandığa bənzəyir. Yorğan-döşək, paltar və s. saxlamaq, onları daşımaq üçün istifadə edilirmiş.[24]

Sənədlərin hazırlanması çox gec çəkdi, hardasa oktyabr ayı olardı bizi balaca pəncərəsi olan “tovarnı”, yəni yük vaqonuna yerləşdirdilər, bizim ailəmizdən başqa bir ailədə həmin vaqonda yerləşdirilmişdi. Bir neçə gün soyuq

və qaranlıq vaqonda yol getdik. Arazın yanından keçəndə vaqondakı balaca pəncərədən bayıra çox baxmağa icazə vermirdilər. Evimizi tikincə Gəncədə bir müddət kirəyədə qaldıq. Evimiz hazır olanda ora köçdük və atam İrəvandan gətirdiyi gül, tərəvəz, göyerti (mərzə, ağ reyhan, yer alması və s.) toxumları öz həyətimizdə əkdİ. Yer alması payızda sarı çiçəklər açdı, dibindən çıxan kartofa bənzər almaları çox faydalı və dadlı olur. Doğma İrəvanın şəraitini yaratmaq istəyən köçkünlər İrəvan tutunun, üzümünün növlərini məskən salmış yerlərində bitirirdilər.

Sultanov Kərim Hacı Məmməd oğlu İrəvanda anadan olub. ZDŞİ-nin məlumatı.

Фонд	Опись	Дата	Дело № 5103
290	9	03.06.1894-16.07.1899	О выдаче Эриванцу Мешади Мамед Ага Абдулла Султан оглы Султанову свидетельства о рождении его сына Керим бека.

İnstitutda əlaçı olduğu üçün, erməni tələbələr paxılıqdan onu zəhərləmişdilər. Bu hadisədən sonra Kərim bəy ağır xəstələnir və itgin düşür. Bu zaman Kərim bəyin təkçə bir oğlu var idi, Əbülfət. Əbülfət bəyin anası Naxçıvandan gələn gəlmişdir. Əbülfət bəyi İrəvandakı nənəsi Püstə xanım Sultanova böyütmüşdür. Sultanov Əbülfət Kərim oğlu (1911-1998) Azərbaycan Politexnik institutun memarlıq fakültəsini bitirmişdir. Uzun illər ərzində Azərbaycan Tibb işçilərinin Həmkarlar İttifaqında işləyibdir. Əbülfət bəy yaxşı tar çalır, onun tarı evlərində divardan asılı olardı. Əbülfət əmioğlu tar çalanda, onun qızı Zərifə xanım və mən həvəslə qulaq asardıq. O, diş həkimi Orucova Bikə xanım ilə ailə qurur. Əbülfət Sultanovun qızı Zərifə xanım 1948-ci ildə Bakıda anadan olub. Mühəndis-texnoloqdur, hal-hazırda təqaüddədir. Zərifə xanımın oğlu Kərim bəy və qızı Fidan xanımdır.

Sək.46: Əbülfət bəy, Bikəxanım və Zərifə x. Sultanovlar

Kəngərlilər

Qaziyevlər, Qədimbəyovlar, Əliyevlər, Qaçarlar, Sultanovlarla yanaşı Kəngərinski soy adı daşıyan İrəvan şəhərinin nəslin nümayəndələri haqqında danışmaq istərdim. E.ə. I əsrdə və b.e. birinci yüzilliyində Kəngərlilər haqqında məlumatlara Strabonun və Pliniyin yazılarında rast gəlmək olur.

Ola bilsin ki, bu nəslin adı Kanq dövləti ilə bağlıdır. E. ə. VII əsrdə Avestada bu Kanqao, e. ə. IV əsrdə hind ep-osu "Maxabxarata"da Kanqi, b. E. VI-X əsrlərində isə fars mənbəyində Kanqdez (farsca dez "qala" deməkdir) adlanırdı. Qədim çin mənbələrində Kanqyuy dövlətinin adı çəkilir, hansı ki, Balxaş və Aral göllərinin arasında yerləşirdi. Kanquyular, yeni Kəngərlilər, üzümçülük, maldarlıq və torpaq becərməsi ilə məşğul idilər, lakin ən əvvəl onlar yaxşı çaparlar idilər. Kanq qalası adı ilə adlanan bu dövlətin sərhədləri dəqiq bilinmir. Ümumi fikrə görə, Kuşan adlanan bu dövlət orta əsrlərdə Balxaş və Aral göllərinin arasında Karatau dağlarının silsiləsi və Sır Dərya çayının orta axınında yerləşirmiş.

Qədim türklərin tarixinin araşdırıcısı məşhur A.N.Qumilyovun fikrincə, "Kanqar" sözü bu dövlətdə yaşayan etnoslarının özlərinə ad verməsi idi.

Kəngərli bir çox coğrafi yerlərin adları ilə bağlıdır: Kanqar, Kenqşer, Naxçıvanda "Kəngər Düzü", Qarabağda "Qızıl Kəngərli", Ağdamda "Kəngərli", indiki Ermənistan ərazisində Qukasyan rayonunda "Kanqar Dağı". Çox maraqlıdır ki, fars körfəzi əvvəl Kəngər adlanırmış. İranın ərazisində Kanqar, Qanqar Şah, Qanqaray-Qala, Kanqarban, Kanqari, Kanqaristan, hansılar ki, çox ehtimal olunur ki, Kanqarlılar dövləti süqut etdikdən sonra əmələ gəliblər. Məlum olduğu kimi, XVI əsrdə Azərbaycanın geniş ərazisində mərkəzi Təbriz şəhəri olan Səfəvilər dövləti yaranmışdı (1578-1587). Şah Məhəmməd Xudabəndinin hakimiyyəti dövründə Səfəvi

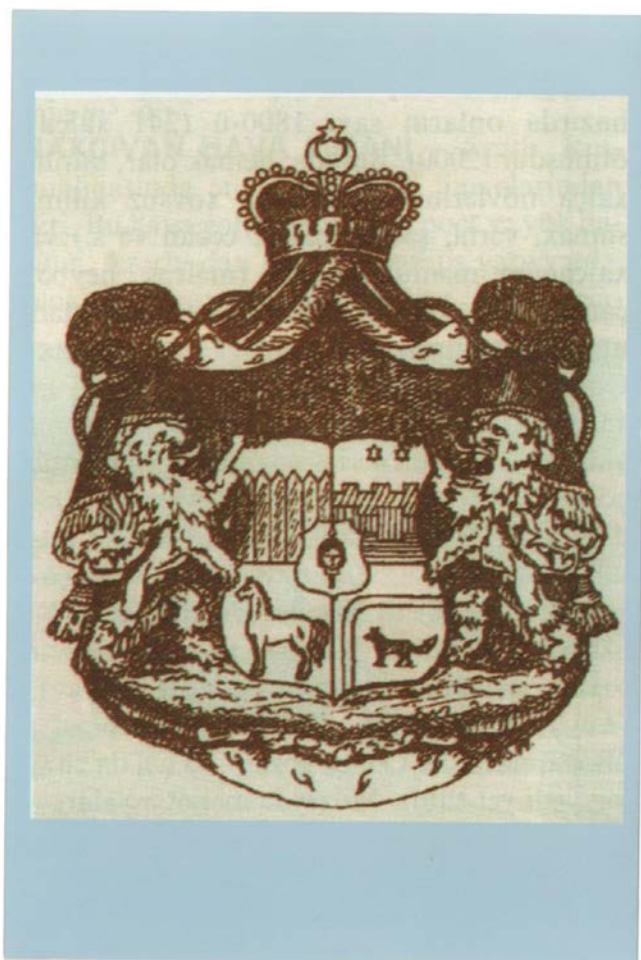
dövləti parçalandı. Ölkə bir neçə bəylərbəyliklərə bölündü. Bu zaman Naxçıvan əyaləti Qızılbaş tayfalarından olan Kəngərlilərin irsi mülkiyyətinə çevrildi.

Kəngər etnonimi Kəngər kişiləri mənasında qədim türk dillərində "ər", "ar", "ar"- "əsgər", "sərrast atıcı", "ailənin, nəslin qoruyucusu" deməkdir. Rus tarixçiliyində Kəngərlilər skif və peçeneq tayfalarının əsas sütununu təşkil edirdilər. Onlar hərbciliyi, yüksək döyüş qabiliyyətləri ilə seçilirdilər.

Türk tarixçisi Taruk Sümer qeyd edir ki, Şah İsmayıl Xətəinin hakimiyyətə gəlməsində Kəngərlilər böyük rol oynayıblar. Səfəvi şahları Kəngərlilərin yüksək döyüşkənlik qabiliyyətini nəzərə alıb qiymətləndirirdilər. Onların sədaqətli, qorxmaz və dönməz olduqlarını nəzərə alan Səfəvi şahları özlərinin mühafizə dəstələrinin və həmin dəstələrin başçılarını Kəngərlilər arasından seçirdilər. Səfəvi şahı Süleymanın (II Şah Səfi-1666-1694), Kəngərli tayfasından olan Eynalxan bəyə "Sultan" titulu verməklə o, şahın xüsusi rikab qulamlarına başçı qoydu. Rikab - orta əsrlər zamanı şah, sultan və xaqanları müşayət edən xüsusi silahlı suvari dəstələr adlanırdı.

Məlum olduğu kimi, XVI əsrdə Azərbaycanın geniş ərazisində, mərkəzi Təbriz şəhəri olan Səfəvilər dövləti yaranmışdır. Kəngərlilər haqqında fransız sayyahu Şardenin XVII əsrin sonlarına aid olan yol qeydlərində, XVIII əsr türk səyyahu Ə.Çələbi, A.S.Qriboyedov, V.Potto, N.Nefedov, İ.Şopen və başqalarının yazılarında xatırlanır.

Rus tarixçisi V.Qriqoryev "Naxçıvan əyalətinə statistik nəzər" kitabında (Sank-Peterburq, 1833-cü il) bu tayfa-ya böyük diqqət yetirmişdir. Kəngərliləri o, belə xarakterizə edir: "Onlar möhkəm, dözümlü, işgüzar, uzun müdət aclığa dözən adamlardır, hərbcidirlər. Qonaqpərvər, dostluğa möhkəmdirlər, lakin heç vaxt təhqir və incidilməyə dözmürlər, yaddan da çıxarmırlar..."

Sək.13: Naxçıvanın qerbi

Kəngərli xanlığının gerbi saxlanılaraq bizə gəlib çatmışdır. Kəngərli nəslinin qərbi dörd hissədən ibarət olan lövhədir. Onun ortasında üzərində nizəyə sancılmış və yuxarı qaldırılmış kəsilmiş baş təsvir olunan kiçik lövhə yerləşir. Birinci lövhədə altı nizədən ibarət sipər ikinci lövhədə yuxarıdan iki altıgüşəli ulduzlarla müşahət olunan qala üçüncü lövhədə - at, dördüncü lövhənin içində canavar təsvir edilib. Lövhəni şirlər saxlayır. Qərb ovlanmış sincab mantiya və şah tacı ilə bəzədilib. Tac isə beşulduzla müşahət olunan ucları yuxarı yönəlmiş aypara ilə bəzədilib. Qərb rəngləri bəlli deyil. (33)

1747-1920-ci illərdə Naxçıvanın bütün xanları Kəngərlilər olublar. Kəngərlilərin orduda xidmət etmək ənənələri rus ordusunda davam edirdi. Kəngərli nəslindən altı general olub. Bunlardan dördü çar Rusiyasının ordusunda, biri Sovet ordusunda, biri də İran ordusunda qulluq ediblər. Türkmənçay müqaviləsinə (1828) əsasən Naxçıvan və İrəvan xanlıqları Rusiyaya birləşdirildi. Tarixçilərimiz Ş.Nəziri, İ.Bağırovun Azərbaycanın hərbi tarixinə həsr olunmuş işlərində çoxsaylı görkəmli hərbiçilərimizlə bir sırada altı Kəngərli generallarının adı çəkilir:

1. General-mayor Ehsan xan
2. General-leytenant İsmayıl xan Ehsan oğlu
3. General-mayor Kalbalı xan Ehsan oğlu
4. General Hüseyn xan Naxçıvanski
5. Briqada komandiri Cəmşid Naxçıvanski
6. General-mayor Kalbalı xan Cəfər Qulu xan oğlu Kəngərli

General Kəngərlilərin İrəvandakı fəaliyyətləri ilə bağlı bəzi məlumatlara oxucuları tanış etmək istərdim.

İsmayıl xan Ehsan oğlu 1853-cü il noyabrın 10-da İrəvan dəstəsinin bəy drujinasının rəisi təyin olunur. 1860-cı ildə polkovnik rütbəsi alır, 1877-ci il Rus-türk müharibəsinin başlanğıcında İrəvan at - irrigulyar alayının komandiri təyin olunmuşdur. Bayazıt qalası döyüşlərində şücaət göstərdiyi üçün 1877-ci il 19 dekabrda İsmayıl xan general-mayor rütbəsi və IV dərəcə Müqəddəs Georgi ordeni ilə təltif olunur, 29 oktyabr 1899-cu il general-leytenant, 18 avqust 1908-ci ildə isə xidmətdən süvari general rütbəsində təqaüdə çıxan İsmayıl xan Ehsan oğlu öz doğma Naxçıvanında vəfat etmişdir. Bu haqda "Russki invalid" qəzetində 11 fevral 1909-cu ildə məlumat verilmişdir.

Kalbalı xan Ehsan oğlu 1824-cü ildə anadan olmuşdur. Kalbalı xanın xidməti qulluq siyahısında, yazılmışdır ki, o, İrəvan quberniyasının sahibkar knyazlarının xan sülaləsindəndir. General-mayor Kalbalı xan Ehsan xan oğlu Naxçıvanski 1883-cü ildə İrəvan qubernatoru yanında xüsusi tapşırıqlar yerinə yetirən böyük çinovniki. İrəvan bəylər drujinasının rəisi. 1874-cü ildə General-mayor, 1877-ci il mayın 10-da İrəvan və Kurtin atlı-irregulyar alaylarından yaradılmış atlı-irregulyar briqadasının rəisi olmuşdur. 30

Kalbalı xanın oğlu Cəfər Qulu xan Naxçıvanski 1859-cu ildə anadan olmuşdur. Səkkiz yaşında Paj korpusuna təyin olunmuşdur. 1885-ci ildə xəstəliklə əlaqədar İmperator Ali Əlahəzrətləri Böyük Knyaz Nikolay Nikolayeviçin 43-cü Tver Draqun süvari alayının stabs-rotmistri Cəfər xan Naxçıvanski vəzifəsindən azad olunur. O, bolşevik hakimiyyətini qəbul etmədi və ailəsi ilə İrana köçdü.

Cəfər Qulu xanın böyük oğlu rotmistr Kalbalı xan Naxçıvanski 1920-ci ildə İran ordusuna qulluğa keçib, general rütbəsinə kimi yüksəldi. O, 1931-ci ildə diviziya rəhbəri olarkən kürdlərin üsyanını yatırdığı zamanı həlak olubdur. Onun qardaşı Davud xan da İran ordusunda xidmət etmişdir və 1934-ci ildə güllələnmişdir. Milli ordunun Şəki

alayının komandir müavini rotmistr Ehsan xan Cəfər Qulu xan oğlu Naxçıvanski Azərbaycan Demokratik Respublikası uğrunda döyüşlərdə iştirak etmiş, adyutanti ilə birgə Yev-laxda vəhşicəsinə qətlə yetirilmişdir. 1920-ci ildə Cəmşid xan Cəfər Qulu xan oğlu Naxçıvanski sovet hökumətini qəbul etdi, 18 il ona xidmət etdi, öz kristal təmiz sadiqliyinə müqabilində qəddarcasına məhv edildi və nəhəng qardaşlıq məzərləyinə atıldı.

General Hüseyn xan Naxçıvanski, Səməd bəy Mehməndarovdan sonra ikinci və sonuncu azərbaycanlı tam süvari generalıdır. O, 1863-cü ilin iyunun 28-də anadan olub. Atası 15 yaşlı Hüseyn xanı təhsil almaq üçün Peter-burq pəşkorpusunda göndərir. Pusiya imperatorunun şəxsi himayəsində olan korpus məktəbini Hüseyn xan 1881-ci ildə əla göstəcilərle bitirir və kornet kimi Leyb-qvardiya süvari alayında hərbi xidmətə göndərilir. Ənənəvi olaraq bu alaya Pusiya imperatorları himayədarlıq ediblər. Beş il keçməmiş Hüseyn xan Naxçıvanski podruçik rütbəsi alıb.

Sonralar Qafqazda və Rusiyanın digər bölgələrində hərbi xidmətdə olan Hüseyn xan Naxçıvanski nümunəvi qulluğa görə dəfələrlə orden və medallarla təltif olunmuşdur. Rus-Yapon müharibəsi başlanana qədər o, İrənin "Şiri-Xurşid" ordeninin dördüncü və ikinci dərəcələri ilə, Avstriyanın "Dəmir Xaç", Rusiyanın üçüncü və ikinci dərəcə "Müqəddəs Stanislav", üçüncü və ikinci dərəcə "Müqəddəs Anna", Bolqariyanın üçüncü dərəcə "Döyüş xidmətlərinə görə" və dördüncü dərəcə "Müqəddəs Aleksandr" ordenlərinə layiq görülmüşdür. 1903-cü ildə Hüseyn xan Naxçıvanskiyə polkovnik rütbəsi verilir.

1904-cü ildə o, Port-Petrovska gəlir və əksəriyyəti qafqazlılardan ibarət olan İkinci Dağıstan süvari alayının təşkilatçısı, sonra isə komandiri olur. Aprel ayında alay rus-yapon müharibəsinin hərbi döyüşlər meydanına göndərilir. Müharibədə göstərdiyi döyüş məharətinə görə Hüseyn xan

Naxçivanski ikinci dərəcə "Müqəddəs Anna" (qılınclarla), qılınclar və bantla dördüncü dərəcə "Müqəddəs Vladimir" ordeni, "İgidliyə görə" qızıl silahla, ikinci dərəcə "Müqəddəs Stanislav" ordeninin qılıncları, üçüncü dərəcə "Müqəddəs Anna" ordeni və zabitlər arasında ən yüksək mükafat sayılan "Müqəddəs Qeorgi" ordeni ilə təltif olunur. 1907-ci iyulun 28-də ona general-mayor rütbəsi verilir.

Hüseyn xan Naxçivanski döyüşən ordu generalı olub. O, bütün rütbə və təltiflərini məhz cəbhələrdəki xidmətlərinə görə layiq görülmüşdür. Birinci dünya müharibəsi cəbhələrində göstərdiyi şücaətə və sərkərdəlik məharətinə görə Hüseyn xan Naxçivanskiyə 1916-cı ilin yanvarın 23-də süvari generalı rütbəsi verildi.

Ötən əsrin əvvəllərində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ilk gündən öz ordusunu yaratmaq qayğısına qaldı. Son dərəcə çətin və ağır bir şəraitdə, erməni qəsbkarları və onların havadarları ilə müharibə apara-apara öz ordusunu yaratdı. Generallar Səməd bəy Mehmandarov və Əliağa Şıxlınskinin böyük zəhmət sərf etdikləri bu iş yarımçıq qaldı. XI ordu Bakını işğal etdi. Rusiya şərq sərhədlərini möhkəmlətmək üçün Azərbaycanda ordu və donanma yaratdı. Ancaq Azərbaycanı qarşıda daha böyük müsibətlər gözləyirdi. Elm, mədəniyyət sahəsində tanınmış ziyalıların, siyasi xadimlərin və peşəkar hərbcilərin repressiyası başlanmışdı. Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin qurulmasının ilk aylarında onlarla təcrübəli, peşəkar hərbcimiz güllələndi. Sonra isə fəlakətin daha dəhşətli, daha qorxunc dövrü gəldi.

Yenə azərbaycanlılar hərbi xidmətə çağırılır, əksinə, milli diviziyamızın ləğv edilməsi üçün tədbirlər görülürdü. Bu müsibətlər 1937-1938-ci illərdə daha dəhşətli hal aldı. Azərbaycan diviziyasının yaradıcılarından biri, Frunze adına Ali Hərbi Akademiyanın xüsusi fakültəsinin kurs rəisi Cəmşid Naxçivanski də bu repressiyadan qurtula bilmədi. Azərbaycan diviziyası da ləğv edildi. 1938-ci ildən sonra

azərbaycanlıların da ümumi hərbi xidmətə cəlb edilməsinə başlandı. Lakin azərbaycanlılardan ibarət yeni hərbi nəslinin yetişməsinin qarşısını almaq məqsədilə onları xüsusən hərbi bilik və hazırlıq tələb etməyən hissələrə göndərdilər. Bütün bunlara baxmayaraq ocaq közərir, alovlanmağa imkan axtarırdı. Faşizmə qarşı müharibədə bu alovun qarşısını almaq olmadı. Cəbhədə qəhrəmanlıq göstərən onlarla azərbaycanlı Sovet İttifaqı Qəhrəmanı oldu, general rütbəsinə yüksəldi. Ancaq maneələr hələ də qalırdı.

Azərbaycanda hərbi məktəblər olmasına baxmayaraq, orada azərbaycanlıların təhsil alması çox müşkül məsələ idi. Yalnız cənab Heydər Əliyev 1969-cu ildə Azərbaycanda hakimiyyətə gələndən sonra bu problem öz həllini tapdı və həmin məktəblərdə azərbaycanlıların sayı artdı. 1969-cu ildə Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi seçilən Heydər Əliyev azərbaycanlıların ali hərbi təhsil almaları üçün yollar axtarmağa başladı. Bunlardan biri də azərbaycanlıların hərbi məktəblərə qəbul olunmasını təmin etmək üçün indi ki Cəmşid Naxçıvanski adına hərbi litseyi yaratması oldu. Bu məktəbi yaratmaq heç də asan olmamışdı. Cənab Heydər Əliyev böyük uzaqqörənliklə, qeyri-adi cəsarətlə və inadkarlıqla bunu etdi.

Maarif Nazirliyi və respublika hərbi komissarlığı Azərbaycan KP MK bürosunun 1971-ci il 29 aprel qərarını əsas götürərək, hərbi təmayüllü internat məktəbinin açılması üçün 1971-ci il iyunun 16-da müraciət hazırlayır. Bu müraciət dərhal müzakirə olunur və 1971-ci il iyulun 20-də "İxtisaslaşdırılmış internat məktəbinin yaradılması haqqında" Azərbaycan KP MK bürosu qərar qəbul edir. 1971-ci ilin noyabr ayında məktəbin açılışı olur. Heydər Əliyev bu təntənəli mərasimdə iştirak edir və bildirir ki, yeni məktəbə diviziya komandiri general Cəmşid Naxçıvanski adını veririk. Bəli, C. Naxçıvanski adına hərbi litsey belə yarandı.

O vaxt SSRİ-də iki belə məktəb vardı: Naximov və Suvo-

rov adına hərbi təmayüllü məktəblər. Üçüncü belə məktəbin Azərbaycanda yaradılmasının əsas məqsədini ermənilər də, sovet rəhbərliyi də yaxşı anlayırdı. Ona görə də Bakıya ciddi təzyiqlər başlandı. Ermənilər açıq-aşkar deyirdilər ki, bu məktəb bağlanmalı və Yerevanda açılmalıdır. Mərkəzə məktublar, teleqramlar göndərirdilər ki, Bakıda açılan bu məktəbi bağlatsınlar. 1971-ci ildə yaradılmış C. Naxçıvanski adına Hərbi Litseyi bu günədək 8909 nəfər bitirib. Onlardan 10-u general, 1-i isə admiral ali rütbəsinə qədər yüksəlib.

Tələş içində olan Moskva hesab edirdi ki, belə bir məktəbi qapatmaq onlar üçün çox asandır. Lakin Heydər Əliyev şəxsiyyəti qarşısında düşünməli oldular. Ona görə də hüquqi yol axtarmağa başladılar. Və məktəbin lüzumsuzluğunu sübut etmək üçün SSRİ Müdafiə Nazirliyi general-leytenant Topovu Bakıya ezam edir. Cənab Heydər Əliyevin tapşırığı ilə xüsusi komissiya yaradılır. Topovun irəli sürdüyü hər bir dəlilin qarşısına çoxsaylı faktlar çıxarıldı. O, açıqca deyirmiş ki, mən Mərkəz qarşısında cavab verməliyəm. Məktəb bağlanmalıdır... Axır ki, komissiya işini bitirdi. Sonda Topovu cənab Heydər Əliyev qəbul edir. Bu yüksək hərbi bəlkə ilk dəfə idi ki, Mərkəzin tapşırığını yerinə yetirməmiş qayıdırdı. Beləliklə, Mərkəz Heydər Əliyevin məntiqi qarşısında geri çəkilməli oldu. C. Naxçıvanski adına məktəb yaşadı, inkişaf etdi. Sonralar da hamı dərk etdi ki, milli hərbi kadrlarımız yetişdirilməsində bu məktəbin rolu əvəzsizdir. Qarabağ döyüşlərində vuruşan zabitlərimizin təxminən 70-80 faizi "Cəmşid Naxçıvanski"nin yetirmələridir. Ordu quruculuğunda da bu məktəbin rolu əvəzsizdir. Ümum-milli liderimiz Heydər Əliyevin çox böyük uzaqqörənliyidir ki, ordu quruculuğuna başlayanda əlimiz boş qalmadı. Bu gün məktəb müasir texniki vasitələr, laboratoriyalar, kompüter otaqları ilə təchiz edilib.

Prezident Heydər Əliyevin sərəncamı ilə 1998-ci ilin martında bu litseyin Naxçıvanda filialı açıldı. Bu gün məktəb

daha yüksək tələblərə cavab verir. Hər zaman Heydər Əliyevin qayğısı ilə əhatə olunan məktəbi məhz buna görə də fəxrlə “Heydər Əliyev məktəbi” adlandırırlar. Məzunlar fəxrlə “Mən Heydər Əliyev məktəbinin məzunuyam” deyirlər. Heydər Əliyev məktəbini bitirənlər də mərd, cəsur, vətənpərvər olmalıdırlar.

Sək.59: Naxçıvan, Bəhruz Kəngərlinin məzarı önündə

Kəngərli soy adı nəinki hərbiçilərlə məşhurdur. Şairələr - Heyran xanım, Qönçəbəyim xanım, rəssam Bəhruz Kəngərli də bu soy adının nümayəndələridirlər. Kəngərli soy adından olan bir İrəvanlı ailəsi haqqında oxucularımızın diqqətini cəlb etmək istədim.

Kəngərli Səttar İsmayıl oğlu 1889-cu ildə İrəvanda anadan olmuşdur. Səttar Kəngərli 1921-ci ildə əmisi oğlu Əsgər bəyin qızı Bülbül xanım ilə ailə həyatı qurur. Əsgər bəy və İsmayıl bəy Kəngərli İrəvanda mülk sahibləri olublar. Onların İrəvanda dəyirman, hamam, dükanları, emalixanaları və bağları var idi. Əsgər Kəngərli tacirlər qıldiyasının üzvü idi. Rusiya şəhərlərinə ticarətə gedərdi. Novruz bayramı ərəfəsində kisələrlə un və ərzağı yoxsulların

evlərinə göndərərdi, imkansızlara əl tutardı.

1918-ci ilin qış ayları idi, möhkəm şaxta idi. Gecə Əsgər bəyə xəbər çatır ki, ermənilər dükanları yandırılar. Tələsərək başı açıq özünü hadisə yerinə yetirir, mümkün qədər yanğını söndürürlər. Bu hadisə zamanı ona bərk soyuq dəyir, bir neçə gün yüksək hərarəti düşməyir və dörd qız, bir oğlunu həyat yoldaşı Dövrə xanımın ümüdünə qoyub dünyasını dəyişir.

Dövrə xanım Ağayevanın qardaşı Bakıda bankir işləyirdi. Səttar Kəngərinski qardaşları ilə 1918-ci ildə Arazı keçib Cənubi Azərbaycana keçmək istəyirmişlər. Yolda Səttar ağa tif xəstəliyinə yoluxur. Qardaşları onu qızdırmalı vəziyyətdə,

kəndlərin birində bir ailəyə pul verib tapşırırlar ki, muğayət olsunlar, özləri isə Arazı keçib gedirlər o taya. Bir müddətdən sonra Səttar ağa sağalır və İrəvana qaydır. Lakin, həmin zamandan sonra qardaşlarından heç bir xəbər tutmur. Səttar ağa əmtəəşünas işləyibdir. İrəvanda Səttar Kəngərlińskinin bacısı Şövkət Rəcəbovanın (Kəngərlińskaya) ailəsi yaşayırdı, onun övladları: Qafar, Mehdi, Laləzar və Aloş. Onlar çox mehriban bacı-qardaş idilər. Şövkət xanım dul qaldıqdan sonra Səttar ağa ona maddi və mənəvi dayağ olmuşdur. Səttar ağa bacısı Şövkət xanımın uşaqları və nəvələrinin bir qismi indi Zağatalada yaşayırlar.

Ümumiyyətcə Kəngərli soyu çox yayılıb. Kəngərli adlı məskənlər və rayonlar Naxçıvanda, Qarabağda, Qazaxda, Türkiyədə, İranda olmasını qeyd edə bilərik. Bizim mövzumuza bağlı maraqlı məlumatlar əldə edənləri xahiş edərəm bizə müraciət etsinlər. 1970-ci illərdə . Səttar Kəngərliński ailəsiylə Bakıya köçmüşdü. Bacısı oğlu polkovnik rütbəsində olan Qafar Rəcəbovla ünsiyyətdə olardı. Qafar bəy hərbi qəzetin baş redaktoru idi. Qafar Rəcəbovun həyat yoldaşı Sabirə xanım çox diqqətçil və qayğıkeş qadın idi. Onların qızları: Firəngiz xanım və Tamilla xanım.

Qafar bəy Rəcəbovun gızı Tamilla və Ramiz Ələkbərovanın uşaqları: Nazim və Nailə. Nazim bəy – hüquqşünasdır, qen-eral rütbəsi daşıyır, hal-hazırda təqayıddədir, ailəlidir. Nailə xanım ali təhsillidir, ailəlidir. Firəngiz xanım Əfəndiyeva mühəndisdir, həyat yoldaşı Çingiz Əfəndiyev t.e.d., profes-sordur. Tamilla xanım Ələkbərova bioloq, k.t.e.n idi. Tamilla xanımın həyat yoldaşı Ələkbərov Ramiz bir çox məsul par-tiya işlərində, vəzifələrdə çalışıb.

Qafar Rəcəbovun bacı və qardaşları: Laləzər xanım Zağatalada məktəbdə müəllim işləyirdi. Aloş Rəcəbov aqranom, kənd təsərrüfatında fəaliyyəti göstərirdi. Mehdi Rəcəbov kənd təsərrüfatı üzrə mütəxəssis idi.

Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra bütün əmlakları

müsadirə olunub. Qaynanam Bülbül xanım haqqında danışmaq istərdim. Bülbül xanım Kəngərinskaya 1906-cı ildə Dövrə xanım Ağayeva və Əsgər Kəngərinskiyin ailəsində İrevanda anadan olmuşdur.

Sək.53: Foqiyyə x., Zərri x. və Bülbül x. Kəngərinskiyə

Sək.56: dayanıblar - Bülbül x., Foqiyyə x., Nuriyyə x.

və Şərqiyyə x., oturublar - Zərri x., Dövrə x., Nurəddin bəy, Eldar və Elmirə

Sək.54: Bülbül x. Kəngərlinskaya oğulları Nurəddin və Ulduz

S k.55: nvr v  Ulduz K ng rlinskil r

Sək.73: Səttar, Bülbül, Nurəddin və Ulduz Kəngərlińskilər İsti suda

Ondan başqa üç qız və bir oğulları olubdur. Bülbül xanım rus-tatar məktəbində oxuyubdur. 1936-cı ildə Mamalıq texnikumunu bitiribdir. Həmin zaman ailəsində üç övladı böyüyürdü. Bülbül xanım hamının qeydinə qaldığı kimi evin qulluqçularını da yaddan çıxarmazdı. Onlar ərə gedəndə onlara cehiz alardı. Bülbül xanım həmişə deyərdi: “ Evin xanımı o vaxt xanım sayılır ki hər şeyi bacarsın, gullugularına da hər şeyi düzgün öyrədə bilsin”.

Savadlı, saf mənəviyyətli, möhkəm iradəli Bülbül xanım Ermənistanda sovet hakimiyyəti qurulanda, İrəvandakı Klara Setkina adına klubda çadrasını atan ilk azərbaycanlı qadınlardan olub. Bülbül xanım İrəvan tibb institutunun pediatriya fakültəsini bitirmişdir. Yerevan şəhər sovetinə deputat seçilmişdir, 1941-45-ci illərdə hərbi hospitalda işləmiş, cəbhəyə kömək etmişdir. Bülbül xanım Yerevan şəhər Ped-

aqoji İnstitutunda insan anatomiyası və fiziologiyası üzrə mühazirələr aparırdı. Üç oğul anası idi: Nurəddin, Ulduz və İldırım.

Nurəddin Səttar oğlu Kəngərinski 1922-ci ildə Yerevanda anadan olub, 1976-cı ildə Bakıda vəfat edib. Keçən əsrin əvvəllərində Nuru paşa başda olmaqla, türk qardaşlarımız bizə kömək əllərini uzadıblar. Bir çox azərbaycanlı ailələrində yeni doğulan oğlan uşaqlarına o zaman Nuru paşanın şərəfinə onun adını verirdilər. 1922-ci ildə Səttar ağa və Bülbül xanım Kəngərinskilər də öz ilk övladlarına Nurəddin adı verdilər. Əzan adı isə babasının şərəfinə İsmayıl çağırıldı. İrəvanda orta məktəbi bitirdikdən sonra, o İkinci Dünya müharibəsi iştirakçısı oldu, starsına rütbəsində Estoniyada, Almaniyada vuruşdu. Berlində ayağından ağır yaralandı. Leninqrada hospitala köçürüldü. Ayağını itirmək təhlükəsi var idi. Xoşbəxtlikdən onu müalicə edən bakılı, soyadı isə Kəngərli olan həkim ayağını kəsilməkdən xilas etdi və müalicəsinin davamını Bakıda almağa göndərildi. Müalicəsini bitirdikdən sonra o, İrəvana qayıtdı. 1947-ci ildə ailə həyatı qurdu. Nurəddin Moskvadakı Timiryazev adına kənd təsərrüfatı Akademiyasını qiyabi və İrəvandakı kənd təsərrüfatı institutunu isə əyani bitirdi. İrəvandakı kənd təsərrüfatı texnikumunda müəllim işlədi. 1966-cı ildə ailəsi ilə Bakıya köcdü. Nurəddin bəy Kəngərinski və həyat yoldaşı Nüriyyə xanımın uşaqları: Eldar, Elmira, Nizami.

Eldar bəy Kəngərinski 1948-ci ildə İrəvan şəhərində anadan olub, Politexnik institutunu bitirib, körpü tikin-tisi üzrə mütəxəssisdir. Həyat yoldaşı Ruhəngiz xanım həkim-terapevtidir. Uşaqları - Orxan və Afaq. Orxan bəy Kəngərinski Neft Akademiyasını bitirib, Moskvada Plexanov adına institutda təhsil alıb, evlidir. Afaq xanım Odlar Yurdu institutunu bitirib, ailəlidir.

Elmira Kəngərinskaya 1950-ci ildə İrəvanda anadan olub, Bakı Dövlət universitetinin fizika fakültəsini bitirib.

Elmira xanım fizika fənni üzrə müəllimdir. Uşaqları: Elnur və Rüşfət. Elnur bəy Politexnik institutu bitirib, evlidir. Rüşfət bəy tələbədir.

Nizami Kəngərinski 1955-ci ildə İrəvan şəhərində anadan olub. Politexnik institutunun mexanika fakültəsini (ixtisası - avtomobil təsərrüfatı) diplomunu 1977-ci ildə alandan sonra, Nizami bəy 1988-ci ildə Ümumittifaq Qiyabi hüquq institutunu bitirib, hüquqşünasdır. 1977-ci ildən 2010-cu ilədək Daxili İşlər Nazirliyi sistemində işləyib. Polkovnik-leytenant Nizami Kəngərinski hal-hazırda təqaüddədir. Həyat yoldaşı – Reyhan xanım göz həkimidir. Qızları Aysel xanım Kəngərinskaya həkim-allergoloqdur.

Ulduz Səttar oğlu Kəngərli 1924-cü il sentyabrın 28-də İrəvan şəhərində anadan olub, orta təhsilini İrəvanda aldıqdan sonra 1941-ci ildə Tiflis artilleriya zabitləri məktəbini bitirmişdir və 3-cü Ukrayna cəbhəsinə göndərilmişdir. O, faşistlərə qarşı mübarizəyə 9-cu tankəleyinə xüsusi atıcı artilleriya brigadasında başladı. Döyüşən diviziyanın mərkəzlə radioəlaqə saxlanılmasında Ulduzun xidməti böyük idi. "İgidliyə görə", "Döyüş xidmətlərinə görə" və başqa medal-larla təltif olunub. Artilleriya vzvodunun komandiri, vzvod qərarqahının rəisi təyin edilir. 1944-cü ildə Macarıstanda Zamol kəndi uğrunda əsl ölüm-dirim mübarizəsi gərdirdi. Kənd dəfələrlə əldən-ələ keçirdi. Bu döyüşdə göstərdiyi rəşadətə görə vzvod komandiri U.Kəngərli "Gırmızı Ulduz" ordeni ilə təltif edildi. 1946-cı ildə ordudan tərxis edildikdən sonra Ul-duz Kəngərli İrəvana gəyitdi və İrəvan Politexnik İnstitutunun "Elektrik mühəndisliyi" fakültəsinə daxil oldu. 1948-ci ildə Azərbaycan Sənaye İnstitutuna keçmiş və 1952-ci ildə oranı bitirmişdir.

1952-ci ildə Moskvadakı Ümumittifaq Energetika İnstitutuna qəbul olur və 1958-ci ildə oranı bitirmişdir.. 1958-ci ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının aspiranturasını bitirmiş, elmi işi müdafiyyə etmiş və texniki elmləri namizədi

elmi dərəcə almışdır. 1961-ci ildə Azərbaycanda radiotexnika, elektronika, rabitə ixtisasları üzrə ali təhsilli mütəxəsislərin hazırlanması məqsədi ilə Ulduz Kəngərli Azərbaycan Politexnik İnstitutuna dəvət edilmiş. Onun rəhbərliyi altında "Radiotexnika, elektronika və rabitə" kafedrası təşkil olundu və bu ixtisaslar üzrə respublika ali təhsilli mütəxəsislərin hazırlanmasına başlandı

1961-ci ildə Azərbaycan Politexnik İnstitutunda onun rəhbərliyi ilə "radiotexnika, elektronika və rabitə" kafedrası yaradılır. Bu kafedranın əsasında Azərbaycan Politexnik İnstitutunda səkkiz kafedra təşkil edilmişdir. 1969-cu ildə elmlər doktoru, 1970-ci ildə isə professor adına layiq görülür. 185-dən artıq elmi əsərləri, 12 elmi şəhadətnaməsi, 12 dərslik və dərs vəsaitlərinin müəllifidir. Ümumdünya elektro-mağnit cəmiyyətinin üzvüdür.

U.Kəngərli radiotexnika istigamətində demək olar ki, bütün ixtisasların Azərbaycanda hazırlanmasına nail olmuş və həmin sahələrdə mühəndislərin yüksək səviyədə hazırlanması üçün azərbaycanca dərslik və dərs vəsaitlərinin yazılmasına çalışmış, müasir elmi laboratoriyalar təşkil etmişdir. Elmi kadrların istər respublikada və istərsə də digər şəhərlərdə hazırlanmasına gayğı göstərmişdir. Onun fəaliyyəti nəticəsində 1961-ci ildə yaradılmış "Radiotexnika, elektronika və rabitə" kafedrası əsasında hal-hazırda Azərbaycan Texniki Universitetində səkkiz kafedra yaradılmış və bu kafedralar əsasında "Radiotexnika və mikroelektronika" və "Elektronika və Telekomunikasiya" fakültələri fəaliyyət göstərir. Ulduz Kəngərli 1969-cu ildən texniki elmlər doktoru, 1970-ci ildən isə professordur O, ali məktəbdə yeni ixtisaslar üzrə tədris prosesini təşkili ilə yanaşı elmi kadrların yetişdirilməsi sahəsində də fəal çalışır. Onun elmi araşdırmalarının nəticələri neft sənayesində, neftayırma zavodlarında və sənayenin digər sahələrində geniş tətbiq edilir. Professor U.Kəngərlinin 200 yaxın elmi

əsəri, 12 dərslik və dərs vəsaiti dərc edilmişdir. Onun rus-azərbaycan-İngilis radioelektronika terminləri lüğəti həyat yoldaşı Cəmilə xanım ilə birlikdə tərtib olunmuş və bu sahədə Azərbaycan dilində yazılan ədəbiyyatın terminoloji əsasını qoymuşdur. Respublikada radiotexnika və rabitə sahələrində ali təhsilin təşkili, elmi-pedagogi kadrların hazırlanması bu sahədə Azərbaycan dilində dərslərin yaradılmasında və başqa olan xidmətlərini nəzərə alaraq texniki elmlər doktoru, professor Ulduz Kəngərli 75 illik yubileyi və 50 illik elmi-pedagogi fəaliyyəti münasibəti ilə Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin fəxri fərmanı ilə təltif edilmişdir. Müharibə və əmək veteranı U.Kəngərli AR Prezidenti təqaüdüçüsüdür. Ulduz bəy Kəngərli xanımın həyat yoldaşı Cəmilə xanım İngilis dili üzrə mütəxəssisdir. Uşaqları: Lətif və Nəzimə. Lətif bəy Kəngərli 1955-ci ildə Bakı şəhərində anadan olub, fizika elmlər namizəsidir. Həyat yoldaşı Tamilla xanım musiqiçi-dir, Dövlət konservatoriyasında işləyir, musiqişünaslıq üzrə elmlər doktorudur. Uşaqları - Nigar, Nərgiz, Fəridə. Nərgiz xanım Dövlət konservatoriyasında, Fəridə xanımla Nigar xanım Tibb Universitetində təhsil alırlar.

Nəzimə xanım Abdullayeva (Kəngərli) 1954-cü ildə Bakı şəhərində anadan olub, texniki elmlər namizəsidir. Nəzimə xanım və Rafiq bəyin uşaqları: Cəmil, Aydın. Cəmil bəy ali təhsillidir, evlidir. Aydın bəy Xalq təsərrüfatı institutunu bitirib.

İldırım Səttar oğlu Kəngərli (həyat yoldaşım) 1936-cı ildə İrəvanda anadan olmuşdur. Onun ailəsi İrəvanda Gedər çay üzərindəki 8 mart küçəsindəki mülklərində yaşayırdı. İki mərtəbəli mülkün birinci mərtəbəsində emiqrant erməniləri yerləşdirmişdilər və bir otaqda nənəsi Ağayeva Dövrə xanım və xalası Fəridə xanım yaşayırdılar. İkinci mərtəbədə anası, atası, qardaşları - Nurəddin və Ulduz yaşayırdılar. Evin arxa tərəfi Gedər çaya baxırdı, heyət çoxlu meyvə ağacları olan bağçaya çıxırdı, bağçadakı ərik ağacının gövdəsi elə böyük idi ki, üç nəfər onu çətinliklə qucaqlayırdı.

Sək.71: İ.Kəngərinskiy, T.İsmayılov, K.Kərimovun qızı, P.Əzizbəyova, K.Kərimov, A.Cəlilov

Orta məktəbdə təhsilini başa vurduqdan sonra Bakı dənizçilik məktəbini və Azərbaycan Politexnik İnstitutunun radio mühəndisliyi fakültəsini bitirmişdir. Bakı radio zavodunda baş texnoloq, Azərribatə trestinin rəisi, Azərribatə texnikumunda şöbə müdiri, "Kaspi" elmi mərkəzin Baş mühəndisi, Azərbaycan Radio və Televiziya komitəsində ardıcıl olaraq direktor müavini, direktor və sədr müavini vəzifələrində çalışıbdır. Daha sonra Milli Aerokosmik Agentliyində (MAKA) baş direktor müavini vəzifəsini tutmuşdur.

Sək.62: Tərifə, İldırım, Sevdə, Azər

Sək.57: dayanıblar – Nureddin, Eldar, Elmire, İldırım, Ulduz; oturublar - Nuriyyə x., Səttar, Bülbül x., Cəmilə x., Nizami, Nəzime və Lətif Kəngərlińskilər

25 iyul 1965-ci il tarixdə İldırım Kəngərinski ilə ailə həyatı qurduq, sonra İrəvandan Bakıya köçüb dənizkənarı bulvarın yaxınlığında Yerevanskiy döngəsi, 3\5 ünvanında yerləşən mənzildə yaşadıq. İldırım gündüz işləyir, axşam isə təhsilini davam etdirirdi. Mən isə 1967-ci ildə Azərbaycan Politexnik İnstitutuna daxil oldum. Balaca qızımız Sevdaya “Bakı Soveti” metro stansiyası yaxınlığında yaşayan dayəsi Olya xala baxırdı.

Sək.63: tədbirdə

İldırım Kəngərinski Azərbaycan Radio Televiziya mərkəzinə direktor təyin olunanda, Azərbaycan KP I-ci katibi H.Ə.Əliyevlə qəbulunda olarkən o, respublikanın rəhbərinə

söz vermişdir ki, tapşırılan vəzifə borcunu layiqincə yerinə yetirəcək və belə də oldu. Əmək kitabçasında 29 təşəkkürnamə qeyd olunub. SSRİ-nin əlaçı televiziya və radio işçisi (1981-ci il), SSRİ-nin fəxri radisti (1986-cı il), Bakı şəhəri icraiyyə komitəsinin (1980-ci il), Azərbaycan Radio və Televiziya verilişləri komitəsinin (1977-ci il), SSRİ Dövlət Televiziya və Radio verilişləri Komitəsinin (1977- ci il və 1986-cı), 1981 və 1986-cı illərdə Azərbaycan Ali Sovetinin Rəyasət heyətinin Fəxri fərmanı ilə respublikamızın inkişafında fədakar əməyinə görə çoxlu təşəkkürnamə və fəxri fərmanlarla təltif olunub. 1980-ci ildə Azərbaycan SSR fəxri mühəndisi adına layiq görülüb. Şahmat, bilyard, nərd oynamaqla yanaşı, üzgüçülük, boks, ağır atletika idman növləri ilə məşğul olan İldırım Kəngərinski fiziki və mənəvi tərəfdən güclü bir insan idi. O, öz gücünü, bilik və bacarığını vətəninə çiçəklənməsi naminə əsirgəmirdi. 1993-cü ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

Ermənilərin bizə münasibəti haqqında bir əhvalatı diqqətinizə çatdırmaq istərdim. 1980-ci illər idi. İldırım Federativ Almaniya Respublikasına BOSH firmasına ezamiyyətə Moskva-Paris qatarı ilə gedəndə, qatar hələ yola düşməmişdən əvvəl qonşu kupədə bələdçinin bir yaşlı qadınla mübahisəsinin səsi qulağına çatır. Bələdçi qadına rusca nəse deyirmiş, qadın isə erməni dilində danışdığından bir-birini başa düşmürmüşlər və bələdçi qadına öz əşyaları ilə vaqonu tərk etməyini tələb edirmiş. İldırım öz kupesindən səse çıxaraq rus və erməni dilini bildiyindən iş aydınlıq gətirir. Sən demə Fransaya gedən yaşlı erməni qadının bileti qonşu vaqona imiş. Məsələ həll olunduqdan sonra, qadın İldırıma öz minnətdarlığını bildirir, kim və haradan olduğunu soruşur. İldırım azərbaycanlı olduğunu deyir. Təəccüblənən qadın ona inanmır, deyir: “Ola bilməz, çünki türklər vəhşidir, onlar heç vaxt ermənilərə kömək etməzlər.” İldırım çalışır qadına başa salsın ki, Azərbaycanda ermənilər azərbaycanlılarla

eyni hüquqa malik vətəndaşlardılar, onlar vəzifə sahibləri və xalq təsərrüfatının, elmin, incəsənətin, maarifin bütün sahələrində fəaliyyət göstərirlər. Lakin erməni qadın bununla heç cür razılaşmaq istəməyib çox narazı bir tərzdə öz vaqonuna keçir. Bu kiçik bir əhvalatda ermənilərin türklər haqqında yaranan təsəvvürünün mahiyyəti özünü göstərir.

İldırım ailəcanlı, diqqətçil və mehriban bir insan idi. Qərfin iş həftəsindən sonra bəzən şənbə və bazar günləri mətbəxdə xörək bişirməyimizə həvəslə rəhbərlik edərdi. Azərbaycan və Avropa mətbəxini yaxşı bilirdi. Sobada qoz ləpəsi, mayonez və holland pendiri ilə bişirilmiş balıq, çəkilmiş və ya tikə ətlə pomidor, bibər və kartof, alma və heyva ilə hind toyuğu və sairələrinin bişirilməsinə kömək edərdi. Müxtəlif regionların, demək olar bütöv Azərbaycanın kulinariyasını ailəlikcə bir yerdə püxtələşdirib hazırlanmasına nail olmuşduq. Azərbaycan dağlarının otları, ədviyyatlarla ilə bişmiş xörəklər daha da ləzzətli olur. Estetik cəhətə çox üstünlük verərdi. Hər cəhətdən çox zövqlü idi.

Azərbaycan və ələxsus doğulduğu Qərbi Azərbaycan olan İrəvan şəhərinin adət-ənənəsinin həmişə çalışdı ailədə izin qoysun. Dədə-baba kulinariyasını ailədə da-vam etmək bir tarixdir. Heyf bizim İrəvanın insana xeyirli bulaqlarımızdan! Cənnət məkanı idi o torpaqlar. Bağları – nə nemət desən var idi. Cürbəcür ağaclar və güllər. Nə isə...

Bu sözləri mən cavən oxucularıma yazıram ki, ailə də bunları bir nümunə kimi götürsünlər: İldırım həmişə sadə olmağı uşaqlara vurğuluyurdu, vətənpərvər hissələrinin bərkiməsində söhbətlər aparırdı, Vətənə, Azərbaycan xalqının nümayəndələrinə laqeyd olmamağı öyrədirdi, insaniyyətli olmağı tövsiyə edirdi. Heç vaxt millətçi olmağı öyrətməmişdi. Amma ki, düşmən düşüncəli insanlardan uzaq olmağı məsləhət görürdü. Nə qədər işi ağır olsa, çətinliklərlə qarşılaşsa o, həmişə çalışırdı həyatı gərginlikdən uzaqlaşdırırdı, elit sistemi qoymurdu zərbə

altına düşsün, ailənin özəyini saxlayırdı. Çətinliklər də olsa, biz ailədə özümüz onların öhdəsindən gəlib, xoşbəxt yaşayırdıq. Kefimizi heç vaxt pozmurduq, lazımsız şeylərə, ətrafın mənfi təzyiqinin ailənin əhval-rühiyyəsinə təsir məqamlarının qabagını alırdıq. Onu da deyim, ki Azərbaycanın regionlarına məqsədyönlü şəkildə ailəni aparırdı. O, torpağımızın adət-ənənəsini, gözəlliyini, mənzərəsini, səxavətini, hətta havasını da duymağı öyrəlib.

Düzdür, Elbrus və Donbay dağlarına da bizi aparıb, amma öz dağlarımızın gözəlliyi tamam başqadır. Həmişə səhər tezdən durub bizi çaydan keçirib bulaq suyundan içirdib dağlara qaldırırdı. Hətta bir dəfə Ləzədə olarkən, dağa qalxanda o qədər susamışdıq ki, cır alma ağaclarının qurumuş meyvələri bizim üçün böyük tapıntı idi. Bu cür gəzintilər insanın iradəsinin bərkiməsinə, dözümlüynə, möhkəmliyinə bir təkan verir. Heyf ki, uşaqları Qarabağa – Susaya, Qərbi Azərbaycana - İrəvana apara bilmədi. Onlar öz dedə-baba torpaqlarını görmədilər.

İldırım heç vaxt heç kimə əziyyət verməzdi. Biz İldırımla bir neçə xarici ölkələrdə olmuşuq, o cümlədən Türkiyə və İranda. İranda olarkən Kəngərlilərin yaşadığı məskənə üz tutduq. Oranın ağsaqqalı canfəşanlıqla əziz qonağın ayağı altında qoyun kəsmək istədi. Amma İldırım çox maraqlı insan idi. O, geyin kəsilməsini camış qatığı ilə əvəz etməsini xahiş etdi və camış qatığı gətirildi. Türkiyə və İranda nə qədər sorğu-sual etdiksə, vaxtı ilə daşnaklardan o ərazilərə qaçqın düşmüş İrəvanlı qohumlarımızdan tapılan olmadı.

**Sək.61: Zaur Qədimbəyov və İldırım Kəngərinskiy
Həbəşistanda**

P.S. Əddis-Əbəbədə ezamiyyətdə olanda İldırım Zaur Qədimbəyovun qonağı olub, görüşmüşlər və onlar bir gün

şəhər ətrafına çıxmışlar, mənzərəyə heyran olub uzağa getmişdilər. Bu vaxt onlara bir nəfər yaxınlaşır və ananın bibisi oğlu Zaur soruşur ki, bu yol hara gedir? Cavabı eşitcək, tez həmin ərazidən uzaqlaşırırlar – sən demə, bir az irəlində yırtıcı heyvanlar və ya vəhşi tayfalarla üzleşəcəkdilər. İldırımın və mənim iki evladımız dünyaya gəlmişdir: Sevda və Azər.

Azər Kəngərinski 1968-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur. Azərbaycan Dövlət neft və kimya institutunda oxuyurdu, fiziki cəhətdən güclü, hündürboy və xeyirxah oğlan idi, id-manla məşğul olurdu. Paxıllıq zəmnində, arxadan vuru-lan zərbə nəticəsində aldığı beyin travmasını gizlətdiyinə görə ona vaxtında kömək göstərilməmişdir və 1994 ildə o xəstəxanada dünyasını dəyişdi. Azərin travma aldığından bəlli olan nadürüst həyat sakinləri İldırımın cəkinərək gercəkliyi gizlətmışlər.

Sək.74: Kənan, Sevda və Mir Abas Məmmədovlar

İldırım Kəngərinskiyin qızı Sevda Məmmədova (Kəngərinskaya), 1966-ci ildə Bakı şəhərində anadan

olub. Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) filologiya fakültəsini “rus dili və ədəbiyyatı” ixtisasi üzrə bitirib. Həyat yoldaşı - Məmmədov Mir Abas Mir Qədir oğlu, 1955 ildə Bakı şəhəri, Maştağa qəsəbəsində riyaziyyatçı müəllimlər ailəsində anadan olub. Jurnalistdir. 1983-ci ildən 1991-ci ilə kimi ADU-nun komsomol komitəsinin katib müavini işləmişdir. Ailənin çətinliklərlə üzləşdiyi vaxtlarda o, həmişə bizə dayaq olub. Mir Abasın və Sevdanın oğulları Kənan tələbədir.

Bülbül xanımın bacısı Zərri xanım Kəngərinskaya Əsgər qızı (1912-1976) İrəvanda anadan olmuşdur. Bakı Tibb İnstitutunu bitirib, həkim-terapevt işləyibdir, Rəcəbov Mövsümlə (İrəvanlı) ailə qurublar. Qızları:Rəmziyyə xanım

1927ci ildə İrəvanda anadan olmuşdur. Bioloq idi. Həyat yoldaşı İslam Rəcəbov Yerevanda anadan olub, müəllim idi. Uşaqları:Çingiz bəy, Pərviz bəy və Laura xanım.Ali təhsilli, evlidilər. Şərqiyyə xanım 1929ci ildə Yerevanda anadan olub. Tibb işçisi idi. Şirinov Şirin müəllimlə ailə həyatı qurmuşdur.

Sək.65: Xədicə x. Kəngərlińskiya

Xədicə xanım Əsgər qızı Kəngərlińskiya (1914-1988) ildə İrəvanda anadan olmuşdur. 1925-ci ildə Gəncə

Pedaqo-ji texnikumunu bitirib. Bir müddət ibtidai siniflərə dərs deyir, sonra Bakı Universitetinin Tibb fakültəsinə qəbul olur. Bakı Universitetinin təhsil şöbəsinin müdiri Abdullayev Əmənulla ilə ailə qurur. 3-cü kursda oxuyanda 30-cu illərin təhlükəsi yaxınlaşırdı.

Astra Kəngərinskaya anasının danışdıqlarını belə xatırlayır: “Bir gün evlərində axtarış aparılır. Əmənullanın yazı masasından Ruhulla Axundovun resenziyası ilə məktub tapılır və bu kifayət edirdi ki, Əmənullanı həbs etsinlər”. Xədicə xanımı sürgün gözləyirdi. Əmənulla Bayıl həbsxanasına salınmışdır. O, Xədicədən xahiş edirdi ki, boşanma haqqında ərizə yazsın. Lakin Xədicə xanım bunu etmək istəmirdi. Xədicə xanımın qardaşı Ənvər bəy DTK-ya gedib xahiş edirdi ki, Xədicənin yerinə onu sürgün etsinlər. Lakin DTK etiraz etdi. Xədicə xanım yük qatarında sürgünə göndərilir. Bu vəqonda başları “0”qırılmış gürcü qadınları ilə bərabər 75 yaşlı ağbirçək qubalı qadın - Qəzənfər Musabəyovun anası Ziba xanım da gedirdi. Yolun əzablarına tab gətirməyən yaşlı qadın dünyasını dəyişir. Ölənləri növbəti stansiyada dəmir yolu kənarında basdırırdılar. Xədicə xanım yola özü ilə yorğan-döşək götürmüşdü, döşəyin arasına pul qoymuşdu ki, yolda xərcəsin. Puldan götürüb İvan adlı rus konvoy əsgərinə vermiş, o, da dayanacaqda bulka-çörək almış. Bir neçə gün yol getdikdən sonra döşək yoxa çıxır, kimsə oğurlayır.

O, Qazaxıstanın Akmola şəhərinə gəlib çatır. Yağ zavodunun tibb məntəqəsində həkim işləyir.” Qızı Astra sürgündə anadan olur. 1956-cı ildə bəraət qazanan Xədicə xanım 1959-cu ildə qızı ilə Bakıya köçür. Burada yarımçıq təhsilini bitirir. 2003-cü ildə nəşr olunmuş “Soyqırım analardan başlayır”, MTN-nin əməkdaşı Şəfiqə Məmmədovanın tərtib etdiyi kitabda Azərbaycanın represiyaya məruz qalmış qadınlarının siyahısında Xədicə xanım Kəngərinskaya 82231 nomrəli sayında gedir. Qızı Astra 20 №-li məktəbdə kimya müəllimi işləyir. Astra xanımın həyat yoldaşı Məmməd Axundov biolog idi, Kampuçiyada elmi iş aparılan zaman teroristlər tərəfindən öldürülmüşdür. Uşaqları: Rövşən bəy və Gülşən xanım. Gülşən İnkiltərədə yaşayır.

Foqiyyə xanım Əsgərova (1916-1967) İrəvanda anadan olub və qardaşı Ənvər Kəngərinski ilə soy adlarını dəyişib atalarının adını soy adı kimi qəbul ediblər. Çünki, bu soy ad onlara bir çox çətinliklər törədirdi. “Kulak” ünsürü kimi soy adına görə ali təhsil məktəbinə qəbul etmirdilər. Foqiyyə xanım biolog idi və ixtisası üzrə işləyirdi. Ailə həyatı qurur, lakin övladı olmur.

Əsgərov (Kəngərinski) Ənvər Əsgər oğlu 1918-ci ildə Yerevanda anadan olmuşdur. Bakı Universitetinin tibb fakültəsini cərrahlıq şöbəsini bitirmişdir. Tibb xidməti kapitanı Ənvər Əsgərov cəbhədə hərbi cərrah fəaliyyəti göstərmişdir. Son məktubları Leninqraddan gəlmişdi. Anası Dövrə xanım oğlunun yolunu gözləyə-gözləyə onunla görüşməyib 1954-cü ildə dünyasını dəyişir. Ənvərdən son məktub 1942-ci ildə gəlmişdi.

Kəngərinski soyunun nümayəndələri indi Bakıda, Rusiya, ABŞ, İngiltərədə və başqa ölkələrdə yaşayır və işləyirlər. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 19 mart 2004-cü il tarixdə imzaladığı Qanunla Naxçıvan Muxtar Respublikasının inzibati ərazi bölgüsündə qismən dəyişikliklər edilərək, Kəngərli rayonu yaradıldı.

Bu qələmə gətirdiyim bəzi məlumatlar, Azərbaycanımızın gözəl hissələrindən biri indi Ermənistan adlandırılan ölkədə baş vermişdir. Mən əminəm ki, bir gün gələcək və gözləri yollarda qalmış, öz sahiblərini gözləyən torpaqlarımız, bulaqlarımız, dağlarımız yenə də öz sahiblərinə qovuşacaqlar:

Yaddaşdan silinməz gözəl İrəvan,
Qayıdər yenə də bizə İrəvan.

Ədəbiyyat

1. Naxçıvan ensiklopediyası, səh. 213
2. İ.Məmmədov, S.Əsədov. "Ermənistan azərbaycanlıları və onların acı taleyi", Bakı, 1992
3. M.Süleymanov. "İrəvan xanlığının Rusiyaya birləşdirilməsi tarixindən", Bakı, 1997
4. Ениколопов И.К. "Грибоедов и Восток", 1974
5. S.Şükürov. "Gəncəli Cavad xanın hekayəti", 1982
6. Б.Балаян. "Кровь на алмазе Шах", 1983
7. Qlinka. "Ermənilərin Azərbaycana köçürülməsi", Bakı, 1995
8. "Тифлисский листок". Газета №3, 1895
9. Лалаян А.П. "Исторические записки", 2 т., Москва, 1938
10. Q.R.Həsənov. "Silinməz adlar, sağalmaz yaralar", Bakı, 1997
11. Ş.Məmmədova. "Soyqırım analardan başlayır", Bakı, 2003
12. ASE, cild II, səh. 572
13. Ч.Каджар. "Каджары", Bakı, 2001
14. Buklet. "Qədim İrəvan xanlığının tarixi abidələri və ədəbi irsi", "Vətəndaşların sosial rifahı naminə"

- Qeyri Hökumət Təşkilatı, Bakı,
15. Şəmistan Nəzirli. "Qacarlar", Bakı, 1995
 16. Övliyyə Çələbi. "Səfərnəmə", cild III, səh. 150
 17. B.Budaqov, Q.Qeybullayev. "Ermənistanda Azərbaycan mənşəli toponimlərin izahlı lüğəti"
 18. F.Əliyev, U. Həsənov. "İrəvan xanlığı"
 19. T.Talıblı. Ə.Əliyev. Dövrü, həyatı, şəxsiyyəti. Bakı, 1997
 20. Гейбуллаев Г.Г. "История Кенгер Эллы". Баку, 2002
 21. Гумилёв Л.Н. "Древние тюрки",
 22. НəzirлиШ. "Азəрбајчан кенераллары", Bakı, 1995
 23. АТŞС "Хəбəрлəр", № 2, Бакы, 1996
 24. ASE, IV cild
 25. BSE, XIX cild
 26. Məhmudzadə E. "Dünyanın bəzəyi Naxçıvan", 1998
 27. Bağırov "Kəngərli yurdunun generaları", 1994
 28. АТŞС "Хəбəрлəр" №2, 1991
 29. F.Əliyev. "Naxçıvan xanlığı".
 30. P.H.Иванов. "Именем Советского Союза", М., 2007.
 31. Ч.Гаджар. Старая Шуша», Баку, 2007.
 32. "Şükürnameyi-şahinşah", 1899, Şuşa nəşriyyatı
 33. АТŞС "Хəбəрлəр", №2 Bakı, 2001.
 34. T.Qasımova. "Zaur Qədimbəyov dost və tanışların xatirələrində". Bakı, 2005
 35. Э.Исмаилов. "Правители Азербайджана» Хронологические и родословные таблицы. Баку, 1998.
 36. Ş.Nəzirli "1920 ildə Qarabaq döyüşləri". Bakı, 2009.
 37. Əkbər Zeynalov" İrəvan ziyalıları", Bakı, 1999

Bu kitabda zadəkan ailələrindən bəhs olunduğu ucun xan, şahzadə soyuna malik olan ailələrin davamçılarına hörmət naminə və əsilzadə tituluna görə kişilərə bəy, qadınlara xanım söylənilib. Hər kəs əsasən öz insani keyfiyyətlərini mükəmməlləşdirməlidir və soy kökünün gədimdən müasir zamana kimi ailə bilik mənbəyini təkmilləşdirib çatdırmalıdır. Onda əsilzadəlik genini hərtərəfli yaşada bilərik.

Hörmətli oxucu! Əgər Sizde bu kitabda adı çəkilən nəsilərin nümayəndələri haqqında əlavə məlumatlar (fotoşəkillər, sənədlər və s.) varsa 411-82-25 telefonla əlaqə saxlamanızı xahiş edirəm.

ŞƏKİLALTI YAZILAR:

Sək.1: İrəvan Xanlığı

Sək.2: 1818-ci il İrəvan Xanlığının demoqrafik göstəriciləri

Sək.3: Q.Sultanovun doğum şəhadətnaməsi

Sək. 4.1 – 4.2: Gülrux xanımın məktubu

Sək. 5.1- 5.2: Əkbər bəy Qazıyevin kamal attestatı

Sək.6: Əkbər bəy Qazıyevin şəxsiyyət vəsiqəsi

Sək.7: Əkbər bəy Qazıyevin xahişi

Sək.8: Cahangir Qədimbəyovun xahişi

Sək.9: Doğum şəhadətnaməsi №3124

Sək.10.1-10.2: Cahangir Qədimbəyovun xahişi

Sək.11: İrəvan Xanlığının bayraqları, Həsən Xan, körpü, Xan sarayından görünüş

Sək.12: Həsən Xan Qacar

Sək.13: Naxçıvanın qerbi

Sək.14: Mirzə Qədim İrəvani. Şahzadə Məculla Qacar

Sək.15: Mirzə Qədim İrəvani. Şahzadə Mah Tələt xanım

Sək.16: Həsən Qazıyev

Sək.17: Həsən Qazıyev və Bülbül xanım, oğulları Cavad və Şamil

Sək.18: Molla Xəlil Qazı

Sək.19: Vaqif Qazıyev

Sək.20: Arif Qazıyev

Sək.21: Şamil Qazıyev

Sək.22: Tər lan xanım

Sək.23: Taliyə xanım

Sək.24: Firəngiz x., Natella x., Samir, İlahə; oturublar –
Arif Qaziyev və nəvəsi Mikayıl

Sək.25: Mirzə Cabbar Qaziyev

Sək.26: Əkpər Qaziyev

Sək.27: Hüseyin Qaziyev

Sək.28A: Əlibəy Qaziyev

Sək.29: Zivər x. Qaziyeva

Sək.30: Fatma x. Hacıbəylinskaya

Sək.31:

Sək.32: İbrahim bəy və Fatma x. Qaziyevlər

Sək.33: Gülrux x. və Zibəndə x.

Sək.34: Kamal Qədimbəyov

Sək.34A: Kərim Qaziyev

Sək.35: Əlişrəf bəy və qızı Popuş x.

Sək.36: soldan sağa – Nazim Qədimbəyov, Əziz Əliyev, Əmirə Qədimbəyovə, Kamal Qədimbəyov, Əbülfət Qədimbəyov, Zina Qədimbəyovə, Mənsur Qasımbəyov, Məmməd Qaziyev, Gülrux Qədimbəyovə

Sək.37: Xanımzər Qədimbəyovə

Sək.38: Laçın x.

Sək.39:

Sək.40: Şaxrux Mirzə

Sək.41: Bəhmən Mirzə

Sək.42: soldan sağa oturublar – Kamran Mirzə Qacar, onun həyat yoldaşı Məhbəyim x. cabanşir, bacısı Fəxrısultan x., bacısının həyat yoldaşı Əziz bəy Sultanav, dayanıblar – Camal Mirzə və Darab Mirzə

Sək.43: Mahmud bəy Sultanov

Sək.44: oturublar - Fəxridövlət x. Qubuşova və Qəhraman Sultanov, dayanıblar – Zinyət x. Sultanova və Meşə Muxtar Qubuşov, Məxcamal (əлиндə gül)

Sək.45: Rəhim bəy və Nazirə xanım Sultanovlar

Sək.46: Əbülfət bəy, Bikəxanım və Zərifə x. Sultanovlar

Sək.47: Qəhraman və Fatma x. Sultanovlar

Sək.48: Rəşid bəy, Fəxridövlət x., Meşə Muxtar və Məx-camal Qubuşovlar

Sək.49: Məxrux Qacar

Sək.50: Əziz Sultanov

Sək.51: Qəhraman Sultanov və Əli Mustafayev, Xalidə, Rəşid, Fəridə, Rafiq, Tərifə, İbrahim Yerevan ş. usaq dəmiryolu, 1951-ci il.

Sək.52:

Sək.53: Foqiyə x., Zərri x. və Bülbül x. Kəngərliinskilər

Sək.54: Bülbül x. Kəngərliinskaya oğulları Nurəddin və Ulduz

Sək.55: Ənvər və Ulduz Kəngərliinskilər

Sək.56: dayanıblar - Bülbül x., Foqiyə x., Nuriyyə x. və Şərqiyyə x., oturublar - Zərri x., Dövrə x., Nurəddin bəy, Eldar və Elmirə

Sək.57: dayanıblar – Nureddin, Eldar, Elmirə, İldırım,
Ul-duz; oturublar - Nuriyyə x., Səttar, Bülbül x., Cəmilə x.,
Niza-mi, Nəzimə və Lətif Kəngərinskiyə

Sək.58:

Sək.59: Naxçıvan, Bəhrüz Kəngərlinin məzarı

önündə Sək.60: Tərifə x.

Sək.61: Zaur Qədimbəyov və İldırım Kəngərinskiy
Həbəşistanda

Sək.62: Tərifə, İldırım, Sevdə,

Azər Sək.63: tədbirdə

Sək.64: Matan Qaziyevanın ölümü haqqında
şəhadətnamə Sək.65: Xədicə x. Kəngərinskiya

Sək.66: Çəşik

Sək.67: Ş.Qaziyev. “Qaçqınlar”

Sək.68: Ş.Qaziyev. “Molla məktəbi”

Sək.69: Ş.Qaziyev. “Çörək yapanlar”

Sək.70: Ş.Qaziyev. “Hamamda”

Sək.71: İ.Kəngərinskiy, T.İsmayılov, K.Kərimovun qızı,
P.Əzizbəyova, K.Kərimov, A.Cəlilov

Sək.72:

Sək.73: Səttar, Bülbül, Nureddin və Ulduz
Kəngərinskiyə İsti suda

Sək.74: Kənan, Sevdə və Mir Abas

Məmmədovlar

Sək.75: Azərbaycan xanlıqları

